

<http://jss.usch.md/>

ISSN 2345-1858

E-ISSN 2345-1890

***Buletinul Științific
al Universității de Stat
„B. P. Hasdeu” din Cahul:
Științe sociale***

***The Scientific Journal
of Cahul State University
“B.P. Hasdeu”: Social Sciences***

Piața Independenței 1,
Cahul, MD-3909
Republica Moldova

tel: (373 299) 2.54.85
<http://jss.usch.md>

***1(11)
2020***

***Buletinul Științific
al Universității de Stat
„B.P. Hasdeu” din Cahul:
Științe sociale
Ediție semestrială***

***The Scientific Journal
of Cahul State University
"B. P. Hasdeu": Social Sciences
Semestrial edition***

***1 (11)
2020***

EDITORIAL BOARD

EDITOR-IN-CHIEF:

Sergiu Cornea, Cahul State University „Bogdan Petriceicu Hasdeu”

DEPUTY EDITORS:

Oleg Bercu, Cahul State University „Bogdan Petriceicu Hasdeu”

Natalia Saitarli, Cahul State University „Bogdan Petriceicu Hasdeu”

SCIENTIFIC COMMITTEE:

Ion Guceac, Academy of Sciences of Moldova

Victor Juc, The Institute of Legal and Political Research

Constantin Solomon, Moldova State University

Aurel Simboteanu, Academy of Public Administration

Florin Tudor, „Dunarea de Jos” University of Galati

Elena Bulatova, Mariupol State University, Ukraine

Maria Ureche, „1 Decembrie 1918” University of Alba Iulia

Mihai Floroiu, „Dunarea de Jos” University of Galati

Valentina Cornea, „Dunarea de Jos” University of Galati

Maria Orlov, Institute of Administrative Sciences of the Republic of Moldova

Nicolai Trofimenko, Mariupol State University, Ukraine

Ludmila Coadă, Free International University of Moldova

Svetlana Cebotari, Moldova State University

Ion Rusandu, The Institute of Legal and Political Research

Lilia Tsiganenko, Izmail State Humanities University

Mirela Paula Costache, „Dunarea de Jos” University of Galati

Luminița Iosif, „Dunarea de Jos” University of Galati

EDITORIAL TEAM:

Polina Lungu, Cahul State University „Bogdan Petriceicu Hasdeu”

Irina Pușnei, Cahul State University „Bogdan Petriceicu Hasdeu”

Anna Niculița, Cahul State University „Bogdan Petriceicu Hasdeu”

Elena Mandaji, Cahul State University „Bogdan Petriceicu Hasdeu”

Revista este indexată în bazele de date **CEEOL** și **IBN**

Cuprins

Igor BUCATARU ASIGURAREA TRANSPARENȚEI ÎN PREGĂTIREA ȘI DESFĂȘURAREA ȘEDINȚELOR AUTORITĂȚILOR REPREZENTATIVE ȘI DELIBERATIVE DE NIVELUL DOI (semestrul I 2019)	5
Sergiu CORNEA VIAȚA PUBLICĂ LA NIVEL LOCAL: O SINTEZĂ A CAUZELOR NEIMPLICĂRII POPULAȚIEI	13
Сергей ПАХОМЕНКО РЕФЛЕКСИИ ЛАТВИИ НА РОССИЙСКУЮ ГИБРИДНУЮ АГРЕССИЮ В УКРАИНЕ: КЕЙС ПОЛИТИКИ ПАМЯТИ	32
Valentina CORNEA EVOLUȚIA ȘI IMPLICAȚIILE SOCIALE ALE PAȘAPORTULUI: DE LA SCRISORI DE LIBERĂ TRECERE LA PAȘAPOARTE DE AUR	48
Liudmila CHICIUC REFLECTAREA ACTIVITĂȚII INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂN DIN BASARABIA (1934-1940) ÎN EDIȚIILE PERIODICE DE SPECIALITATE DE LA BUCUREȘTI	61
Natalia SAITARLÎ RĂSPUNDEREA CONTRAVENȚIONALĂ A CONSILIERILOR LOCALI CONFORM REGLEMENTĂRIILOR CODULUI CONTRAVENȚIONAL AL REPUBLICII MOLDOVA	79
Ilie GÎRNET ROLUL PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA ÎN REALIZAREA SUVERANITĂȚII POPORULUI	88
Polina LUNGU DREPTUL LOCAL AL BASARABIEI ÎN TIMPUL ADMINISTRĂRII ȚARISTE REFLECTAT ÎN OPERA LUI ALEXANDRU BOLDUR	96

Summary

Igor BUCATARU

PROVIDING TRANSPARENCY IN PREPARING AND HOLDING
THE MEETINGS OF LEVEL-TWO LOCAL REPRESENTATIVE
AND DELIBERATIVE AUTHORITIES (the first semester of 2019) 5

Sergiu CORNEA

PUBLIC LIFE AT THE LOCAL LEVEL: A SYNTHESIS OF THE
CAUSES OF THE POPULATION NON-INVOLVEMENT 13

Sergej PAHOMENKO

LATVIA'S REFLECTIONS OF RUSSIAN HYBRID AGGRESSION
UPON UKRAINE: POLITICS OF MEMORY CASE 32

Valentina CORNEA

THE EVOLUTION AND SOCIAL IMPLICATIONS OF THE
PASSPORT: FROM THE FREE PASSAGE LETTERS TO GOLDEN
PASSPORTS 48

Liudmila CHICIUC

THE ACTIVITY OF THE ROMANIAN SOCIAL INSTITUTE OF
BESSARABIA (1934-1940) REFLECTED IN THE SPECIALIZED
PERIODICAL JOURNALS FROM BUCHAREST 61

Natalia SAITARLÎ

THE CONTRAVENTION LIABILITY OF THE LOCAL
COUNCILORS ACCORDING TO THE REGULATIONS OF THE
CONTRAVENTION CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA 79

Ilie GÎRNEȚ

THE ROLE OF THE PARLIAMENT IN ACHIEVING THE
SOVEREIGNTY OF THE PEOPLE IN THE REPUBLIC OF
MOLDOVA 88

Polina LUNGU

THE BESSARABIAN LOCAL LAW DURING THE CZAR'S
ADMINISTRATION REFLECTED IN THE WORKS OF
ALEXANDRU BOLDUR 96

**ASIGURAREA TRANSPARENȚEI ÎN PREGĂTIREA ȘI
DESFĂȘURAREA ȘEDINȚELOR AUTORITĂȚILOR
REPREZENTATIVE ȘI DELIBERATIVE DE NIVELUL DOI
(semestrul I 2019) ¹**

**PROVIDING TRANSPARENCY IN PREPARING AND HOLDING
THE MEETINGS OF LEVEL-TWO LOCAL REPRESENTATIVE AND
DELIBERATIVE AUTHORITIES
(the first semester of 2019)**

DOI: 10.5281/zenodo.3821348

UDC: 352.9(478-29)

Igor BUCATARU

Universitatea de Stat din Moldova

igorbucataru@yahoo.com

Rezumat: *Transparența ședințelor autorităților publice locale deliberative și reprezentative de nivelul doi reprezintă un principiu fundamental pentru asigurarea unui proces decizional participativ și democratic. Articolul prezent include analiza gradului de respectare de către consiliile raionale, municipale, de către Adunarea populară a UTAG a prevederilor legale în baza activității acestora în semestrul întâi al anului 2019.*

Criteriile de analiză sunt: anunțarea despre desfășurarea ședințelor; caracterul deliberativ al ședinței; aprobarea ordinii de zi în cadrul ședințelor autorităților deliberative; participarea și observarea liberă a ședințelor, transmiterea live a ședințelor și publicarea deciziilor adoptate.

Concluziile monitorizării sunt în primul rând un suport metodologic și practic pentru autoritățile publice locale vizate în vederea soluționării problemelor identificate.

Cuvinte cheie: *transparență decizională, ședințe deliberative, anunț privind ședința, publicarea deciziilor*

Abstract: *The transparency of the meetings of level-two local representative and deliberative authorities is a fundamental principle for ensuring a participatory and democratic decision-making process. The present article includes the analysis of the degree of respect by the district, municipal councils, by the Popular Assembly of the ATU Gagauzia of the legal provisions based on their activity in the first semester of*

¹ Articolul reprezintă o sinteză a efortului de monitorizare a transparenței decizionale realizat de către Asociația Promo-LEX în semestrul I al anului 2019 pe subiectul publicității ședințelor autorităților deliberative de nivelul doi. Pentru detalii a se vedea: Raportul nr. 5. Monitorizarea transparenței activității administrației publice locale de nivelul II și a UTAG. (01.01.2019-30.06.2019) https://promolex.md/wp-content/uploads/2019/08/Raport-APL_nr.5_sem.I_2019.pdf (accesat - 02.03.2020).

2019.

The criteria for analysis are: announcement of the meetings; deliberative nature of the meeting; approval of the agenda during the meetings of the deliberative authorities; free participation and observation of the meetings, live broadcasting and publication of the adopted decisions.

The conclusions of the monitoring are first of all a methodological and practical support for the targeted local public authorities in order to solve the identified problems.

Keywords: *decision transparency, deliberative meetings, announcement of the meeting, publication of decisions*

Aspecte metodologice

Identificarea gradului de transparență a pregătirii și desfășurării ședințelor autorităților deliberative ale administrației publice locale (APL) de nivelul doi (32 consilii raionale, două consilii municipale și Adunarea populară a Unității teritoriale autonome Găgăuzia (UTAG)) pentru semestrul I 2019 s-a realizat în baza următoarelor proceduri: *anunțarea despre desfășurarea ședințelor; caracterul deliberativ al ședinței; aprobarea ordinii de zi în cadrul ședințelor autorităților deliberative; participarea și observarea liberă a ședințelor, transmiterea live a ședințelor și publicarea deciziilor adoptate.*

În calitate de metode ale monitorizării s-au utilizat: observarea directă a ședințelor prin participarea la ședințe a monitorilor Promo-LEX, comunicarea cu funcționarii APL și părțile interesate, precum și scanarea resurselor online. Monitorizarea ședințelor a avut loc prin utilizarea în calitate de instrument de lucru a unei Fișe de monitorizare care conține mai mulți indicatori de corespundere a procedurilor de organizare și desfășurare a ședințelor: *tipul ședinței; gradul de asigurare a publicității; prezentarea informației despre ordinea de zi; prezența la ședință; publicarea deciziilor.*

Analiza constatărilor

Pe parcursul primului semestru 2019 autoritățile deliberative ale APL s-au întrunit în cel puțin 89 de ședințe, cu 49 ședințe mai puține decât în semestrul II 2018. Cele mai multe ședințe au fost organizate în UTAG Găgăuzia (10), Ungheni și Glodeni (câte 4 în fiecare APL). Cele mai puține ședințe au fost organizate în Ocnița, Edineț și Rezina (câte 1 în fiecare APL). În Basarabeasca nu a fost organizată nici o ședință, ca urmare a dizolvării Consiliului raional¹.

Potrivit Legii nr. 436 privind administrația publică locală², art. 45 alin. (1) consiliile raionale se întrunesc în ședințe ordinare o dată la 3 luni (valabil și

¹ La 25 septembrie 2018, Consiliul raional Basarabeasca, a fost dizolvat de drept înainte de expirarea termenului mandatului consiliului, din motiv că pe parcursul a 6 luni consecutiv nu a fost convocat în ședințe și nu a adoptat nici o decizie.

² Lege nr. 436 din 28-12-2006 privind administrația publică locală. În: Monitorul Oficial Nr. 32-35 din 09.03.2007.

pentru consiliile municipale Chișinău și Bălți). Respectiv, în decursul unui semestru, fiecare din cele 35 de organe reprezentative, cu excepția Adunării Populare a UTAG și a Consiliului raional Basarabeasca, ar fi trebuit să se întrunească în 2 ședințe ordinare. Cu toate acestea, constatăm că consiliile raionale Ocnița, Edineț și Rezina s-au întrunit doar în câte o ședință ordinară.

Caracterul deliberativ al ședințelor. Conform art. 13 din Legea nr. 436 privind administrația publică locală, ședința consiliului este deliberativă dacă la ea participă cel puțin două treimi din numărul consilierilor aleși. Din totalul de 89 ședințe monitorizate, 87 au fost deliberative (97,75%) și doar 2 cazuri (2,24%) (mun. Chișinău și UTA Găgăuzia) când numărul consilierilor nu a fost suficient pentru ca ședința să se desfășoare. Astfel, constatăm o rată de participare mai activă a aleșilor locali, în comparație cu semestrul II 2018¹, unde au fost 6 (4,31%) ședințe la care s-a înregistrat lipsa de cvorum.

Anunțarea despre desfășurarea ședințelor. Conform prevederilor art. 13 alin. (2) din Legea nr. 239 privind transparența în procesul decizional prevede, anunțul referitor la desfășurarea ședinței publice trebuie să conțină data, ora și locul desfășurării ședinței publice, ordinea de zi a acesteia, precum și să fie:

- plasat pe pagina web oficială a autorității publice;
- expediat prin intermediul poștei electronice părților interesate;
- afișat la sediul autorității publice într-un spațiu accesibil publicului;
- și/sau să fie difuzat în mass-media centrală sau locală, după caz.

În procesul de monitorizare, s-a evaluat în ce măsură APL au publicat anunțurile privind desfășurarea ședințelor pe pagina web, panou informativ și în mass-media. Astfel, din cele 89 de ședințe organizate, în cazul a 71 (79,77%) de ședințe anunțurile au fost plasate pe pagina web, în cazul a 61 (68,53%) – pe panoul informativ și în cazul a 35 (39,32%) – în mass-media (a se vedea Graficul 21). Comparativ cu semestrul II 2018, a crescut rata de publicare a anunțurilor pe pagina web (+13,11%) și în mass-media (+13,24%), însă a scăzut rata de publicare a anunțurilor pe panoul informativ (-2,98%).

Menționăm că, în cazul a 19 (21,34%) ședințe anunțul a fost plasat pe toate cele 3 surse monitorizate, în comparație cu semestrul II 2018, a crescut rata de publicare a anunțului în toate cele 3 surse cu (+4,68%). Normele legale de plasare a anunțurilor (plasarea obligatorie pe pagina web și pe panoul informativ) au fost respectate în cazul a 45 (50,56%) ședințe și în comparație cu semestrul II 2018, a crescut rata respectării prevederilor cu (+3,46%). În semestrul I 2019, toate APL-urile cu excepția Consiliului raional Basarabeasca (dizolvat în semestrul II 2018), a publicat anunțurile cel puțin într-o sursă, pe când în semestrul II 2018 au fost 13 ședințe la care anunțul nu a fost plasat pe nici o sursă monitorizată.

¹ Raportul nr. 4 Monitorizarea transparenței activității administrației publice locale de nivelul II și a UTAG. (01.07.2018-31.12.2019) <https://promolex.md/wp-content/uploads/2019/06/RaportAPLsem.II19.06.2019.pdf>

Per APL, doar în cazul mun. Bălți, Ungheni, Cahul și UTA Găgăuzia, anunțurile privind desfășurarea tuturor ședințelor au fost plasate pe toate cele 3 surse monitorizate (pagina web, panou informativ și mass-media). Iar în cazul APL Ocnița, Rîșcani, Edineț, Fălești, Florești, mun. Bălți, Rezina, Hîncești, Ungheni, Cahul, Leova și UTA Găgăuzia, anunțurile privind desfășurarea tuturor ședințelor au fost plasate pe pagina web și pe panoul informativ, respectând astfel normele legale.

Din cele constatate, față de semestrul II, 2018 observăm o creștere a numărului de anunțuri plasate pe pagina web, contrar tendințelor din semestrul II 2018 – în care prioritate în comunicarea cu mediul extern îl avea panoul informativ de la sediul APL-urilor. De asemenea, constatăm că plasarea anunțurilor în mass-media continuă să fie mai puțin populară și în acest sens atestăm o îmbunătățire, în comparație cu semestrul II 2018, rata publicării anunțurilor în mass-media locală/regională a crescut cu (+3,46%). Menționăm că, mass-media reprezintă una dintre sursele de comunicare și informare preferate de părțile interesate.

Un alt criteriu de corespundere a procedurilor de organizare și desfășurare a ședințelor cu legislația privind transparența în procesul decizional este termenul în care anunțurile privind desfășurarea ședințelor trebuie să fie făcute publice. Articolul 13 alin. (2) din Legea nr. 239 privind transparența în procesul decizional stabilește că anunțul referitor la desfășurarea ședinței publice se face public cu cel puțin 3 zile lucrătoare înainte de data desfășurării ședinței.

Examinând informațiile colectate pentru cele 89 ședințe monitorizate, care au avut loc în semestrul I 2019, constatăm că în 84 (94,38%) cazuri termenul a fost respectat. Comparativ cu perioada precedentă de monitorizare, la acest capitol s-a înregistrat o creștere (+5,25%).

Aprobarea ordinii de zi în cadrul ședințelor autorităților deliberative printr-un caracter public și deschis, de asemenea, constituie o procedură iminentă unei administrații transparente. Atât art. 13 alin. (2) din Legea nr. 239 privind transparența în procesul decizional¹, cât și art. 17 alin. (3) lit. b) din Legea nr. 436 privind administrația publică locală garantează accesul publicului la subiectele incluse pe ordinea de zi și care urmează a fi dezbătute în ședință. De menționat, că ședința consiliului se desfășoară conform ordinii de zi propuse de primar (situația mun. Chișinău și mun. Bălți) sau de consilierii care au solicitat convocarea ei. Modificarea sau completarea ordinii de zi se admite numai la începutul ședinței și se efectuează cu votul majorității consilierilor prezenți.

Astfel, în toate 87 de ședințe deliberative desfășurate în perioada monitorizată, ordinea de zi a fost supusă aprobării la începutul ședinței, și doar în cazul a 2 (2,24%) ședințe acest lucru nu a fost făcut deoarece nu a fost întrunit

¹ Legea nr. 239 din 13 noiembrie 2008 privind transparența în procesul decizional. În: Monitorul Oficial nr. 215-217 din 05.12.2008.

cvorumul. Astfel, tendința pozitivă de aprobare a ordinii de zi la începutul ședințelor s-a menținut și în acest semestru.

În cazuri excepționale, proiectele de decizii urgente pot fi supuse elaborării și adoptării fără respectarea etapelor prevăzute de legea privind transparența în procesul decizional. Totuși, legea impune ca argumentarea necesității de a adopta decizia în regim de urgență, fără consultarea cetățenilor, asociațiilor constituite în corespundere cu legea, altor părți interesate, să fie adusă la cunoștința publicului în termen de cel mult 10 zile lucrătoare de la adoptare, prin plasarea pe pagina web a autorității publice, prin afișarea la sediul acesteia într-un spațiu accesibil publicului și/sau prin difuzarea în mass-media centrală sau locală.

Astfel, din 87 ședințe deliberative, în cazul a 5 (5,74%) ședințe pe ordinea de zi au fost incluse proiecte de decizii ce urmau a fi aprobate în regim de urgență. Însă doar în 2 (2,29%) cazuri s-au respectat prevederile legale și anume argumentarea necesității de a adopta decizia în regim de urgență. Printre APL care nu au respectat aceste prevederi legale se numără Leova (2 ședințe) și Taraclia (1 ședință). Atragem atenția că, practica de a include pe ordinea de zi subiecte urgente fără argumentare în APL Leova se repetă și în semestrul I 2019.

Participarea și observarea liberă a ședințelor este un aspect fundamental pentru exercițiul de monitorizare. Ținem să remarcăm în acest context că ședințele consiliilor raionale, municipale și ale Adunării Populare a Găgăuziei au fost deschise pentru monitori și nu au fost înregistrate impedimente pentru accesul liber la ședință. De asemenea, și în ședințele care s-au dovedit a fi în lipsă de cvorum, monitorii au fost liberi să asiste și să observe activitatea consilierilor. În același context, s-a sesizat o activitate sporită a subdiviziunilor consiliilor, reprezentanții acestora, de asemenea, fiind prezenți în ședințe, alături de primari, șefi ai oficiilor teritoriale ale Cancelariei de stat, precum și ai altor instituții.

Transmiterea live a ședințelor este un element ce sporește transparența procesului decizional. Deși este un procedeu relativ nou pentru Republica Moldova, unele consilii raionale, cele municipale precum și Adunarea Populară folosesc pe larg transmiterea live a ședințelor fie prin intermediul portalurilor online fie live pe TV. Astfel, 26 (29,21%) din 89 ședințe au fost transmise live și cetățenii au putut urmări activitatea organelor deliberative locale. Comparativ cu semestrul II 2018, procentul transmisiunilor live a scăzut cu (-1,94%). Printre APL care folosesc pe larg transmisiunea live se numără: mun. Bălți, mun. Chișinău, Fălești Soroca, Taraclia, UTA Găgăuzia, Nisporeni, Soroca și Drochia.

Publicarea deciziilor adoptate. Autoritățile publice sunt obligate să asigure accesul la deciziile adoptate prin publicarea acestora în modul stabilit de lege, prin plasarea acestora pe pagina web oficială, prin includerea în Registrul de stat al actelor locale (RSAL), prin afișare la sediul autorităților într-un spațiu accesibil publicului și/sau prin difuzare în mass-media centrală sau locală, după caz,

precum și prin alte modalități stabilite de lege¹.

Astfel, din 87 ședințe deliberative, în 69 (79,31%) ședințe, APL au publicat deciziile adoptate pe pagina web oficială (a se vedea Graficul 26). În comparație cu semestrul II 2018, rata publicării ședințelor pe pagina web a crescut cu (+2,8%).

Ce ține de RSAL, din 87 ședințe deliberative, în 75 (86,20%) ședințe APL au inclus deciziile adoptate pe site-ul www.actelocale.gov.md. Comparativ cu pagina web oficială a APL-urilor, în semestrul I 2019, au fost incluse deciziile mai multor ședințe pe site-ul RSAL cu (+6,89%).

În proporție de 20,69% deciziile ședințelor deliberative nu au fost publicate pe pagina web oficială, iar acest fapt îl considerăm a fi unul alarmant pentru transparența procesului decizional, or, conform art. 15 din Legea privind transparența în procesul decizional, APL sunt obligate să asigure accesul la deciziile adoptate *inclusiv prin publicarea acestora pe pagina web oficială*. Printre APL care nu au publicat deciziile pe paginile web oficiale, sunt: Briceni, Cantemir, Anenii Noi, Drochia, Rîșcani și Taraclia, iar printre APL care le-au publicat parțial, se numără: Dondușeni, Florești, UTA Găgăuzia. Printre APL care nu au inclus deciziile în RSAL sunt: Briceni și UTA Găgăuzia.

Conform datelor raportate de monitori, pe pagina web oficială APL au publicat deciziile unele din deciziile adoptate, în termeni variați, începând cu publicarea în aceeași zi (Criuleni și UTA Găgăuzia) și terminând cu 18-20 zile care constituie cea mai tardivă publicare (mun. Bălți și UTA Găgăuzia).

Pe platforma RSAL, de asemenea unele din deciziile adoptate au fost incluse în termeni variați, începând cu 1 zi diferență (Glodeni, Fălești, Criuleni și Ungheni) și cu 78 zile distanță de la adoptarea deciziilor (Călărași), sau 23, 43 zile întârziere cum este cazul APL Dubăsari.

Termenul stabilit în art. 46 din Legea 436/2006 termenul maxim de 5 zile pentru publicarea deciziilor, a intrat în vigoare încă de la 28 octombrie 2018, iar în semestrul I 2019, atestăm că pe pagina web oficială a autorităților au respectat acest termen pentru toate ședințele monitorizate doar APL: Soroca, Ocnîța, Edineț, Ștefan Vodă, Criuleni, Ungheni și Strășeni. În RSAL au respectat termenul de includere în maxim 5 zile a deciziilor adoptate, pentru toate ședințele

¹ Art. 15 din Legea privind transparența în procesul decizional, Autoritățile publice vor asigura accesul la deciziile adoptate prin publicarea acestora în modul stabilit de lege, prin plasarea acestora pe pagina web oficială, prin afișare la sediul lor într-un spațiu accesibil publicului și/sau prin difuzare în mass-media centrală sau locală, după caz, precum și prin alte modalități stabilite de lege. Iar conform Art. 46 din Legea privind administrația publică locală nr. 436 din 28.12.2006, (2) Deciziile se semnează de președintele ședinței și se contrasemnează de secretarul consiliului în termen de cel mult 5 zile de la data desfășurării ședinței consiliului raional. (3) În termen de cel mult 5 zile de la data semnării, secretarul consiliului raional asigură includerea deciziilor consiliului în Registrul de stat al actelor locale, precum și afișează deciziile cu caracter normativ ale consiliului în locuri publice.

monitorizate doar APL: Glodeni, Criuleni și Strășeni.

În acest context, menționăm că datele referitoare la termenul de publicare a deciziilor nu se referă și la UTAG, întrucât deciziile Adunării Populare se publică în cadrul unei publicații locale oficiale conform unei proceduri separate.

Totodată, ținem să menționăm că formatul publicării deciziilor în RSAL este uniform, în format PDF, scanat cu semnătura președintelui ședinței și a secretarului consiliului, fiind ușor de accesat.

În pofida tuturor încălcărilor constatate la acest capitol care se referă a nepublicarea deciziilor aprobate în cadrul APL sau încălcarea termenelor de publicare a deciziilor, nu sunt cunoscute cazuri de sancționare a persoanelor responsabile de respectare principiului transparenței procesului decizional, or, conform art. 16¹ din Legea nr. 239 privind transparența în procesul decizional, nerespectarea prevederilor legii constituie abatere disciplinară și se sancționează conform prevederilor Codului muncii sau ale legislației speciale. Persoanele fizice și persoanele cu funcții de răspundere poartă răspundere contravențională în conformitate cu Codul contravențional al Republicii Moldova.¹

Concluzii

Conform analizei, în semestru I 2019, autoritățile deliberative ale APL s-au întrunit în cel puțin 89 de ședințe (dintre care 87 deliberative, 61 ședințe ordinare și 28 ședințe extraordinare). Toate ședințele au fost accesibile monitorizării.

Plasarea anunțurilor referitoare la desfășurarea ședințelor s-a efectuat, prioritar pe pagina web oficială a autorității (79,77%). Comparativ cu semestrul II 2018, a crescut rata de publicare a anunțurilor pe pagina web (+13,11%) și în mass-media (+13,24%), însă a scăzut rata de publicare a anunțurilor pe panoul informativ (-2,98%). Termenul de publicare a anunțurilor de 3 zile în 94,38% cazuri a fost respectat. Comparativ cu perioada precedentă de monitorizare, la acest capitol s-a înregistrat o creștere (+5,25%).

În semestrul I 2019, toate APL-urile cu excepția Consiliului raional Basarabeasca (dizolvat în semestrul II 2018), a publicat anunțurile cel puțin într-o sursă, pe când în semestrul II 2018 au fost 13 ședințe la care anunțul nu a fost plasat pe nici o sursă monitorizată.

Deciziile aprobate au fost făcute publice pe pagina web oficială a autorităților, doar în cazul a 69 (79,31%) ședințe. În comparație cu semestrul II

¹ Art. 326 1 din Codul contravențional ... (2) Omiterea de către persoana responsabilă a termenului prevăzut de lege privind includerea actelor emise de autoritățile administrației publice locale, inclusiv a proceselor-verbale ale ședințelor consiliului local, a documentelor și informațiilor prevăzute de lege, în Registrul de stat al actelor locale se sancționează cu amendă de la 6 la 12 unități convenționale. Cod Nr. 218 din 24.10.2008. Codul Contravențional al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial nr. 78-84 din 17.03.2017.

2018, rata publicării ședințelor pe pagina web a crescut cu (+2,8%). Situația este mai puțin îngrijorătoare pe portalul www.actelocale.gov.md. În Registrul de Stat al Actelor Locale deciziile aprobate au fost incluse în cazul a 75 (86,20%) ședințe. Comparativ cu rata publicării deciziilor pe pagina web oficială a APL-urilor, în RSAL au fost incluse cu (+6,89%) mai mult. Termenul de 5 zile pentru publicarea deciziilor, reglementarea căruia a intrat în vigoare încă la 28 octombrie 2018, nu a fost respectat nici în semestrul I 2019. Pentru toate ședințele monitorizate, la publicarea deciziilor pe pagina web oficială au respectat termenul de 5 zile doar APL: Soroca, Ocnîța, Edineț, Ștefan Vodă, Criuleni, Ungheni și Strășeni. Iar la includerea deciziilor în RSAL, au respectat termenul doar APL: Glodeni, Criuleni și Strășeni.

Printre APL care nu au publicat deciziile pe paginile web oficiale, sunt: Briceni, Cantemir, Anenii Noi, Drochia, Rîșcani și Taraclia, iar printre APL care au publicat parțial deciziile ședințelor, se numără: Dondușeni, Florești, UTA Găgăuzia. Printre APL care nu au inclus deciziile în RSAL sunt: Briceni și UTA Găgăuzia.

Trebuie apreciată transmiterea live a ședințelor autorităților deliberative de nivelul II, considerând acesta un element de maximă transparență a procesului decizional. Un număr de 26 (29,21%) din 89 ședințe au fost transmise live și cetățenii au putut urmări activitatea organelor deliberative locale (Graficul 25). Comparativ cu semestrul II 2018, procentul transmisiunilor live a scăzut cu (-1,94%). Printre APL care folosesc pe larg transmisiunea live se numără: mun. Bălți, mun. Chișinău, Fălești Soroca, Taraclia, UTA Găgăuzia, Nisporeni, Soroca și Drochia (toate ședințele au fost transmise live).

Generalizând performanțele la capitolul transparenței ședințelor, constatăm că pentru semestrul I 2019, APL Soroca, Edineț, Ocnîța, mun. Bălți, Glodeni, Criuleni, Ștefan Vodă, Ungheni și Strășeni, au înregistrat cel mai mare scor.

Referințe bibliografice:

1. Cod Nr. 218 din 24.10.2008. Codul Contravențional al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial nr. 78-84 din 17.03.2017.
2. Lege nr. 436 din 28-12-2006 privind administrația publică locală. În: Monitorul Oficial Nr. 32-35 din 09.03.2007.
3. Legea nr. 239 din 13 noiembrie 2008 privind transparența în procesul decizional. În: Monitorul Oficial nr. 215-217 din 05.12.2008.
4. Raportul nr. 5. Monitorizarea transparenței activității administrației publice locale de nivelul II și a UTAG. (01.01.2019-30.06.2019). https://promolex.md/wp-content/uploads/2019/08/Raport-APL_nr.5_sem.I_2019.pdf
5. Raportul nr. 4 Monitorizarea transparenței activității administrației publice locale de nivelul II și a UTAG. (01.07.2018-31.12.2019). https://promolex.md/wp-content/uploads/2019/06/Raport_APL_sem.II_19.06.2019.pdf

VIAȚA PUBLICĂ LA NIVEL LOCAL: O SINTEZĂ A CAUZELOR NEIMPLICĂRII POPULAȚIEI

PUBLIC LIFE AT THE LOCAL LEVEL: A SYNTHESIS OF THE CAUSES OF THE POPULATION NON-INVOLVEMENT

DOI: 10.5281/zenodo.3821970

UDC: 352.07:316(478)

Sergiu CORNEA

Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul

E-mail: cornea.sergiu@usch.md

ORCID iD: 0000-0002-0888-5902

Rezumat: *Participarea activă a cetățenilor în viața publică locală este una din caracteristicile esențiale ale societăților democratice contemporane. Obiectivul cercetării a fost de a elucida cauzele neimplicării populației în viața publică a colectivităților locale din Republica Moldova.*

Principala metodă de colectare a datelor a fost analiza de conținut a documentelor și statisticilor oficiale, a actelor normative, sondajelor sociologice și a literaturii științifice.

În urma cercetărilor efectuate au fost stabilite următoarele cauze ale neparticipării populației la procesul de administrare a treburilor publice la nivel local: a) populația nu are încredere în puterea locală, iar autoritățile publice locale tratează populația, în cel mai bun caz, doar ca electorat, iar în cel mai rău, ca pe un contingent generator de probleme și incomodități; b) puterea locală nu dispune de suficiente resurse și mijloace pentru a oferi locuitorilor servicii publice de calitate; pauperizarea generalizată a avut ca efect diminuarea drastică a prezenței populației active în viața publică locală, mai ales în mediul rural; populația locală nu este informată suficient referitor la modalitățile și posibilitățile de participare la procesul decizional local.

Cuvinte cheie: *participare publică, autorități publice locale, colectivitate locală*

Abstract: *The active participation of citizens in local public life is one of the essential characteristics of contemporary democratic societies. The objective of the research was to elucidate the causes of the non-involvement of the population in the public life of the local authorities in the Republic of Moldova.*

The main method of data collection was the content analysis of official documents and statistics, normative acts, sociological surveys and scientific literature.

As a result of the research, were established the following reasons for the non-involvement of the population in the process of administration of public affairs at the local level: a) the population does not trust the local authorities, but the local public authorities consider the population, at best, only as an electorate, and at worst, as a contingent that causes problems and discomfort; b) the local authorities does not have sufficient resources and means to provide the residents with quality public services;

widespread impoverishment had the effect of drastically diminishing the presence of the active population in the local public life, especially in the rural areas; the local population is not sufficiently informed about the conditions and possibilities for participation in the local decision-making process.

Key words: public participation, local public authorities, local collectivity

Introducere

Într-un model teoretic ideal de funcționare a puterii locale, colectivitatea locală delegă reprezentanții săi pentru a exercita puterea și realizează controlul asupra activității lor. În practica politică a Republicii Moldova populația este slab conectată la procesele de administrare a treburilor publice locale, fiindu-i atribuit de clasa politică autohtonă mai mult rolul de electorat. În pofida axiomei că în colectivitățile locale de dimensiuni mici gradul de implicare a cetățenilor la viața publică este mai înalt, în Republica Moldova atestăm o altă situație – neparticiparea și dezinteresul populației față de treburile publice locale și față de activitatea autorităților publice locale pe care le aleg și care o reprezintă.

Nivelul scăzut al activismului social al populației locale și dezvoltarea slabă a sectorului asociativ la nivel local frânează procesul de includere activă a populației în activitățile de autoadministrare locală, contribuie la menținerea deficitului de funcționari publici la nivel local. Nivelul de trai al populației și politica socială a statului sunt de asemenea natură încât nu stimulează participarea populației la viața publică a colectivităților locale, caracteristică societăților democratice. Evoluția puterii locale în statele democratice contemporane este o dovadă a faptului că numai încrederea locuitorilor în eficiența participării lor la viața publică locală, convingerea că autoritățile publice locale acționează pentru realizarea interesului local comun și sunt responsabile în fața populației, pot contribui la activizarea comunităților locale. Anume din aceste considerente studierea cauzelor neimplicării publice la nivel local este foarte actuală pentru dezvoltarea democratică a Republicii Moldova.

În ultima perioadă, problema participării publice la nivel local nu a fost una de interes major în aria preocupărilor științifice ale cercetătorilor din Republica Moldova. Am identificat doar câteva lucrări care au abordat tangențial acest subiect vital pentru afirmarea societății democratice în Republica Moldova.

Pornind de la premisa că lista acțiunilor pentru asigurarea dezvoltării durabile este prea consistentă pentru a fi realizată doar de administrația locală și având în vedere faptul că colectivitățile locale nu dispun de resurse financiare suficiente pentru inițierea acțiunilor de dezvoltare durabilă, T. Șaptefrăți consideră că în aceste împrejurări autoritățile administrației publice trebuie să fie sprijinite de cetățeni. Implicând cetățenii, autoritățile publice locale contribuie la: partajarea responsabilităților privind dezvoltarea locală; responsabilizarea locuitorilor referitor la problemele colectivității locale; eficientizarea procesului decizional local; diminuarea stărilor conflictuale; sporirea încrederii populației

față de autoritățile publice locale; schimbarea perspectivei populației asupra activității autorităților locale; crearea unui sistem eficient de monitorizare și control al politicilor de implementare a politicilor publice locale. Autoarea oferă și o prezentare succintă a nivelurilor de participare a cetățenilor la procesul de dezvoltare durabilă al comunității (Șaptefrați, 2005).

Analizând participarea cetățenilor la procesul de administrare publică, V. Fotescu consideră că autoritățile publice „ignoră cererile de acces la informație, nu fac publice proiectele de decizii și nu implică cetățenii în procesul de luare a deciziilor”. Cu toate că au fost întreprinse activități complexe privind transparența instituțională, încă nu se poate vorbi despre un dialog productiv între autoritățile publice și cetățeni, constată autorul (Fotescu, 2015, p. 179).

R. Atamusov a abordat problema necesității raționalizării și sistematizării fundamentelor științifice privind participarea publică, care se prezintă sub două aspecte de bază: a) direcționarea unui flux continuu de informații de la autoritățile locale către comunitate și b) implicarea cetățenilor în procesul decizional. Interesul mare față de colaborarea autorităților administrației cu societatea civilă, în viziunea sa, a fost întotdeauna un indicator funcțional al unei societăți dezvoltate (Atamusov, 2015).

V. Cornea, analizând participarea cetățenilor la elaborarea strategiilor de dezvoltare locală, identifică, de rând cu factorii explicativi ai participării / neimplicării, consacrați în literatura de specialitate, și factori specifici. Autoarea se referă în special la respectarea superficială de către autoritățile publice a procedurilor ce implică și cetățeni în dezbateri sau procese de luare a deciziilor și volumul excesiv de mare al documentelor pentru care se solicită opinia cetățenilor (Cornea, 2019, pp. 38-39).

În prezentul studiu ne propunem să elucidăm problema existenței / inexistenței premiselor pentru asumarea responsabilității de către populația Republicii Moldova privind autoadministrarea treburilor publice în sensul prevăzut de *Carta europeană a autonomiei locale* și să analizăm factorii care influențează neimplicarea populației în viața publică locală.

Metodologia cercetării

Principala metodă de colectare a datelor a fost analiza de conținut a documentelor și statisticilor oficiale, a documentelor juridice și a literaturii științifice. Interpretarea datelor sondajelor sociologice Barometrul Opiniei Publice a oferit un suport factologic considerabil în realizarea cercetărilor.

Rezultate

1. Constatări preliminare. Participarea activă a cetățenilor în viața publică locală este considerată unul din elementele esențiale ale societăților democratice contemporane. Participarea publică potrivit definiției adoptată de Banca Mondială, este procesul prin care cetățenii influențează deciziile care le

afectează calitatea vieții (Bhatnagar & Williams, 1992, p. 177).

În materie de participarea publică, Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OECD) a propus, în funcție de tipul de interacțiune dintre autoritatea publică și cetățean, trei nivele de ierarhizare:

a) Informarea, care presupune că procesul politicilor publice este suficient de transparent pentru ca cetățenii să obțină informația necesară pentru a vedea în ce măsură autoritățile își respectă promisiunile, pentru a fi capabili să analizeze ce se întâmplă în diverse sectoare de politică publică și să evalueze consecințele acestora asupra lor. Este o comunicare într-un singur sens, dinspre instituție înspre public.

b) Consultarea, în cadrul căreia cetățenii reacționează, din proprie inițiativă sau la invitația autorității publice, la propunerile de soluții alternative și / sau decizii publice, iar reacția cetățenilor este luată în considerare de către autoritatea publică în procesul de luare a deciziei finale. Este o comunicare în dublu sens, autoritatea publică cerând și publicul oferind informații.

c) Participarea activă, care permite cetățenilor să devină parteneri în luarea deciziilor privind politicile publice. Este un dialog constructiv, de colaborare între autoritatea publică și cetățeni (OECD, 2001, pp. 2-3).

Efectele pozitive ale participării publice sunt următoarele: oferă cetățenilor posibilitatea de a influența procesul decizional, contribuie la includerea cetățenilor în viața socială și politică, contribuie la adoptarea unor decizii bazate pe raționamentul și interesul public, încurajează competențe și aptitudini civice, și nu în ultimul rând, conferă legitimitate deciziilor adoptate de autoritățile publice locale (Grigorovici, 2013, p. 11).

Participarea publică este influențată de mulți factori care depind atât de autoritățile publice locale, cât și de locuitori sau grupurile de interese, precum și de mediul politic, economic, social și spiritual existent în societate.

2. Cadrul normativ privind participarea publică. Participarea publică este un factor important al dezvoltare socio-economice al colectivităților teritoriale locale. Cetățenii și asociațiile legal constituite ale acestora, în cadrul procesului decizional, potrivit legislației în vigoare, au dreptul la următoarele acțiuni:

a) de a participa, în condițiile *Legii nr. 239-XVI din 13.11.2008*, în procesul decizional;

b) de a solicita și primi informație referitor la procesul decizional, inclusiv de a primi proiectele de decizii, în condițiile legii privind accesul la informație;

c) de a propune autorităților administrației publice locale inițierea elaborării și adoptării deciziilor;

d) de a prezenta autorităților administrației publice locale recomandări referitoare la proiectele deciziilor supuse discuțiilor.

Principiul consultării cetățenilor în problemele locale de interes deosebit este consacrat prin Constituția Republicii Moldova, art. 109. Acest principiu este

inclus și în *Legea nr. 436-XVI din 28.12.2006*, care în art. 8 prevede următoarele: „în problemele de importanță deosebită pentru unitatea administrativ-teritorială, populația poate fi consultată prin referendum local, organizat în condițiile Codului electoral”.

Legea mai prevede că orice persoană interesată poate asista la ședințele consiliului local și de a participa, în condițiile legii, la orice etapă a procesului decizional. De asemenea, legea oferă posibilitatea locuitorilor de a propune inițierea elaborării și adoptării unor decizii, precum și de a prezenta autorităților publice locale recomandări, în nume propriu sau în numele unor grupuri de locuitori ai colectivităților respective, privind diverse proiecte de decizie supuse dezbaterilor.

Elaborarea deciziei administrative reprezintă un amplu proces de culegere, înregistrare, transmitere și prelucrare a informațiilor. Pentru stimularea participării cetățenilor la procesul decizional este de o mare importanță elaborarea unui cadru normativ privind stabilirea regulilor procedurale minime aplicabile pentru asigurarea transparenței decizionale în cadrul autorităților administrației publice locale. La baza unei astfel de reglementări trebuie puse următoarele principii: a) informarea prealabilă a populației locale asupra problemelor de interes public care urmează să fie dezbătute de autoritățile publice locale, b) consultarea populației locale în procesul de elaborare al proiectelor de decizii, c) participarea nemijlocită a populației locale la procesul de elaborare și adoptare a deciziilor.

Această scurtă trecere în revistă a cadrului normativ existent privind participarea populației în viața publică locală ne permite să constatăm că în Republica Moldova, la moment, există condiții legale de implicare a populației în procesele administrative, sociale, economice și culturale care au loc la nivelul colectivității locale din care fac parte.

3. Cauzele neparticipării publice la nivel local. Participarea publică la nivel local este influențată de mulți factori, teoria contextului fiind preferată în analiza efectelor participării (Cornea, 2018, p. 106). Astfel, participarea publică depinde atât de autoritățile puterii locale, cât și de locuitori sau grupurile de interese, dar și de mediul politic, economic, social și spiritual existent în societate la o anumită etapă de dezvoltare. În același timp constatăm că una din principalele probleme ale participării publice în statele postsovietice ține de insuficiența culturii politice participative, sub acest aspect, una din întrebările esențiale privind participarea publică poate fi formulată astfel: cine ar trebui implicat în procesele de elaborare și implementare de politici publice locale și cine este implicat *de facto* în aceste procese? Studiile existente arată că există mari diferențe între grupurile sociale în ceea ce privește probabilitatea ca ele să participe și participarea lor reală la nivel local (Vries, 2007, p.45).

Cu toate că URSS și-a încetat existența acum trei decenii, regimul sovietic

a lăsat o amprentă puternică asupra psihologiei și reflexelor comportamentale în societățile post-sovietice. Esența democrației sovietice, bazată pe principiile „centralismului democratic” se reducea la următoarele: votarea unanimă „pro” pentru unicul candidat existent, selectat și confirmat prealabil „de sus”. Una dintre consecințele inevitabile ale „centralismului democratic” a fost instaurarea „verticalei puterii”. Fiecare „șef” (nacealnic) din sistemul administrativ era plasat în funcție de un șef superior, deci, cel care l-a numit putea să și-l demită. Astfel, nici un funcționar nu era autonom în acțiunile sale, deoarece se afla în subordinea unui șef, de care era totalmente dependent. Deoarece realitatea sovietică nu a oferit niciun altfel de exemplu, sovieticii din fragedă copilărie erau obișnuiți cu faptul că lucrurile pot fi doar așa, deoarece nu putea fi altfel: deasupra oricărui șef există un alt șef, mai mare, care, „dacă ceva nu merge”, trebuia să „corecteze” subordonatul (Roshhin, 2019).

Aceasta fiind starea de lucruri, nu este deloc întâmplător faptul că în cadrul sondajului „Barometrul Opiniei Publice” (BOP) realizat semestrial de Institutul de Politici Publice din Chișinău un număr mare de respondenți regretă destrămarea URSS. În cadrul sondajelor BOP realizate în perioada 2010-2018 un număr considerabil de respondenți și-au afirmat atitudinea pozitivă față de fostul regim comunist. Repartizarea răspunsurilor la întrebarea „Ce atitudine aveți față de fostul regim comunist (de până la 1990) din Moldova?” este prezentată în Tabelul 1. După trei decenii de la prăbușirea regimului sovietic un număr atât de mare de aprecieri pozitive denotă faptul că mecanismele funcționării democrației, mai ales la nivel local, nu se manifestă plenar în Republica Moldova.

Tabelul 1: Atitudinea populației Republicii Moldova față de fostul regim comunist (de până la 1990)

Perioada	Pozitivă	Negativă	Sunt indiferent
Mai 2010	38.6%	34%	27.4%
Octombrie 2016	57%	23.6%	19.4%
Noiembrie 2018	47.1%	23.8%	29.1%

Sursa: Barometrul Opiniei Publice <http://bop.ipp.md> (accesat la 13.03.2020).

La întrebarea „Ați dori sau nu reconstituirea URSS și a sistemului socialist?”, peste 40 % din respondenți, în ultimul deceniu, după cum se vede din datele prezentate în Tabelul 2 au răspuns afirmativ.

Dincolo de impactul rețelelor de socializare și a posturilor propagandistice rusești, care au o mare influență în Republica Moldova, problemele existențiale ale populației amplificate de complicațiile inerente perioadei de tranziție, corupția și incapacitatea elitelor politice de a guverna și a defini foarte clar strategiile de dezvoltare a societății moldovenești contribuie la dezvoltarea stărilor de nostalgie față de regimul sovietic.

În condițiile în care aproape 50 % din populație își dorește reconstruirea unui sistem sovietic, invalidat de logica dezvoltării societale și pentru reconstruirea căruia nu există premise obiective, pune mari semne de întrebare cu privire la edificarea unui sistem de organizare a puterii locale, susținut de activismul social al populației, mai ales, în condițiile în care 80 % din respondenții sondajului BOP din ultimii cinci ani consideră că Republica Moldova nu este guvernată de voința poporului (Anexa I). În acest context, mai menționăm și faptul că peste 70 % din populația în vârstă de 55 ani și mai mult nu are oportunități de a participa în viața economică și socială și, respectiv, nu valorifică oportunitatea pentru îmbătrânire activă și sănătoasă; doar una din zece persoane în vârstă se implică în viața socială (Buciuceanu-Vrabie, 2016, p. 1).

Tabelul 2: Atitudinea populației Republicii Moldova față de ipotetica reconstituire a URSS și a sistemului socialist

Perioada	Aș dori	Nu aș dori	Nu știu / Nu pot aprecia	Nu răspund
Noiembrie, 2009	40.3%	32.2%	18.5%	9%
Octombrie, 2016	47.5%	30.5%	20%	1.9%
Noiembrie, 2018	40.4%	29.7%	26%	3.8%

Sursa: Barometrul Opiniei Publice <http://bop.ipp.md> (accesat la 13.03.2020).

Urmare a celor menționate *supra*, considerăm că în procesul de elaborare a politicilor publice locale cercetătorii, dar și decidenții politici, trebuie să răspundă, cu predilecție, la o întrebare fundamentală: este pregătită și își dorește populația asumarea responsabilităților pentru autoadministrarea treburilor publice în sensul prevăzut de *Carta europeană a autonomiei locale*?

Gradul de încredere al populației în autoritățile locale (primăria), potrivit sondajele sociologice BOP, chiar dacă este mai mare comparativ cu alte autorități și instituții (poziția a doua, după Biserică), oscilează în jurul la 50 %. În același timp, este îngrijorător faptul că un număr considerabil de respondenți au bifat opțiunile „nu prea am încredere” și „nu am deloc încredere”. De exemplu, în sondajul din ianuarie 2019, cota lor a fost de 57 % (situația, pentru perioada ianuarie 2001 – decembrie 2019 este prezentată în Anexa II).

Neîncrederea locuitorilor în puterea locală este generată, nu în ultimul rând, de interacțiunea slabă a aleșilor locali cu cei care i-au ales. Aceasta se întâmplă datorită mecanismului electoral local existent, care, din cauza alegerii consilierilor locali și raionali pe liste de partid, sunt mai mult responsabili față de conducerea partidului care i-a inclus în lista electorală, decât față de populația locală care i-a ales. Alegerile în consiliile locale și raionale pe liste de partid au adus la crearea unor „parteneriate de interese” între elitele politice locale și afaceriștii locali, care sunt atât de bine integrate, încât a devenit foarte dificil de

a face diferența între aceste grupuri: în autoritățile decizionale locale, de multe ori, prevalează și sunt promovate interesele partidului și/sau de grup. La nivelul local a avut loc fuziunea între reprezentanții puterii locale, oamenii de afaceri locali și funcționarii din organele desconcentrate ale puterii statale. Aceste grupări au acaparat patrimoniul local și raional, instaurând relații de clan. De facto, în cadrul alegerilor locale are loc inversiunea resurselor dobândite în mod fraudulos de către elitele locale din banii destinați pentru diferite proiecte de dezvoltare locală în putere publică reală. Mecanismul alegerilor locale pe liste de partid poate funcționa, mai degrabă, în municipii și localitățile urbane mari, doar la acest nivel s-ar putea contura o arenă reală pentru luptele politice.

Și nivelul scăzut al participării populației la alegerile locale, comparativ cu cele parlamentare, poate fi considerat un indicator sigur al importanței acordate de locuitori scrutinelor respective: rata participării la alegeri reprezintă o dovadă elocventă a atitudinii cetățeanului față de cele două niveluri ale puterii publice: statală și locală. În Republica Moldova, după cum se vede din datele privind activismul electoral prezentate în Tabelul 3, prezența la urne este mai mare la alegerile parlamentare: rata medie de participare la alegerile parlamentare este de 62,93 %, iar la cele locale este de 53,92 %, situație care confirmă gradul înalt al neîncrederii populației față de puterea locală, deși rata de încredere față de „primărie”, potrivit sondajelor, rămâne la cote înalte.

Tabelul 3: Rata participării la alegerile parlamentare și locale (în %)

	Scrutin	Rata part.
I	Alegerile parlamentare anticipate din 27 februarie 1994	79,31
II	Alegerile locale din 16 aprilie 1995	60,02
III	Alegerile parlamentare din 22 martie 1998	69,12
IV	Alegerile locale generale din 23 mai 1999	61,28
V	Alegerile parlamentare anticipate din 25 februarie 2001	67,52
VI	Alegerile locale generale din 25 mai 2003	58,58
VII	Alegerile parlamentare din 6 martie 2005	64,84
VIII	Alegerile locale generale din 3 iunie 2007	52,25
IX	Alegerile parlamentare din 5 aprilie 2009	57,54
X	Alegerile parlamentare din 29 iulie 2009	58,5
XI	Alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010	63,37
XII	Alegerile locale generale din 5 iunie 2011	54,59
XIII	Alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014	55,6
XIV	Alegerile locale generale din 14 iunie 2015	49,02
XV	Alegerile parlamentare din 24 februarie 2019	50,6
XVI	Alegerile locale generale din 20 octombrie 2019	41,7

Sursa: <http://www.cec.md>, <http://www.e-democracy.md> (accesate la 12.03.2020)

Și în alegerile parlamentare din 24 februarie 2019 rata participării pe circumscripțiile uninominale a fost puțin mai redusă comparativ cu rata participării pe circumscripția națională: 50,14 % contra 50, 57 %.

În sondajele BOP organizate în perioada 2002-2011 a fost măsurată percepția populației locale privind influența pe care o are asupra procesului decizional local și, după cum se poate lesne de observat din datele prezentate în Tabelul 4, un procent relativ mic al respondenților a exprimat convingerea că pot influența hotărârile importante (într-o măsură mare și foarte mare) care se iau la nivelul localității lor. Cu regret, la sondajele ulterioare această problemă nu a mai fost studiată, dar din datele tangențiale disponibile situația nu s-a îmbunătățit.

Tabelul 4: Percepția populației privind influențarea procesului decizional local (în %)

2002	aprilie	9	2007	mai	23
	noiembrie	13		noiembrie	18
2003	mai	11	2008	aprilie	15
	noiembrie	17		octombrie	16
2004	mai	9	2009	martie	19
	noiembrie	25		noiembrie	27
2005	februarie	-	2010	mai	28
	decembrie	16		noiembrie	16
2006	aprilie	-	2011	mai	23
	noiembrie	23		noiembrie	-

Sursa: Barometrul Opiniei Publice. <http://ipp.md/lib.php?l=ro&idc=156> (accesat la 24.10.2016).

Lipsa unui control cetățenesc asupra activității autorităților publice locale creează condiții prielnice pentru apariția fenomenelor negative ca irosirea nejustificată a banilor publici, nerespectarea interesului general, acte de corupție, fenomenul nepotismului ș.a.

Transparența activității instituțiilor administrației publice locale constituie o caracteristică fundamentală a societății democratice. Transparența în activitatea organelor administrației publice locale este o condiție esențială pentru antrenarea populației în activitățile publice la nivel local. Implicarea populației în procesul decizional local are o deosebită importanță pentru activitatea autorităților puterii locale, deoarece cu cât populația este mai informată despre activitatea lor, cu atât este mai mare încrederea în puterea locală aleasă de către cetățeni. Având încrederea deplină a populației autorităților locale le va fi mai simplu să adopte decizii oportune, dar nepopulare, iar lipsa de transparență a procedurilor administrative va bloca inițiativele de participare a populației în procesul de soluționare democratică a problemelor de interes public local. Instrumente utile pentru asigurarea interacțiunii cetățenilor cu autoritățile publice ar putea fi site-urile web ale acestora. Din păcate, site-urile autorităților publice oferă un grad de

interacțiune foarte limitat (Cornea, 2011, p. 14).

Cu toate că au fost elaborate mai multe acte normative în domeniu, lipsa de transparență a procesului decizional predomină încă la nivelul administrației publice locale. Din păcate, autoritățile publice locale nu sunt nici suficient pregătite, nici interesate să aplice această lege. Pe de altă parte, cetățenii nu au, încă, experiența de a „lupta” cu autoritățile publice de toate nivelurile. Ideea necesității firești a contribuabilului de a fi informat de autoritățile publice asupra felului cum sunt folosiți banii publici nu este încă unanim acceptată. O problemă stringentă a populației ar trebui să fie lupta împotriva „secretomaniei” în materie de decizii referitor la viața colectivităților teritoriale locale și, mai ales, modul în care sunt folosiți banii publici.

În aceste condiții, nu-i de mirare faptul că la la întrebarea „Credeti că Republica Moldova este guvernată de voința poporului?” din cadrul sondajelor BOP, marea majoritate a respondenților au dat un răspuns negativ. Este îngrijorător faptul că numărul acestora, în ultimii cinci ani a urcat și gravitează în jurul cotei de 80 %, iar numărul celor care consideră că Republica Moldova este guvernată de voința poporului oscilează dramatic de la 4.1 % în noiembrie 2015 la 26.6 % în aprilie 2017, după care cade sub 10 % în noiembrie 2017 până în ianuarie 2019, urmând ca în decembrie 2019 să urce până la 6.9 % (Anexa I).

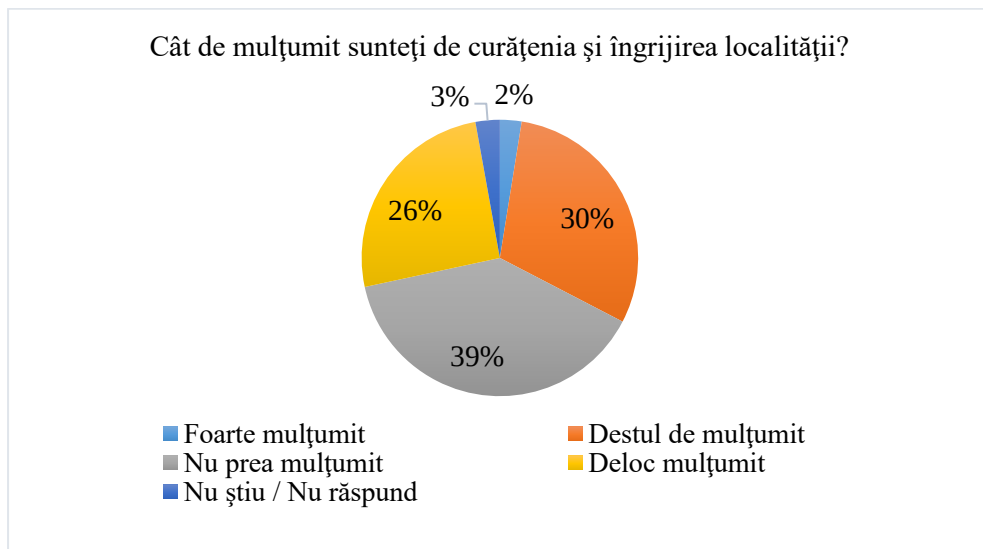
Un număr limitat de respondenți ai sondajelor BOP, după cum rezultă din datele prezentate în Anexa IV (media pentru perioada noiembrie 2001 – decembrie 2019 este 1,05 %), văd drept soluție pentru a îmbunătăți situația social – economică din țară extinderea drepturilor administrației locale ca soluție de îmbunătățire a situației social – economice.¹ Deducem că populația nu sesizează legătura directă existentă dintre nivelul său de trai și calitatea serviciilor publice oferite la nivel local, nu percepe autoritățile publice ca pe un factor care ar contribui la ameliorarea calității vieții în localitate. Acest atavism sovietic de a percepe autoritățile publice locale doar ca executor al comandamentelor puterii statale constituie un obstacol considerabil pentru consolidarea democrației locale în Republica Moldova.

În sondajele BOP, atitudinea populației față de activitatea autorităților administrației publice locale din localitățile de reședință a respondenților a fost cuantificată doar o singură dată, în mai 2011, fiind considerată, propabil, de către organizatorii sondajului drept una neesențială. Potrivit datelor aceluși sondaj, la întrebarea „Cum apreciați activitatea administrației publice din localitatea dvs. în ultimii 4 ani?” doar 4,2 % din respondenți au acordat calificativul „foarte bine”, „bine” – 28,5%, „nici bine, nici rău” – 40,6 %, „rău” – 14,6 %, „foarte rău” – 6, 4 %, iar 5,7 % nu au răspuns la întrebare.

¹ Întrebarea a fost formulată în felul următor: „Ce credeți că ar trebui de întreprins pentru a îmbunătăți situația social-economică din Republica Moldova?” În tabel au fost incluse doar variantele de răspuns „în primul rând”.

Gradul de satisfacție al populației față de curățenia și îngrijirea localității lor potrivit sondajelor BOP realizate în perioada noiembrie 2001- decembrie 2019 nu este unul înalt. După cum se vede din datele conținute în Diagrama 1, sunt mulțumiți de curățenia și îngrijirea localității („foarte mulțumit” și „destul de mulțumit”), în medie, doar o treime din populație.

Diagrama 1: Gradul de satisfacție al populației față de curățenia și îngrijirea localităților

Sursa: Barometrul Opiniei Publice <http://bop.ipp.md> (accesat la 28.03.2020).

Populația nu tratează administrația publică locală nici drept sursă credibilă de informare. La întrebarea „Care este sursa de informare în care aveți cea mai mare încredere?”, Administrația publică locală este surclasată de „zvonuri” și de „sondajele de opinie publică”. Doar un număr infim din respondenți tratează autoritățile administrației publice locale drept sursă de informare demnă de încredere: media pentru perioada noiembrie 2004 – decembrie 2019 este de 0,45 % din totalul respondenților (aceste date sunt prezentate în Anexa III).

Datele prezentate *supra* sunt o dovadă elocventă a faptului că încrederea populației în autoritățile publice locale nu este la o cotă care ar anima încadrarea populației mai activ în activitățile publice locale și că populația pune la îndoială capacitățile și posibilitățile autorităților publice locale de a le soluționa problemele și a le oferi servicii publice acceptabile.

Unul dintre factorii care limitează implicarea cetățenilor în viața publică locală este pauperizarea generalizată a populației. Fenomenul sărăciei influențează dramatic toate dimensiunile existenței sociale, iar problemele existențiale pentru cetățenii care trăiesc la limita sărăciei prevalează asupra tuturor celorlalte probleme ale vieții sociale. Potrivit datelor sondajelor BOP,

sărăcia se află în top-ul problemelor de care populația este îngrijorată cel mai mult populația Republicii Moldova. Peste 50 % din respondenți, potrivit datelor acelorași sondaje, consideră că printre cele mai importante probleme ce trebuie rezolvate în Republica Moldova (în primul rând) sunt: dezvoltarea economiei și ridicarea nivelului de trai.

Un factor esențial care determină nivelul de bunăstare al populației este și mediul de reședință. În Republica Moldova continuă să existe diferențe esențiale între nivelul sărăciei din zonele urbane și rurale. Peste 80 % din toți cei săraci provin din mediul rural (Cornea, 2017, p. 367).

Aceste fenomene sociale influențează negativ procesul de implicare a cetățenilor în viața publică locală. De aceea, afirmarea democrației la nivel local în Republica Moldova depinde, în mare măsură, de promovarea și garantarea drepturilor sociale ale populației. Fără crearea unor condiții decente de trai și dezvoltare socială, mai ales în mediul rural, soarta democrației moldave e incertă. Poporul pauperizat și flămând, poate fi foarte ușor manipulat și redirecționat de la cursul anevoios spre democrație. Sărăcia sordidă subminează puterea de orice natură ar fi ea, cauzând mereu instabilități și făcând democrația aproape imposibilă (Benceci, 2003, p. 102).

Discuții

Ilustrul jurist român Paul Negulescu (1903-1904, p. 136-137), la începutul sec. XX, referindu-se la dezinteresul populației de a participa la viața publică locală menționa următoarele:

Se observă la noi puțină viață ce au comunele și județele, dezinteresarea tuturor oamenilor mai de seamă de a se ocupa de asemenea interese, consiliile noastre județene și comunale fiind compuse în marea majoritate a cazurilor din oameni de a treia sau a patra mână. Cauza acestei nepăsări a elementelor celor mai inteligente, mai culte și mai pline de energie pentru asemenea chestiuni, provine din lipsa de importanță a unei atare ocupațiuni. S-ar putea remedia dându-se avantaje.

Constat cu regret că afirmațiile distinsului profesor sunt actuale și la începutul sec. XXI. Miza implicării în procesul decizional local, care nu produce efecte imediate și sesizabile pentru locuitori, este una nesemnificativă, de aceea și se atestă participarea relativ pasivă a populației la procesul electoral și la cel decizional local.

Și interacțiunea slabă a aleșilor locali cu populația impune în mod imperios reformarea mecanismului electoral local, care ar avea ca efect scoaterea de sub incidența forțelor politice constituirea autorităților publice locale de ambele niveluri. În acest sens, propunem să fie menținută procedura actuală de alegere a primarului, dar modalitatea de alegere a consilierilor locali ar trebui schimbată. Sistemul de alegere a consilierilor pe listele partidelor politice îi face responsabili față de partid și în special, față de liderul local al partidului. Alegerile în consiliul

local ar trebui să desfășurate prin scrutin uninominal, fiecare candidat prezentând propriile soluții pentru rezolvarea problemelor existente și viziunile strategice de dezvoltare a colectivității locale. Astfel, fiecare sat din comună, cu respectarea principiului proporționalității va avea reprezentanții săi în consiliul local. Pentru alegerile în autoritățile decizionale de nivelul doi sistemul mixt ar fi o variantă de compromis.

Concluzii

Este cunoscut faptul că în Republica Moldova se atestă un nivel scăzut al participării publice la nivel local. Există mai multe explicații ale fenomenului neimplicării cetățenilor în rezolvarea problemelor locale și în procesul decizional local. În urma cercetărilor efectuate am stabilit următoarele cauze ale neparticipării populației la procesul de administrare a treburilor publice la nivel local:

- Relațiile dintre populație și puterea publică locală sunt, în mare măsură, deteriorate. Populația nu are încredere în puterea locală, iar autoritățile publice locale tratează populația, în cel mai bun caz, doar ca electorat, iar în cel mai rău, ca pe un contingent generator de probleme și incomodități.

- Puterea publică locală nu dispune de suficiente resurse și mijloace pentru a oferi locuitorilor servicii publice de calitate.

- Pauperizarea generalizată, șomajul, migrația, depopularea, îmbătrânirea au avut ca efect diminuarea drastică a prezenței populației active în viața publică locală, mai ales în mediul rural.

- Populația locală nu este informată suficient referitor la modalitățile și posibilitățile de participare la procesul decizional local; oamenii nu au certitudinea că pot schimba lucrurile, adică nu pun mari speranțe pe faptul că ei ar putea influența procesul decizional local.

Referințe bibliografice:

1. Atamusov, R. (2015). Participarea societății civile în gestionarea politicilor publice în Republica Moldova. *Revista Militară. Studii de securitate și apărare*, 1 (13), pp. 68-76.
2. Benceci, D. (2003). Puterea politică și ordinea socială: manifestare și interdependențe (cazul Republicii Moldova). *Moldoscopie*, Partea XXI.
3. Bhatnagar, B. & Williams, A.C. (1992). *Participatory Development and the World Bank: Potential Directions for Change*. Washington, D.C.: World Bank.
4. Buciuceanu-Vrabie, M. (2016). *Indicele de îmbătrânire activă în Republica Moldova (martie-aprilie, 2016)*. Disponibil la: http://ccd.ucoz.com/_ld/0/43_Policy_Paper_II.pdf (accesat la 21.03.2020).

5. Cornea, S. (2017). *Organizarea teritorială a puterii locale în Republica Moldova: Concept mecanisme, soluții*. București: Editura Academiei Române; Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei Carol I.
6. Cornea, V. (2011). Politico-institutional communication: challenges and impacts. *Journal of Danubian Studies and Research*, 1 (1), pp. 11-17.
7. Cornea, V. (2018). The Sources of Distortion of Local Public Interest. Hîntea, C.M., Moldovan, B.A., Radu, B.V., Suciu, R.M. (ed), *Transylvanian International Conference in Public Administration: Cluj-Napoca, Romania, 2-4 November 2017*, Cluj-Napoca: Accent, pp.101-114.
8. Cornea, V. (2019). Fiabilitatea și legitimitatea strategiilor de dezvoltare locală. *Buletinul Științific al Universității de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul: Științe Sociale*, 2 (10), pp. 34-41.
9. Fotescu, V. (2015). Participarea cetățenilor la procesul de administrare publică. *Studiul Artelor și Culturologie: istorie, teorie, practică*, 3 (26), pp. 173-179.
10. Grigorovici, Iu. (2013). *Participarea cetățenească și e-guvernarea. Rezumatul tezei de doctor*. București. Disponibil la: <http://doctorat.snsa.ro/sites/default/files/doctorat/grigorovici/Rezumat %20Iulia%20Grigorovici.pdf> (accesat la 12.03.2014).
11. *Legea nr. 239-XVI din 13.11.2008 privind transparența în procesul decizional*.
12. *Legea nr. 436-XVI din 28.12.2006 administrația publică locală*.
13. Negulescu, P. (1903-1904). *Tratat de drept administrativ român*. București, Tipografia Gutenberg.
14. OECD, (2001). Engaging citizens in policy making: information, consultation and public participation. *OECD Public Management Policy Brief*, nr. 10, 2001.
15. Roshhin, A. (2019). *Strana utrachennoj e`mpatii. Kak sovetskoe proshloe vliyaet na rossijskoe nastoyashhee*. Moskva: E`ksmo (Рощин, А. (2019). *Страна утраченной эмпатии. Как советское прошлое влияет на российское настоящее*. Москва: Эксмо).
16. Șaptefrați, T. (2005). Forme și metode de participare a cetățenilor la dezvoltarea durabilă a comunităților. *Administrarea Publică*, 4 (48), pp. 14-23.
17. Vries, M. S. De (2007). Participarea publică în procese politice: către o agendă de cercetare. *Administrație și management public*, nr. 8, pp. 42-51.

Anexe:

Anexa I

Răspunsurile respondenților sondajelor BOP la întrebarea „Credeti că Republica Moldova este guvernată de voința poporului?”

Perioada	Da	Nu	Nu știu	Nu răspund
Aprilie 2006	29.1%	56.7%	0%	14.3%
Noiembrie 2006	26.8%	55.1%	16.9%	1.2%
Mai 2007	20.3%	63.7%	14.6%	1.4%
Noiembrie 2007	24.6%	59.2%	14.6%	1.5%
Aprilie 2008	21.9%	59.7%	16.9%	1.5%
Octombrie 2008	21.2%	51.5%	24.1%	3.2%
Martie 2009	27.6%	59.4%	12.1%	0.8%
Iulie 2009	28.1%	59.7%	11.4%	0.7%
Noiembrie 2009	24.5%	56.8%	15.8%	2.9%
Mai 2010	19.6%	67.4%	13%	0%
Noiembrie 2010	19.3%	64%	14.9%	1.9%
Mai 2011	22.1%	60.4%	15.4%	2.1%
Noiembrie 2011	11.8%	78.5%	9%	0.8%
Mai 2012	14.9%	76.5%	7.9%	0.6%
Noiembrie 2012	19.3%	71%	8.8%	0.9%
Aprilie 2013	11.7%	81.5%	6%	0.7%
Noiembrie 2013	13.3%	82.1%	4.1%	0.5%
Aprilie 2014	13.8%	78.5%	6.1%	1.5%
Noiembrie 2014	16.7%	72.4%	8.8%	2.2%
Aprilie 2015	11.4%	81.4%	7%	0.2%
Noiembrie 2015	4.1%	90.4%	4.4%	1.1%
Aprilie 2016	6.6%	89.7%	3.4%	0.3%
Octombrie 2016	6.1%	86.2%	7.3%	0.4%
Aprilie 2017	26.6%	68.6%	3.9%	1%
Noiembrie 2017	7.2%	86.2%	5.9%	0.7%
Mai 2018	10.7%	84%	5%	0.2%
Noiembrie 2018	9.1%	83.7%	5.8%	1.4%
Ianuarie 2019	8.6%	80.9%	9.8%	0.7%
Decembrie 2019	16.9%	75.6%	6%	1.5%

Sursa: Barometrul Opiniei Publice. <http://bop.ipp.md> (accesat la 13.03.2020)

Încrederea populației față de autoritățile locale (Primărie) potrivit BOP
 (2001-2019)

Perioada	Foarte multă încredere	Oarecare încredere	Nu prea am încredere	Nu am deloc încredere	Nu știu	Nu răspund
Ianuarie 2001	2.9%	30.4%	31.2%	31.5%	4.1%	0%
Noiembrie 2001	5.3%	39.4%	31%	19.1%	2.9%	2.3%
Aprilie 2002	10.4%	46%	27.2%	13.8%	1.5%	1.1%
Noiembrie 2002	8%	43.7%	26.3%	15.5%	5.3%	1.2%
Mai 2003	7.6%	39.2%	32%	17.3%	2.9%	0.9%
Noiembrie 2003	10.8%	40.7%	25.8%	16.4%	4.9%	1.4%
Mai 2004	3%	43.8%	25.1%	19.2%	6.4%	2.5%
Noiembrie 2004	7.5%	46.2%	26.3%	13.4%	5.2%	1.4%
Februarie 2005	8.7%	46%	29%	12.9%	1.9%	1.5%
Decembrie 2005	7.8%	35.5%	30.3%	21.2%	4.7%	0.5%
Aprilie 2006	6.8%	35.4%	34.6%	18.9%	2.3%	2%
Noiembrie 2006	6.9%	42.8%	29.5%	16.5%	2.6%	1.7%
Mai 2007	8.4%	38.9%	30.6%	16%	4.4%	1.6%
Noiembrie 2007	5.9%	44.3%	27.1%	19.5%	2%	1.3%
Aprilie 2008	8.2%	36.1%	30.6%	20.7%	2.5%	1.9%
Octombrie 2008	6.5%	43.6%	34.7%	11.7%	1.6%	1.8%
Martie 2009	9.1%	37.4%	31.4%	18.9%	2%	1.2%

Iulie 2009	8.8%	35.2%	31%	21%	2.3%	1.6%
Noiembrie 2009	10.6%	45.5%	23.6%	14.3%	3.6%	2.5%
Mai 2010	9%	42.8%	28.7%	16.2%	1.7%	1.6%
Noiembrie 2010	6.6%	41.2%	27.4%	20.2%	3.4%	1.2%
Mai 2011	10.2%	36.5%	28.9%	21.1%	2.4%	1%
Noiembrie 2011	11.6%	39%	26.6%	21.2%	1.4%	0.3%
Mai 2012	13%	45.1%	27%	13.6%	0.9%	0.3%
Noiembrie 2012	10.3%	36.4%	29.3%	21.9%	1.7%	0.3%
Noiembrie 2013	8.9%	37.6%	28.4%	23.8%	1.1%	0.2%
Aprilie 2014	14.7%	38.8%	24.3%	20.7%	0.8%	0.7%
Noiembrie 2014	14.3%	41.4%	24.5%	17.2%	1.3%	1.4%
Aprilie 2015	8.4%	34.1%	29.8%	25.7%	1.7%	0.3%
Noiembrie 2015	8.2%	44.4%	23.3%	22.6%	0.6%	0.9%
Aprilie 2016	10%	37%	22.8%	27.6%	2%	0.7%
Octombrie 2016	4.5%	33.1%	29.1%	31.9%	1.2%	0.1%
Aprilie 2017	8.3%	33.3%	34.2%	22.6%	0.6%	0.9%
Noiembrie 2017	6.8%	33.7%	25.4%	30.7%	3.4%	0%
Mai 2018	10%	37.1%	31.3%	19.9%	1.5%	0.3%
Noiembrie 2018	3.9%	36.7%	22.9%	31.6%	4%	0.9%
Ianuarie 2019	5.3%	32.8%	25.1%	31.9%	4%	0.9%
Decembrie 2019	17.1%	40%	22.7%	17.1%	2.8%	0.3%

Sursa: Barometrul Opiniei Publice. <http://bop.ipp.md/ro/result/table#> (accesat la 12.03.2020)

Anexa III

Perceperea de către populație a administrației publice locale ca sursă de informare credibilă

Perioada	Zvonuri	Sondaje	APL
Noiembrie 2004	0.6%	0.2%	0%
Februarie 2005	1.3%	0.9%	0%
Decembrie 2005	0.7%	1.1%	0%
Aprilie 2006	0.5%	1.4%	0.1%
Noiembrie 2006	0.7%	0.4%	0.2%
Mai 2007	0.8%	0.4%	0.1%
Noiembrie 2007	2.1%	1.2%	0.7%
Aprilie 2008	0.5%	0.5%	1%
Octombrie 2008	0.4%	0.4%	0.9%
Martie 2009	0.6%	0.2%	0.2%
Iulie 2009	0.2%	0.2%	0.1%
Noiembrie 2009	0.1%	0.3%	0.3%
Mai 2010	0.4%	0.1%	0.3%
Noiembrie 2010	0%	0.3%	0.2%
Mai 2011	0.1%	0.2%	0.5%
Mai 2012	3.9%	0.3%	0.3%
Noiembrie 2012	0.1%	0%	0%
Aprilie 2013	0.1%	0.3%	0.2%
Noiembrie 2013	0.2%	0.6%	0.1%
Aprilie 2014	4.3%	0.5%	2%
Noiembrie 2014	1%	0.6%	1.4%
Aprilie 2015	0.7%	0.7%	0.5%
Noiembrie 2015	0.8%	0.9%	0.5%
Aprilie 2016	0.9%	0.3%	0.3%
Octombrie 2016	0.6%	0%	0.1%
Aprilie 2017	1.4%	0.9%	1.1%
Noiembrie 2017	0.5%	0.3%	0.2%
Mai 2018	0.3%	1%	1.1%
Noiembrie 2018	0.7%	0.1%	0%
Ianuarie 2019	0.3%	0.1%	0.1%
Decembrie 2019	0.7%	0.8%	1.8%

Sursa: Barometrul Opiniei Publice. <http://bop.ipp.md/ro/result/table> (accesat la 28.03.2020).

Anexa IV

Atitudinea populației referitor la extinderea drepturilor administrației
 publice locale ca soluție a îmbunătățirii situației social-economice din
 Republica Moldova

Perioada	%	Perioada	%
Noiembrie 2001	0.7%	Noiembrie 2010	0.7%
Aprilie 2002	0.4%	Mai 2011	1.1%
Noiembrie 2002	1.2%	Noiembrie 2011	1%
Mai 2003	0.7%	Mai 2012	2.9%
Noiembrie 2003	0.6%	Noiembrie 2012	1.3%
Mai 2004	0.8%	Aprilie 2013	0.9%
Noiembrie 2004	1%	Noiembrie 2013	1.1%
Februarie 2005	1.2%	Aprilie 2014	0.5%
Decembrie 2005	1.3%	Noiembrie 2014	1.4%
Aprilie 2006	0.6%	Aprilie 2015	0.9%
Noiembrie 2006	1.1%	Noiembrie 2015	0.8%
Mai 2007	0.8%	Aprilie 2016	0.9%
Noiembrie 2007	1.1%	Octombrie 2016	0.3%
Aprilie 2008	1.3%	Aprilie 2017	0.8%
Octombrie 2008	2.3%	Noiembrie 2017	0.6%
Martie 2009	0.9%	Mai 2018	2.1%
Iulie 2009	1.6%	Noiembrie 2018	0.4%
Noiembrie 2009	1.2%	Ianuarie 2019	0.5%
Mai 2010	0.7%	Decembrie 2019	2.1%

Sursa: Barometrul Opiniei Publice Republica Moldova. <http://bop.ipp.md/ro/result/table> (accesat la 28.03.2020).

РЕФЛЕКСИИ ЛАТВИИ НА РОССИЙСКУЮ ГИБРИДНУЮ АГРЕССИЮ В УКРАИНЕ: КЕЙС ПОЛИТИКИ ПАМЯТИ

LATVIA'S REFLECTIONS OF RUSSIAN HYBRID AGGRESSION UPON UKRAINE: POLITICS OF MEMORY CASE

DOI: 10.5281/zenodo.3821369

UDC: 327.5

Sergej PAHOMENKO¹

Universitatea de Stat din Maripol, Ucraina

E-mail: pakhomenko.s@ukr.net

ORCID iD: 0000-0003-1137-3585

Rezumat: *Lucrarea investighează impactul agresiunii hibride ruse asupra Ucrainei asupra politicii de securizare a memoriei în Letonia. Acest lucru arată că paradigma de cercetare a reflecțiilor letone a evenimentelor ucrainene în domeniul politicilor privind memoria implică o relație între politica de memorie, memoria istorică și securitatea, bazată pe înțelegerea naturii lor constructiviste și importanța fundamentală pentru menținerea identității naționale. Articolul explică faptul că agresiunea Rusiei împotriva Ucrainei, care folosește memoria istorică ca arma de conștientizare a publicului a determinat o regândire a experienței istorice și a traumelor colective pentru letoni asociată cu ocupația sovietică și a accelerat securizarea narativă națională.*

Aceasta securizare a fost realizată în următoarele direcții: consolidarea memoriei istorice ca element de securitate națională în documentele oficiale; întărirea răspunderii penale pentru glorificarea, justificarea și tăgăduirea faptelor regimului comunist; extinderea interdicției de utilizare a simbolurilor comuniste; includerea unei narațiuni naționale, care condamnă regimul comunist în politica de memorie la nivelul UE.

Cuvinte cheie: *politica de memorie, memorie istorică, securizare, narațiune, Letonia, Ucraina, Federația Rusă, agresiune hibridă*

Abstract: *The article investigates the influence of Russian hybrid aggression upon Ukraine over politics of memory securitization in Latvia. It shows that research paradigm of Latvian reflections of Ukrainian events in the field of politics of memory supposes interrelationship between politics of memory, historical memory, and security, based on understanding of their constructivist nature and fundamental importance for national identity maintenance. The article clarifies that Russian aggression upon Ukraine using historical memory as public awareness weapons has determined re-actualization of historical experience and collective trauma of Latvians associated with the Soviet occupation and has accelerated the national narrative securitization.*

This securitization has been carried out in the following directions: fixing of

¹ Cercetător invitat la Universitatea din Letonia (or. Riga, Letonia).

historical memory as national security element in official documents; harsher criminal liability for communist regime glorification, justification, and denial; expansion of prohibition on communist symbols use; inclusion of national narrative with communist regime condemnation in the policy of memory at the EU level.

Key words: *politics of memory, historical memory, securitization, narrative, Latvia, Ukraine, Russian Federation, hybrid aggression*

Введение

Одной из технологий гибридной агрессии России против Украины является широкое использование исторической памяти, которое служит неким идеолого – пропагандистским обрамлением и даже обоснованием для военно-политического вмешательства. Пропагандистские мифы про «фашизм» в Украине, историческую принадлежность Крыма и всего Юго-Востока Украины к России, «искусственность» украинской нации и т. д. давно вышли за пределы маргинальной публицистики и стали привычной риторикой в публичной политике и дипломатии РФ. Нарративы сегодняшней исторической политики РФ с их химерным сочетанием имперской и коммунистической героики являются не только символическим сопровождением агрессии, но и основным контентом пропагандистских манипуляций и операций влияния с помощью которых вербовались наемники для операций в Крыму и на Донбассе, вносилась дезориентация в сознание населения юго-восточных областей.

На международном уровне РФ муссирует пропагандистскую аргументацию «исторического права» на те или иные территории, и необходимость «защиты» соотечественников. Такие аргументы не имеют веса с точки зрения международного права, но находят положительный отклик в определенных кругах западной общественности и влияют на общественное мнение.

Латвия, как и другие страны Балтии, была в числе тех, кто ощущает наибольшую уязвимость в связи с действиями РФ в Украине, что обусловлено рядом исторических и геополитических факторов. Среди них – 50 - летняя советская оккупация Латвии, вызвавшая коллективную травму в виде массовых депортаций и репрессий, протяженность общей границы, наличие многочисленного русскоязычного населения, которое в большинстве своем находится под влиянием пропаганды РФ, носящей зачастую антилатвийский характер.

Поэтому неудивительно, что Латвия предприняла ряд новых мер для укрепления своей военно-стратегической, экономической и информационной безопасности. Предметом нашего изучения является одна из составляющих этой безопасности, лежащая в социальной плоскости, а именно – историческая память. Это сфера всегда была особенно острой в латвийско-российских отношениях в следствие не только

противоположных взглядов на историю XX века и пребывание Латвии в составе СССР, а и политико-правовых решений Латвии, вытекающих из принятия концепта оккупации, а именно - института негражданства, судебных разбирательств над военными преступниками, носившими форму советской армии, а также символических требований компенсации за оккупацию. В свою очередь, ревизионистская историческая политика РФ с оправданием пакта Молотова - Риббентропа, отрицанием факта оккупации и обвинениями Латвии в прославлении фашизма оказала влияние на местное русскоязычное сообщество, сформировавших мощный нарратив контрпамяти с культом советского «освобождения» Латвии. Наша гипотеза состоит в следующем. В силу исторической, геополитической и этнической специфики историческая память как часть идентичности является одним из важнейших составляющих безопасности Латвийского государства. Российская агрессия против Украины с использованием исторической пропаганды обуславливает защитную рефлексию Латвии результатом которой становится дальнейшая секьюритизация памяти в рамках государственной исторической политики.

Теоретические рамки и методология

Стержневыми понятиями, которые формируют теоретический и эмпирический каркас нашего исследования являются «историческая память», «историческая политика» и «безопасность». Выяснение их взаимосвязи поможет сформировать некую теоретическую модель для изучения кейса Латвии.

Согласно концепции «социальных рамок памяти» М. Хальбвакса, ставшей уже давно классической в области «memory studies», индивидуальная память социально сконструирована; коллективная память опосредована группами (семьей и социальными классами); коллективная память существует на уровне обществ и государств (Hallbwaks, 1992). Последнее утверждение непосредственно подводит к понятию инструментализации памяти в целях нациестроительства и укрепления национально-государственной идентичности. А это и есть то самое, что называется сейчас исторической политикой.

А. Ассман выделяет четыре формата памяти: индивидуальную, социальную, политическую и культурную (Assmann, 2014:19). Индивидуальная и социальная память формируются на уровне сообществ, основана на их воспоминаниях и является как бы восходящей, то есть направленной с социальной среды на уровень власти, без поддержки которой она исчезают через несколько поколений. Политическая и культурная памяти - нисходящие, они исходят от элиты, тяготеют к однозначным толкованиям и прагматическому использованию прошлого со стороны государства и политических элит, что и есть исторической

политикой. Очевидно, что кооптация восходящей и нисходящей памяти и приносит успех государственной политике памяти.

Сама же дефиниция «политика памяти» отличается разнообразием в рамках изучаемого смыслового поля: «политика памяти», «историческая политика», политика воспоминаний», «символическая политика» и т.д. Мы предлагаем такую трактовку политики памяти, которая включает все практики, связанные с формированием коллективной/исторической памяти от формализации исторического нарратива до мемориальных законов.

В качестве теоретико-методологической основы, позволяющей связать память, историческую политику и безопасность выступает конструктивистское понимание безопасности, системно оформленное в исследованиях представителей Копенгагенской школы. Они рассматривают безопасность как социально сконструированное явление и определяют одной из ее основных целей защиту идентичности. В соответствии с данным корреляция памяти и безопасности прослеживается по меньшей мере в трех ракурсах. Во-первых, как и в случае с безопасностью, коллективная память также социально детерминирована. Во-вторых, коллективная память лежит в основе разных форм идентичности, в том числе - национальной. В –третьих, коллективная память является не только объектом защиты, но и тем ресурсом, опираясь на который акторы безопасности идентифицируют угрозу, формируют образ врага и определяют средства защиты.

Согласно модели треугольника секьюритизации, описанного В. Априщенко, смыслы безопасности создаются коллективными воспоминаниями (Apyshchenko, 2018:29). То есть именно исторический опыт лежит в основе распознавания, оценки угроз и формирования комплекса мер по их предотвращению.

Вот почему латвийские политические элиты провозглашали эти смыслы, опираясь на прошлый травмирующий опыт коллективной памяти советского периода (депортации, репрессии), что предполагает понимание России в качестве основного источника угрозы. События в Украине только утвердили такое понимание.

Таким образом, мы предполагаем исследовать рефлексии Латвии в области мемориальной политики, учитывая взаимосвязь памяти, исторической политики и безопасности, на основе понимания их конструктивистского характера и основополагающего значения для сохранения национальной идентичности. Целью нашей статьи является выяснение влияния гибридной агрессии РФ в Украине на секьюритизацию исторической памяти в Латвии.

Узловые точки латвийского национального нарратива

Двумя ключевыми точками в проекте постсоветского

государственного строительства в Латвии стали концепт оккупации и идея юридической и политической преемственности нынешнего государства с Латвийской Республикой 1918-1941 гг.

Тема оккупации красной линией проходит через все политико-правовые документы мемориального характера, выданные латвийским Сеймом в последующем. Это декларации Сейма ЛР „Об оккупации Латвии” от 22 августа 1996 года, „О латышских легионерах во Второй мировой войне” от 29 октября 1998 года и „Об осуждении осуществлявшегося в Латвии тоталитарного коммунистического оккупационного режима СССР” от 12 мая 2005 года.

В декларации 1996 года подчеркивался советский геноцид против латышей и следы, оставленные полувековой оккупацией: „Все время оккупации СССР целенаправленно осуществлял геноцид против народа Латвии, тем самым нарушая Конвенцию о недопущении геноцида и осуждении за него от 9 декабря 1948 года... Руководство СССР целенаправленно наводнило Латвию сотнями тысяч мигрантов и с их помощью пыталось уничтожить идентичность народа Латвии” (On the Occupation of Latvia).

Как видим, в этих парламентских декларациях применение термина геноцид не ограничивается сталинскими преступлениями. Латышское определение геноцида явно шире и касается не только массовых депортаций 1941 и 1949 годы, но и советской этнодемографической политики.

В Декларации 1998г. „О легионерах” (латышах, служивших в дивизиях Ваффен-СС) г. идея тождественности двух оккупационных режимов служит основой для отрицания пронацистского характера этого формирования. Также подчеркивается, то, что латыши принудительно призывались в этот легион (On Latvian Legionnaires).

Эти месседжи были весьма контраверсиейными. Хотя Латвия никогда и не пыталась как-то обозначить память о легионерах на европейском уровне, она все же считала их героизацию на национальном уровне оправданной и не противоречащей европейской коллективной памяти. Некоторые из легионеров сотрудничали в первые годы войны с нацистами и принимали участие в Холокосте, однако подавляющее большинство этого не делали, и организация не была названа преступной в ходе судебного процесса в Нюрнберге. Тем не менее, они носили форму СС. Европейские мнемонические стандарты при всем их расширении до осуждения сталинизма все же не допускают для своих членов героизацию таких спорных формирований времен Второй мировой войны. Поэтому, как уже отмечалось выше, ЕС оказал давление на Латвию, и та отказалась от официального празднования Дня Легионера 16 марта, которое проводилось

в 1998- 2000 гг.

Другая, связанная с концептом оккупации ключевая идея национального нарратива – это идея юридической преемственности нынешней республики с Латвийской Республикой до Второй мировой войны. Она воплощена уже в возвращении (во многом символическом) Конституции 1922 г. Секьюритизация исторического нарратива с его концептом «республики-продолжения», оккупаций и геноцида имеет не только символическое значение и была призвана интенсивнее воздействовать на коллективную память. Этот процесс заложил определенные моральные и политико-правовые основы для конкретных политических и юридических решений с далеко идущими последствиями. Имеется в виду, институт не гражданства и криминальные дела против лиц, обвиняемых в совершении преступлений в годы 2 мировой войны.

Созданная инфраструктура исторической политики также фокусировалась на промоции идеи оккупации. Среди ее институтов особенно активны частный „Музей оккупации Латвии” (выставочно-исследовательский центр, внесенный МИД ЛР в протокол для обязательного посещения зарубежными официальными делегациями; и Военный музей Латвии, а с 1998 г. Латвийская комиссия историков при Президенте Латвии. Впрочем, следует отметить, что в отличие от других стран региона, в том числе и Эстонии, в Латвии не было создано особого Института национальной памяти.

В работах ряда авторов можно достаточно четко увидеть явный скептицизм в отношении такой исторической политики и ее оценка как недемократичной и этноцентричной. Безусловно, национализирующееся государство по Р. Брубейкеру предпринимает все меры для фиксации своего нарратива, нередко, этноцентрического и почти всегда антикоммунистического характера (Brubaker, 1996:104). И с либерально-нейтральной точки зрения это выглядит однобоко и антиплюралистично.

Однако, как указывает Э. Онкен демократические государства также имеют много возможностей для работы с множеством социальных воспоминаний, которые постоянно генерируются и присваиваются в изменяющихся политических и социально-экономических условиях (Onken, 2010: 281). Также следует отметить, что критики латвийской исторической политики, часто сами пренебрегают плюрализмом, не находя места для демонстрации аргументов или хотя бы предпосылок формирования именно такого национального нарратива. В частности, А. Ческин (Cheskin, 2012) не указывает, что оккупация как важнейшая узловая точка выбрана не только потому что новые элиты навязывали «националистический» вариант коллективной памяти, и нашли соответствующий идеологический рычаг воздействия на коллективную

память, а и потому что последствия оккупации в виде репрессий и депортаций занимали центральное место в коллективной памяти этнических латышей, находясь ранее (в советское время) вне официального мнемонического поля.

Латвия может служить здесь хорошим примером того, как советские власти пытались создать официальную «историю» и долгосрочную «коллективную память» о советском братстве и освобождении. Тем не менее, в частной сфере семейной памяти, поддерживаемой в некоторой степени литературой и исследованиями эмигрантов, преобладала параллельная коллективная память об утраченной государственности, индивидуальных страданиях и политическом терроре при сталинском режиме. Без существования таких параллельных нарративов вряд ли стало бы возможным мощное стремление к независимости, когда в конце 1980-х гг с отменой цензуры и изменением политических посылок эта память была легко вызвана и вывела десятки тысяч на улицы (Zelče, 2009: 47).

Согласно, В. Априщенко и Е. Гауфман смыслы безопасности формируются прошлым историческим опытом (Apryshchenko, 2018:29); (Gaufman, E. 2017). Для латышей, депортации были главной травмой и той осью вокруг которого формировалась их идентичность. Антрополог В. Скультанс утверждает, что этот трагический сюжет их истории имеет такое же значение как Холокост для евреев (Skultans, V., 1997). Поэтому, как только настал подходящий общественно-политический момент, коллективная травма получила публичную актуализацию и сыграла главную роль в формировании национального нарратива, который стал в определенной мере компенсацией за всю обиды и унижения, физическое насилие и (в более широком смысле) структурное разрушение повседневной жизни, перспектив и планов (Zelče, 2009: 47). Более того, исторический травмирующий опыт определил смысл безопасности, который предполагал в качестве главной причины страданий – оккупации, а в качестве главной угрозы - СССР и Россию.

Исходя из концепции А. Ассман о нисходящей и восходящей памяти, мы видим в данном случае их конвергенцию и широкий отклик и позитивный ответ, так называемой нисходящей (социальной и индивидуальной) памяти этнически латышской части латвийского общества.

Однако в специфических условиях Латвии такое активное утверждение национально-этнического нарратива одновременно оборачивалось серьезной угрозой в виде стигматизации русскоязычной общины. Большинство латвийских русских не приняли национальный нарратив оккупации. Более того, под воздействием агрессивной исторической политики России, русское меньшинство Латвии переняло

нарратив исторической родины с противоположным латвийскому пониманием событий истории 20 века, где центральным сюжетом является советское „освобождение” Латвии от нацистов и коммеморация 9 мая как Дня Победы.

В такой ситуации обычно возникает серьезная напряженность внутри государства, которое, с одной стороны, придерживается идей открытого общества и плюрализма, но, с другой стороны, основывает большую часть своих притязаний на легитимность на национальном повествовании о прошлом (или политической памяти), которая в основном состоит из коллективных (этнических) категорий, не разделяемых значительной частью общества (Onken, 2010: 286).

Латвийская исследовательница Ж. Озолиня называет такую ситуацию дилеммой безопасности. После провозглашения независимости в начале 1990-х годов, когда латыши искали свою обновленную идентичность, основанную на европейских ценностях, представители русского сообщества воспринимали эти попытки как угрозу своей идентичности. Вступление в ЕС и НАТО латвийское общество восприняло как необратимость суверенитета государства и устойчивости нации, но со стороны русскоязычной группы это вызвало неоднозначную реакцию, в том числе как угрозу для этноса, национальная идентичность, которого связана с Россией.

Дополним, что поиск новой идентичности для латышей предполагал не только ее адаптацию к европейским ценностям, но и становление национального исторического нарратива. Это совершенно противоречило восприятию истории в духе советского нарратива, присущего русскоязычной общине. Считаем, что именно это, а не только европеизация Латвии вызвало у русскоязычных чувство угрозы и неприятие. А агрессивная историческая политика РФ (особенно активная в последнее время), основным инструментом которой является пропаганда „фашизации” Латвии и ее неспособности к государственному строительству не просто деконструирует национальный нарратив в глазах русскоязычной общины, но и создают прямую угрозу национальной безопасности.

Секьюритизация памяти после 2014 г.

Антисоветский акцент национального нарратива усилился с 2014 года под влиянием изменившейся геополитической ситуации в связи с российской агрессией против Украины. Воспоминания о советском вторжении 1940 года и оккупации Латвии возродились в общественных и политических дискурсах, а историческая память снова актуализировала свое значение как объект безопасности.

Обратим внимание на три изменения в законодательстве, которые

были приняты Сеймом в 2014 году и которые ясно отображают процесс секьюритизации.

Во-первых, это поправки в Уголовный кодекс предусматривающие уголовную ответственность за отрицание или оправдание агрессии тоталитарных режимов (Kaprāns, 2016: 82). Этой поправкой была скорректирована норма, которая была в Уголовном Кодексе с 2009 года и появление которой было связано с имплементацией „Европейского рамочного решения о борьбе с определенными формами и проявлениями расизма и ксенофобии с помощью уголовного права” (Council Framework Decision, 2008) в национальное уголовное право. Это норма предусматривала, что к лицу, совершающему публичное прославление, оправдание или отрицание геноцида, преступлений против человечности, преступлений против мира, применимым наказанием является лишение свободы на срок не более пяти лет или временное лишение свободы, или общественные работы, или штраф (Criminal Procedure Law, 2013).

В мае 2014 года была принята поправка, которая прямо указывала на два режима, которые совершали геноцид, преступления против человечности и военные преступления, а именно СССР и нацистская Германия (Krimināllikums).

На то, что принятие поправки было мотивировано как из политических соображений, так и из соображений безопасности, указывают такие моменты.

Во-первых, отсутствуют четкие критерии, по которым прославление или отрицание должно рассматриваться как уголовное преступление и является ли оно разжиганием ненависти (а именно борьбу с этим ставит главной целью Рамочная конвенция ЕС) либо дестабилизирует общественное устройство.

Во-вторых, если Рамочная конвенция прежде всего направлена против человеконенавистнических высказываний, ее латвийская интерпретация главной причиной наказания определяет оправдание (отрицание) преступлений двух тоталитарных режимов.

В-третьих, Рамочная конвенция призывает «наказывать только за поведение, которое либо нарушает общественный порядок, либо который угрожает, оскорбляет или оскорбляет с целью защищать важные конституционные права», а поправка переносит акцент с защиты прав человека на защиту памяти. С формальной точки зрения это больше напоминает «законы посткоммунистической памяти» у которых нет гарантий, позволяющих сбалансировать закон о разжигании ненависти с правами человека на свободу выражения.

Вторым важным проявлением возросшей обеспокоенности в отношении идентичности и памяти стала поправка в соответствующий

закон с указанием крайнего срока полного открытия архива КГБ - 2018 год (On the maintenance). В указанный срок документы КГБ были обнародованы и обществу стала доступна информация об агентах и осведомителях советских спецслужб. И хотя большинство документов содержало лишь карточки с указанием имен без какого-либо упоминания деятельности данных людей, все же широкий общественный резонанс создал определенный общественный барьер для популяризации просоветского-пророссийского исторического нарратива.

И, наконец, в 2014 году основная парадигма латвийского национального нарратива – парадигма двух зол - советской и нацистской оккупация была введена и в Конституцию Латвии. Преамбула, добавленная в конституцию, подчеркивает, что народ Латвии „осуждает коммунистические и нацистские тоталитарные режимы и их преступления” (Конституция...). Автором и инициатором поправки выступил нынешний Президент Латвии Эгилс Левитс.

Вторая волна секьюритизации памяти приходится на 2019 – 2020 годы и она связана уже не только с продолжающейся войной в Украине, но и с откровенными ревизионистскими историческими заявлениями российского руководства по поводу Пакта Молотова-Риббентропа и начала 2 мировой войны, а также продолжающейся пропагандистской деконструкцией идеи украинской государственности.

В Концепции национальной безопасности Латвии, принятой в августе 2019 года, историческая память обозначается как важный элемент безопасности.

В октябре 2019 г. Президент Латвии Эгилс Левитс предложил Сейму принять поправки к закону „О праздничных, памятных и отмечаемых днях”. Согласно одной из них, 17 марта в Латвии должен быть официальным Днем памяти движения национального сопротивления. В этот день в 1944 году под руководством профессора Константина Чаксте Латвийский Центральный совет завершил сбор подписей под меморандумом, в котором от имени латвийского народа было потребовано фактическое восстановление независимости Латвии и выражена уверенность, что Латвийское государство и его Конституция юридически продолжают существовать (Президент призывает Сайэму, 2019).

С одной стороны, президентская инициатива вписывается в концепцию «нисходящей» памяти, императивы которой формулируются элитой. В данном случае, можно увидеть две причины, мотивировавшие Э. Левитса выступить с такой инициативой. Во-первых, стремление закрепить антисоветский консенсус в латвийской исторической политике, что снова стало актуальным в условиях российского исторического ревизионизма. Во-вторых, хронологическое соединение с Днем legionera 16 марта

позволяло бы несколько задекорировать эту хотя и неофициальную, но весьма популярную среди латышей дату, которая собирала достаточно большое количество людей и тревожила ЕС. С другой стороны, новая дата позволяла бы перенести в легитимное русло коммеморацию 16 марта.

В то же время нельзя говорить о 17 марта как о полностью навязанной инициативе сверху. Традиции отмечать этот день уже существовали в определенной части латвийского гражданского общества, поэтому здесь можем видеть определенное совпадение политической и социальной памяти.

Еще более прочным укреплением антикоммунистического нарратива представляется инициатива ряда депутатов Сейма установить еще одну памятную дату со схожим названием - День антисоветских борцов. Эта инициатива направлена на коммеморацию участников послевоенного подпольного движения сопротивления в Латвии, которые в отличие, к примеру, от Литвы, еще не обозначены в символическом пантеоне памяти. Между тем, более 10 750 национальных партизан оказали вооруженное сопротивление советской власти. Национальные партизаны и вооруженные нелегалы были поддержаны значительным числом сторонников. В период с 17 июня 1940 по 1986 год по политическим обвинениям в антисоветской деятельности было арестовано 47188 человек. Значительное число из них было членами антисоветского движения сопротивления.

Законопроект предусматривает введение дня памяти антисоветских борцов 15 декабря, дня, когда Гунарс Астра, член движения национального сопротивления, дал свое последнее слово в политическом судебном процессе в 1983 году в Верховном суде Латвийской ССР. Его выступление было похоже на дипломатическое обвинение СССР в оккупации и нарушении прав граждан Латвийской Республики. Речь Г. Астры суммировала преступления советского оккупационного режима, нарушения международного права и прав человека.

„День памяти антисоветских борцов будет способствовать осознанию истории народа Латвии, пониманию независимости Латвийской Республики как ценности и пониманию необходимости защиты своей страны”, - считают авторы закона и в этой цитате можно увидеть прямую отсылку на фактор национальной безопасности (Upleja, 2020).

Запрет символики тоталитарных режимов является традиционным направлением политики памяти посткоммунистических стран. В Латвии поэтапно и под влиянием политических условий расширялись запретительные меры для коммунистической и нацистской символики. Сначала использование символики СССР, Латвийской ССР и нацистской Германии было запрещено на политических и общественных мероприятиях, которые упомянуты в Законе о собраниях, шествиях и

пикетах. В свою очередь на развлекательные, праздничные, памятные и спортивные мероприятия запрет не распространялся.

В начале 2010-хх происходит стремительное укрепление альтернативного нарратива контрпамяти, который противоречил латвийскому официальному и стимулировался исторической политикой России. Центральным сюжетом этого нарратива стало «освобождение» Латвии и день победы 9 мая. Его празднование сопровождалось массовым использованием советской символики и использованием антигосударственной риторики. (Pettai & Pettai, 2015: 164).

Поэтому в 2013 году были приняты поправки в законе о безопасности публичных развлекательных и праздничных мероприятий, которые вводили запрет на использование и на таких мероприятиях, в том числе в стилизованном виде флагов, гербов, гимнов и символики бывших СССР, ЛССР и нацистской Германии, униформ, нацистской свастики, знаков SS, советского серпа и молота и пятиконечной звезды. В законе предусмотрены исключения, когда цель использования этой символики не связана с прославлением тоталитарных режимов или оправданием их преступлений. Использование униформ армий СССР и нацистской Германии не было запрещено.

И, наконец, 23 апреля 2020 г. Сейм в третьем чтении поддержал поправки в Законе о собраниях, шествиях и пикетах, запрещающие во время публичных мероприятий использование формы и элементов одежды вооруженных сил, а также представителей органов правопорядка бывшего СССР, его республик и нацистской Германии (Upleja, 2010; Publiskos). В то же время, георгиевская лента не подпадает под действие закона и формально не включена в запретные символы.

С 2014 года российский фактор является основным триггером активности латвийских евродепутатов в том числе и в мнемонической сфере.

Евродепутаты из стран Балтии, носители национального нарратива выступают главными инициаторами дискуссии в центре которых является политика России в Украине и ее нарушение международного права. Что касается общеевропейской памяти, то именно балтийская тройка стала промоутером радикализации европейской мнемополитики с целью более четкого и конкретного осуждения уже не просто сталинского либо тоталитарного, а именно коммунистического режима. Это позволяет латвийцам еще крепче зафиксировать свой национальный нарратив в европейском формате. Ведь на национальном уровне подчеркивается советская оккупация и преступления коммунистического режима в числе которых обозначается и послесталинская этнодемографическая политика, то есть в тот период, определение которого как тоталитарный не является

общепринятым. Учитывая символизм исторической политики ЕС и ее детерминацию круглыми датами эти усилия смогли завершиться успехом в 80-летнюю годовщину Пакта Молотова-Риббентропа. В сентябре 2019 Европарламент принял резолюцию „О важности сохранения исторической памяти для будущего Европы”.

В ней вмещено целый ряд меседжей, которые до сих пор не находили отражения в документах Европарламента и которые активно продвигала Латвия.

Во-первых, было признано, что Пакт Молотова-Риббентропа и раздел Европы, который он предполагал обусловили начало Второй Мировой войны. При этом Резолюция возлагает ответственность за это в том числе на СССР. Это тот вывод, который много лет пытались зафиксировать балтийские мнемонические акторы: „Принимая во внимание, что 80 лет назад, 23 августа 1939 года, коммунистический Советский Союз и нацистская Германия подписали Договор о ненападении, известный как Пакт Молотова-Риббентропа, и его секретные протоколы, разделив Европу и территории независимых государств между двумя тоталитарными режимами и сгруппировав их в сферы интересов, что подготовило почву для начала Второй мировой войны (European Parliament).

Во-вторых, резолюция четко повторяет балтийский нарратив об аннексии стран Балтии и их прямой оккупацией в течение полувека после 2 мировой войны.

В-третьих, Резолюция утверждает, что не только нацистский, но и коммунистический режим совершал в числе прочих преступлений геноцид отдельных народов. И хотя не названы народы, которые подверглись коммунистическому геноциду, но учитывая, что речь идет о последствиях Пакта Молотова-Риббентропа можно предположить, что подразумевается не украинский Голодомор а именно преступления против балтийских народов, которые и названы в латвийских мемориальных декларациях – геноцидом.

В-четвертых, выражается косвенная поддержка судебных разбирательств и процессов против лиц которые совершали преступления от имени нацистского или коммунистического режимов либо ответственных за нарушения прав человека (European Parliament).

Наконец целых три пункта резолюции (два прямо и один косвенно) критикуют российские попытки исторического ревизионизма, что всегда было отличительной чертой официальной позиции стран Балтии. Резолюция призывает Россию примириться со своим трагическим прошлым и прекратить обелять коммунистические преступления и прославлять советский тоталитарный режим (European Parliament). В этом заявлении можно увидеть опять-таки косвенное воплощение

традиционного призыва стран Балтии к России – понести ответственность за преступления коммунистического режима. Выражается обеспокоенность использованием Россией истории как элемента информационной войны, которая направлена на раскол Европы.

В целом, резолюция показала, что инициативы латвийских акторов памяти по инкорпорации национального нарратива в общеевропейский формат памяти нашли достаточно полную реализацию. Этому способствовала активизация геополитической и идеологической экспансии России, манипуляция исторической памятью и угроза европейским ценностям, что явно продемонстрировало адекватность прежних балтийских опасений и вызвало его соответствующую рефлексию ЕС.

Выводы

1) Исследовательская парадигма рефлексий Латвии в области мемориальной политики в связи с агрессией РФ в Украине предполагает взаимосвязь памяти исторической политики и безопасности. Понимание этих трех ключевых феноменов основана на признании их конструктивистского характера и основополагающего значения для сохранения национальной идентичности.

2) Узловыми точками латвийского национального нарратива являются – советская оккупация Латвии и связанные с ней депортации и репрессии, а также идея юридической и политической преемственности Латвийской республики 1918-1940 гг с современной латвийской государственностью. Историческая политика определяет эти сюжеты в качестве центральных, что обуславливает соответствующую инфраструктуру и комеморативный календарь.

3) Этнический дуализм Латвии, обусловленный наличием значительного сегмента русскоязычного населения со своей идентичностью и коллективной памятью и активизация исторической политики РФ с ее ревизионистским взглядом на историю региона и соседних Балтийских стран стали предпосылкой формирования альтернативного нарратива, своего рода «контрпамяти», где главным сюжетом является советское «освобождение» Латвии, а коммеморативный практикой - День Победы. Это создает реальную угрозу исторической памяти и идентичности Латвии и превращает их в объект безопасности.

4) Гибридная агрессия РФ против Украины с использованием исторической памяти в качестве информационно-пропагандистского оружия обусловило реактуализацию исторического опыта и коллективной травмы латышей, связанной с советской оккупацией и ускорило формирование таких смыслов безопасности, которые предполагают усиление политических и юридических мер по охране национального нарратива как элемента идентичности.

5) В связи с этим секьюритизация исторической памяти осуществляется по нескольким направлениям: фиксирование исторической памяти в качестве элемента национальной безопасности в соответствующей государственной концепции и в Конституции Латвии; усиление уголовной ответственности за прославление оправдание отрицание коммунистического режима; расширение запрета на использование коммунистической символики; включение национального нарратива с осуждением коммунизма в рамки памяти ЕС.

References:

1. Apyrshchenko, V. (2018). *Memory as Security: Images of the Past in 2014 National Referenda in Europe*. In: *Memory and Securitization in Contemporary Europe*. (eds.) V. Strukov and V. Apyrshchenko. Palgrave Macmillan UK. pp. 23-50.
2. Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Cheskin, A. (2012). *History, conflicting collective memories, and national identities: how Latvia's Russian-speakers are learning to remember*. Nationalities Papers. №. 40 (4). pp. 561-84 *International Law*. Leiden Journal of International Law. №. 14 (4). pp. 757–787.
4. Council Framework Decision 2008 /913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law. Retrieved from URL <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32008F0913>
5. Criminal Procedure Law. Retrieved from: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/107820-criminal-procedure-law>
6. European Parliament resolution of 19 September 2019 on the importance of European remembrance for the future of Europe. Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0021_EN.html
7. Gaufman, E. (2017). *Security Threats and Public Perception: Digital Russia and the Ukraine Crisis (New Security Challenges)*. Palgrave Macmillan; 1st ed.
8. Kaprāns, M. (2016). *Remembering communism in Latvia: a nationalizing state and the multi-directionality of the past*. In: *The new heroes – the new victims*. (eds.) Gubenko, I. et al. Riga: Zinātne. pp.74-107.
9. Krimināllikums. Retrieved from URL <http://likumi.lv/doc.php?id=88966>.
10. *On Latvian Legionnaires in World War Saeima of the Republic of Latvia Declaration*. Retrieved from: <https://www.nacionalaapvieniba.lv/valodas/>
11. *On the maintenance and use of the former KGB documents and on the establishing the fact of collaboration with the KGB*. Law, 19 May 1994. Retrieved from: <http://likumi.lv/doc.php?id=57277>

12. *On the Occupation of Latvia*. Declaration of Saeima. 22 August 1996. Retrieved from: <http://lpra.vip.lv/deklaracija.html>
13. Onken, E-C (2010). *Memory and Democratic Pluralism in the Baltic States — Rethinking the Relationship*. Journal of Baltic Studies, Vol.41, No 3: pp. 277-294
14. Ozolina, Z. (2016). *Societal Security: Conceptual Framework*. In: *Societal Security. Inclusion-Exclusion Dilemma. A portrait of the Russian –speaking community in Latvia*. (ed.) Ozolina, Z Rīga: Zinātne. p.13-29.
15. Pettai, E-C, Pettai V. (2015). *Transitional and Retrospective Justice in the Baltic States*. Cambridge University Press. 375 p.
16. Skultans, V. (1997). *Theorizing Latvian lives: the quest for identity*. The Journal of the Royal Anthropological Institute, Vol. 3, No. 4, pp. 761–780.
17. *The Constitution of the Republic of Latvia*. Retrieved from: <https://likumi.lv/ta/en/id/57980-the-constitution-of-the-republic-of-latvia>
18. Upleja, S. (2020). *Publiskos pasākumos aizliedz izmantot bijušās PSRS un nacistiskās Vācijas formastērpus*. Retrieved from: <https://www.delfi.lv/news/national/politics/publiskos-pasakumos-aizliedz-izmantot-bijusas-psrs-un-nacistiskas-vacijas-formasterpus.d?id=52083645>
19. Upleja, S. (2020). *Gunāra Astras pēdējā vārda datumu aicina pasludināt par Pretpadomju cīnītāju atceres dienu*. Retrieved from: <https://www.delfi.lv/news/national/politics/gunara-astras-pedeja-varda-datumu-aicina-pasludināt-par-pretpadomju-cinitaju-atceres-dienu.d?id=52086211&fbclid=IwAR0DI6U4iBH7sZ7QRLlctJclwXpx3GNsV0ppim60bUs1SQ-0g1srTSYAcw4>
20. Zelče, V. (2009). *History – Responsibility – Memory: Latvia's Case*. In: *Latvia. Human Development Report, 2008/2009: Accountability and Responsibility*. (eds.) Juris Rozenvalds, Ivars Ijabs. Rīga: Advanced Social and Political Research Institute pp. 44-57.
21. Ассман А. *Длинная тень прошлого: мемориальная культура и историческая политика*. А. Ассман. М.: Новое литературное обозрение, 2014. – 323 с.
22. *Президент призывает Саэиму 17 марта установить День памяти движения национального сопротивления и 15 октября День государственного языка*. Retrieved from: <https://www.president.lv/ru/novosti/aktualnye-novosti/prezident-prizyvaet-saeimu-17-marta-ustanovit-den-pamyati-dvizheniya-nacionalnogo-soprotivleniya-i-15-oktyabrya-den-gosudarstvennogo-yazyka-25952>

EVOLUȚIA ȘI IMPLICAȚIILE SOCIALE ALE PAȘAPORTULUI: DE LA SCRISORI DE LIBERĂ TRECERE LA PAȘAPOARTE DE AUR

THE EVOLUTION AND SOCIAL IMPLICATIONS OF THE PASSPORT: FROM THE FREE PASSAGE LETTERS TO GOLDEN PASSPORTS

DOI: 10.5281/zenodo.3821419

UDC: 342.71(100)

Valentina CORNEA

Universitatea „Dunărea de Jos” Galați

E-mail: valentina.cornea@ugal.ro

ORCID iD: 0000-0001-6469-1283

Rezumat: *În accepțiune generală pașaportul este un document oficial emis de un guvern, care certifică identitatea și cetățenia titularului, facilitând dreptul de a călători sub protecția sa către și din țări străine. În acest studiu este arătat modul în care pașaportul a evoluat de la document de călătorie la instrument privilegiat pentru consolidarea controlului mobilității. Discutăm în acest studiu despre dubla natură a pașaportului: document de călătorie și construct birocratic cu profunde implicații sociale, prin punerea în evidență a valorii instrumentale și afective a acestuia.*

Cuvinte cheie: *pașaport, mobilitate, cetățenie, libera circulație, pașaport de aur*

Abstract: *In general acceptance, the passport is an official document, issued by a Government, certifying the identity and citizenship of the holder, facilitating the right to travel under the self-protection to and from foreign countries. This study shows how the passport evolved from the travel document to the privileged instrument for strengthening the mobility control. In this study, we discuss the dual nature of a passport: a travel document and bureaucratic construction with profound social implications, emphasizing its instrumental and affective value.*

Key words: *passport, mobility, citizenship, free circulation, gold passport*

Introducere

Cu dimensiunea standard de 88 x 125 de milimetri și cel puțin opt pagini, pe una dintre care sunt înscrise obligatoriu numele, naționalitatea, fotografia și semnătura titularului, pașaportul este un document de călătorie eliberat de guvernul unei țări cetățenilor săi, document prin care se verifică identitatea și naționalitatea în scopul călătoriei internaționale [1]. Regimul mobilității globale contemporane este de neimaginat astăzi fără existența unui document de identitate. În 2017, 825 400 de persoane au obținut cetățenia și, implicit un pașaport, emis de un stat membru UE-28. Majoritatea noilor cetățenii din 2017 au fost acordate de Italia (146 600 sau 18% din totalul UE-28), Regatul Unit (123

100 sau 15%), Germania (115 400 sau 14%), Franța (114 300 sau 14%) și Suedia (68 900 sau 8%). Dintre cei care au dobândit cetățenia unui stat membru UE-28, 82% au fost anterior cetățeni ai țărilor din afara UE. Dintre aceștia, cetățenii Marocului au reprezentat cel mai mare număr, urmați de cetățeni din Albania, India, Turcia și Pakistan. Acest lucru nu a însemnat că toți posesorii de pașapoarte emise de către statele Uniunii Europene pot circula liber în interiorul Uniunii. Statele, inclusiv statele Spațiului Schengen pot institui controale la propriile frontiere, limitând accesul persoanelor pe teritoriul țării, dacă consideră că acestea reprezintă un risc la adresa securității. Cifrele generează automat o întrebare: care sunt motivele pentru care, în condițiile principiului declarat al liberei circulații, posesia unui pașaport este atât de râvnită? În acest studiu se urmărește identificarea răspunsului la această întrebare.

Metodologia cercetării

Cadrul de analiză este construit în jurul a două ipoteze: 1) Pașaportul, în calitate de document de călătorie, este un instrument util în respectarea dreptului la libera circulație; 2) Pașaportul este un construct birocratic, utilizat în calitate de instrument pentru controlul mobilității persoanelor.

În baza literaturii de specialitate sunt identificate date și informații ce susțin dezvoltarea demersului în trei secțiuni. În prima parte a studiului se fac referiri la originea și evoluția pașaportului, evidențiind motivele pentru care a fost creat, precum și motivele pentru care, în anumite perioade de timp a fost eliminat. Partea a doua evidențiază multiplele semnificații pe care le poate avea un pașaport. În cea de-a treia parte este prezentată relația pașaport-cetățenie, insistând asupra rolului pașaportului în abordarea cetățeniei din perspective noi.

Origini și evoluție

Primele pașapoarte au avut forma unor scrisori de liberă trecere, cum ar fi cea eliberată lui Neemia în jurul anului 450 î.Hr. de către regele persan Artaxerxes, pentru a călători în Iudea. Aceasta este adesea citată ca primul pașaport al lumii [2], întâmplarea fiind menționată în Vechiul Testament: „Dacă împăratul găsește de cuviință, să mi se dea scrisori către guvernatorii provinciei de peste Râu, ca să-mi dea voie să trec până când voi ajunge în Iudea, și o scrisoare către Asaf, păzitorul pădurii împăratului, ca să-mi dea lemne să fac grinzi pentru porțile citadelei din preajma Templului, pentru zidul cetății și pentru casa în care voi locui”.

Asemenea scrisori au continuat să fie emise în perioada medievală. Aveau denumiri diferite - scrisori adevărate, cărți de pribegie, răvașe, foi de circulație, foi de călătorie, pașapoarte – dar aceeași semnificație: purtătorului i se permitea să treacă liber și să beneficieze de asistență și de protecție dacă era necesar. În Rusia la sfârșitul secolului al XVI-lea, asemenea scrisori erau oferite celor ce

călătoreau în afara țării, precum și celor ce intrau în Rusia. Fluxurile de populație în interiorul țării erau controlate prin eliberarea unor certificate. Astfel de documente erau emise țăranilor care mergeau în alte locuri pentru muncă, iobagilor eliberați, preoți și diaconi care părăseau eparhia. Scrisorile indicau numele, locul de reședință, proprietatea (pentru cei care o aveau), perioada pentru care plecau precum și caracteristici fizice (Baiburin, 2018). Oficial, în Rusia cuvântul „pașaport” a fost menționat pentru prima dată în 1719, în Decretul lui Petru I privind dezertorii din armată și marină. Orice detașat din regimentul său era obligat să poarte un pașaport care confirmă permisiunea.

Marea Britanie și Franța sunt două țări care își arogă deopotrivă dreptul de a fi inventat pașaportul, în sensul contemporan al noțiunii. Cea mai veche referire la un document de „liberă trecere” („laissez-passer”) în Marea Britanie apare în timpul domniei lui Henry al V-lea. Un act al parlamentului din 1414 stabilea că regele putea emite un „bilet de liberă trecere” („safe conduct”) pentru oricine este englez sau nu. Fără ca termenul să fi existat în acea vreme, acesta fiind utilizat începând cu anul 1540, William Shakespeare îl folosește în piesa „Henry al V-lea”. În celebrul discurs rostit de Ziua Sfântului Crispin, înaintea bătăliei de la Azincourt (1415), regele se adresează soldaților: „Cine nu are curajul pentru această luptă, lăsați-l să plece, pașaportul i se va face” (Gelin, 2018).

Marea Britanie a emis primele pașapoarte obligatorii în 1793, sperând să monitorizeze migrația din Franța prin Canalul Mânecii, unde revoluția era în plină desfășurare.

Excursul etimologic al cuvântului este un argument care susține că apariția pașaportului poate fi creditată fără echivoc francezilor. Cuvântul francez „passeport” datează din 1420. A apărut pentru prima dată în Lyon, însemnând „autorizația de a trece printr-un port”. Certificatele de trecere au existat în perioada Vechiului Regim, iar pașapoartele, în sensul de document de călătorie au apărut abia la sfârșitul secolului al XVIII-lea odată cu Revoluția Franceză și dezvoltarea statului-națiune. Prin instituirea pașaportului s-a urmărit asigurarea liberei circulații a cetățenilor pe de o parte și menținerea sub control a mișcării celor care erau percepuți ca dușmani ai revoluției, persoanele sub supraveghere, (emigranți aristocratici, insurecționiști din Vendée, străini) (McElroy, 2011). Însă, în numele „Libertății mișcării” și ca rezultat direct al revoluției franceze, pașapoartele au fost eliminate. Considerate despotice și barieră inutilă pentru libertatea comunicațiilor, au fost eliminate și în alte țări, Rusia țaristă și Imperiul Otoman fiind excepții importante în acest sens. Franța le-a reintrodus în 1792, dar la scurt timp revoluția industrială a pus la îndoială necesitatea documentelor de călătorie (Noiriel, 1998, pp. 77). Alte țări europene au urmat exemplul, iar până în 1914 pașapoartele au fost eliminate aproape în întreaga Europă (Gelin, 2018). Eliminarea pașapoartelor a fost determinată în mare măsură de trei factori. În primul rând, statele au fost presate să deschidă granițele, astfel încât bunurile

și serviciile să poată traversa o Europă din ce în ce mai industrializată. În al doilea rând, perioada dintre ultimul Război Napoleonian (1815) și Primul Război Mondial a fost neobișnuit de pașnică. În al treilea rând, dezvoltarea căilor ferate, care dominau călătoriile (McElroy, 2011). Odată cu dezvoltarea rapidă a rețelei feroviare, turismul s-a răspândit în întreaga Europă. Numărul mare de călători au pus presiune asupra sistemului de pașapoarte și vize, metodele tradiționale de verificare a documentelor devenind nepracticabile.

Perioada „liberală” din istoria tânără a națiunilor a fost în curând întreruptă de două războaie mondiale. Teama de infiltrare exterioară și imigrația masivă a persoanelor care fugeau de conflicte violente au condus la un control strict asupra frontierelor. Conflictele violente și mulțimea de oameni care fugeau de război și de distrugere au rămas un fapt obișnuit în perioada postbelică. Limitele statului național au devenit evidente, având în vedere numărul mare de persoane care nu avea naționalitatea vreunui stat. Politica restrictivă a majorității statelor europene în direcția combaterii emigrației confirmă faptul că abolirea controalelor de la frontieră nu a reprezentat un semnal evident pentru triumful internaționalismului modern. O dovedesc între altele expulzarea polonezilor din Prusia între anii 1885 și 1886 (mulți dintre ei evrei); dezbaterile cu privire la taxa de rezidență pentru străini în Franța sau Actul cu privire la străini în Marea Britanie (1905) (Topor, 2009, pp. 49-54). Practica de anulare a pașapoartelor a celor care și-au abandonat țara a condus la introducerea în Europa a pașaportului „Nansen”. Pașaportul Nansen, denumit astfel după numele exploratorului norvegian Fridtjof Nansen, (în 1921 – Înalț Comisar pentru Refugiați al Ligii Națiunilor) a fost primul instrument juridic utilizat pentru protecția internațională a refugiaților (Casey, 2015).

În Statele Unite instituirea sistemului de pașapoarte s-a produs mult mai târziu decât în Europa, abia în 1775. Ca și în Europa, a evoluat de la scrisoare de trecere la un certificat de cetățenie și document de identitate. Cu toate acestea, SUA a fost poate mai viguroasă în efortul său de a urmări indivizii și de a-i face „vizibili” pentru stat. Documentul a fost conceput de Benjamin Franklin, și s-a bazat pe aspectul pașaportului francez.

Odată cu apariția fotografiei este rezolvată problema descrierii fizice exacte a titularului. În 1914, în Anglia, apar primele pașapoarte cu fotografie (Reale, 193, pp. 506-509).

Începând cu anul 1920 pașapoartele sunt elaborate potrivit cu primul set de standarde internaționale adoptat de Liga Națiunilor. În 1947, Organizația Internațională a Aviației Civile (OIAC) și-a asumat responsabilitatea pentru stabilirea standardelor de pașaport. Până în prezent, standardele oficiale privind calitatea, stilul și aspectul pașapoartelor și fotografiilor sunt stabilite de OIAC.

Standardele europene aplicate pașaportului electronic respectă recomandările în materie ale OIAC. La nivel european a fost adoptat

Regulamentul (CE) nr. 2252/2004 al Consiliului privind standardele pentru elementele de securitate și elementele biometrice integrate în pașapoarte și în documentele de călătorie emise de statele membre. Prin reglementarea obligativității inserării în cip a imaginii amprentelor digitale, Uniunea Europeană a decis să aplice, însă, un nivel de securitate mai ridicat al documentelor, ca asigurare că documentul aparține persoanei care-l deține. Un pașaport electronic include în cip atât date, cât și semnătura digitală criptată. Cip-ul are un spațiu structurat, fiecare categorie de date (zona citibilă lizibilă optic, imaginea facială, imaginea amprentelor digitale, etc.) având o semnătură proprie. Posibilitatea de generare a semnăturii aparține exclusiv emitentului, cu ajutorul cheii private, aflată exclusiv în posesia sa. Emitentul poate transmite altor părți cheia publică necesară autentificării faptului că datele incluse corespund cu semnătura de pe cip.

Pentru protecția vieții private, la nivelul Uniunii Europene, s-a decis ca, dintre toate categoriile de date incluse pe cip, statele membre să aibă acces, respectiv să poată citi amprente digitale dintr-un document de călătorie electronic, doar cu autorizația prealabilă, suplimentară, a statului care a emis documentul (procedură denumită EAC – Extended Acces Control) (Legislația UE).

Primul pașaport electronic compatibil cu standardele OIAC este emis în Belgia, în 2004. Malaezia a emis un asemenea pașaport în 1998, însă acesta nu era compatibil cu standardele ICAO. În 2013 în jur de 100 de țări din întreaga lume emit ePassports, aproape 400 de milioane de ePassports fiind în circulație (History of the ePassport). Una dintre cele mai importante probleme cu privire la pașapoartele biometrice este vulnerabilitatea sistemului de securitate a datelor personale (Atanasiu și Mihăilescu, 2010; Kumar & Srinivasan, 2011, p. 41). Una dintre cele mai grave vulnerabilități este copierea și clonarea cip-urilor, fără cunoștința titularilor pașaportului (Bogari, *et al.* 2012).

Semnificația pașaportului

Fără a insista asupra unei ordonări ierahice, principalele semnificații ale pașaportului sunt:

Document de călătorie. De-a lungul timpului, oamenii au trecut frontiera unui stat din două motive importante. Fie intenționau să călătorească într-o singură țară sau prin mai multe țări străine, fără intenția de a obține rezidența, fie pentru a se stabili acolo temporar ori definitiv. Cele două tipuri de călătorie presupuneau proceduri diferite, dar statul modern a creat destul de puține instrumente prin care acestea se deosebeau efectiv (Topor, 2009, p. 49). În această accepțiune pașaportul poate fi asociat cu un „dosar al corpului”. Examinarea lui se face pentru a lua o decizie cu privire la titularul documentului. Mark B. Salter invocă în acest sens cazul relatat de Gayatri Chakravorty Spivak,

critic literar, teoretician al postcolonialismului și profesor universitar la Universitatea Columbia, care a trăit mai bine de 50 de ani în SUA cu pașaport indian. Posesoare a unui pașaport indian, aceasta nu a putut călători din Anglia în Canada, cu Air Canada, în timp ce cu același pașaport, cu aceeași companie aeriană putea călători din SUA în Canada. Motivul – mobilitatea din Anglia spre Canada pentru cetățenii cu identitate culturală indiană presupune obținerea unei vize de călătorie (Salter, 2012).

Instrument de exercitare a puterii. Autori inspirați de scrierile lui Michael Foucault (Martin Lloyd și John Torpey) susțin că pașaportul este simbol al „artei guvernului” inventat de modernitate și pus în aplicare ca mijloc dominant al puterii în secolul al XX-lea. Lesley Higgins și Marie Christine Leps subliniază că pașaportul este „o matrice în care relațiile specifice de putere și domenii ale cunoașterii, sunt articulate și din care sunt excluse alte relații (subiectivitate, hibridizare culturală)” (*apud.* Popp, 2012, p. 293). În viziunea lui Salter pașaportul este o soluție la o serie de probleme ce țin de competența guvernului (Salter, 2012). Foucault le-a descris ca „modalități umile” ale puterii (*apud.* Torpey, 2000). Acesta este folosit pentru a articula condițiile de protecție și de revendicare a drepturilor. Cu alte cuvinte, instituirea controlului asupra mișcării au fost determinate în mod decisiv de drepturile și îndatoririle care, în cele din urmă, vor fi asociate cu apartenența – cetățenia – la statul națiune (Torpey, 2000). În acest sens pașaportul este un instrument guvernamental care clasifică și gestionează populația în raport cu utilitatea lor politică, economică, socială și biopolitică pentru stat. Guvernele au folosit funcțiile de identificare și de autorizare pentru a controla legitim violența, sănătatea publică și mobilitatea (Salter, 2012). Existența unui document de identitate permite statului nu doar să vadă cetățenii săi în scopul unui control explicit, dar și să permită o guvernare mai ușoară, încurajând bunăstarea lor prin urmărirea unor obiective de guvernare, cum ar fi eficiența, transparența și responsabilitatea (Chhotray V. & McConnell F, 2018, p. 111).

Dovadă a cetățeniei. Concept complex și multidimensional, cetățenia constă din elemente juridice, sociale, culturale și politice care conferă anumite drepturi și obligații, însemnând astfel relația dintre stat și cetățeni. Forma cea mai cunoscută a acestei relații este naționalitatea. Pașaportul este unul dintre documentele care recunoaște naționalitatea, în sens de apartenență oficială la un stat național. Pe măsură ce războaiele au atras și au redus frontierele naționale, iar populațiile au fost strămutate, documentele au ajuns să definească locul unei persoane în lume. Statele nou create au început să-și imprime propriile pașapoarte unice; acesta a fost un exercițiu de construire a națiunii, o necesitate diplomatică și o dovadă a apartenenței cetățeanului la un stat-națiune (Abrahamian, 2018). Torpey demonstrează că de la Revoluția Franceză pașapoartele, ca documente de călătorie și identitate au fost esențiale pentru monopolizarea de către state a

mijloacelor legitime privind populația și că acest proces de monopolizare a fost o caracteristică centrală a dezvoltării lor ca state în perioada respectivă. Acest proces de „monopolizare” este asociat cu faptul că statele trebuie să dezvolte capacitatea de a „îmbrățișa” propriii lor cetățeni pentru a extrage din ei resursele de care au nevoie pentru a se reproduce în timp. Abilitatea statelor de a „îmbrățișa” subiecții lor și de a face distincții între resortisanți și non-naționali, și de a urmări fluxurile de persoane pentru a susține granița dintre aceste două grupuri (fie la frontieră sau nu), a depins de o creștere considerabilă a creării de documente care să facă cunoscute diferențele relevante și, prin urmare, executorii. Astfel, pașaportul, precum și alte documente de identitate au devenit esențiale în acest proces. Demonstrația lui Torpey este o completare esențială pentru literatura sociologică pe care o consideră „insuportabil de abstractă”, nereușind să spună cum se constituie și se mențin, de fapt, statele (Torpey, 2002, p. 2).

Pașapoartele de aur

Din punct de vedere istoric, nucleul distinctiv al cetățeniei a fost deținerea statutului oficial de apartenență la o entitate politică și juridică și cu anumite drepturi și obligații în cadrul acestuia (Bellamy, 2015, pp. 643–649). În pofida numeroaselor concepții privind criteriile de acordare, conținutul drepturilor și îndatoririlor, natura obligațiilor civice, cetățenia rămâne un artefact politic și juridic pentru cei care o posedă. O mutație majoră care s-a produs în materie de cetățenie este înlocuirea criteriului reședinței prevăzut în cadrul procedurii obișnuite de naturalizare cu criteriul investiției. Acest sistem de acordare a cetățeniei poartă denumirea de „cetățenie de aur”, recunoscută prin eliberarea unui „pașaport de aur”. Sistemele de acordare a cetățeniei pentru investitori urmăresc atragerea de investiții oferind cetățenia în schimbul unei sume fixe de bani.

Sistemul de cetățenie prin investiții datează din 1984. Primul program de acest gen a apărut în Caraibe (Saint Kitts și Nevis) și, ulterior, în America de Nord (în Canada – 1986, în Statele Unite – 1990). Fenomenul este cu mult mai nou în Uniunea Europeană, unde majoritatea programelor au fost stabilite, ameliorate sau revizuite în urma crizei financiare din anii 2007-2009 (European Getaway, 2018, p. 2).

Potrivit datelor raportului elaborat de Transparency International patru state membre ale Uniunii Europene vând pașapoarte și 12 comercializează cu drepturi de rezidență prin intermediul vizelor de aur. Bulgaria, Cipru și Malta – le comercializează pe ambele. Ungaria a gestionat o schemă de rezidență între 2013 și 2018 (European Getaway, 2018, p. 2-8). Ideea dezvoltării unei industrii lucrative cu cheltuieli mici a fost atrăgătoare pentru multe state membre. Vânzarea pașapoartelor și a permiselor s-a dovedit a fi o afacere plină de

satisfacții. Venitul din vânzarea pașapoartelor a reprezentat până în 2017 5,2% din PIB-ul Ciprului; Programul Portugaliei a oferit economiei aproape 4 miliarde de euro; iar Malta se bucură de un excedent bugetar, în parte datorită comerțului în plină expansiune cu cetățenie. În ultimul deceniu, prin intermediul acordării cetățeniei prin investiție și a vizelor de aur, statele care aplică aceste scheme au atras aproximativ 25 de miliarde de euro (European Getaway, 2018, p.10, 19). Comisia Europeană a fost vizată de numeroase critici pentru faptul că nu a reușit să contracareze abuzul de scheme care permit familiilor bogate din China, Rusia și alte state din afara Europei să-și cumpere dreptul de a trăi în UE.

Jurnaliștii de investigație, asociațiile neguvernamentale și cercetători din domeniul științelor sociale au tras primele semne de alarmă. Cetățenia prin investiție este asociată cu corupția și comercializarea acestei idei de către o elită de oameni bogați. Achiziționarea unui pașaport de aur oferă acces la piețe externe, precum și capacitatea de a căuta cele mai avantajoase jurisdicții pentru a-și proteja averea acumulată, deseori, în mod fraudulos (Abrahamian, 2015).

Deși întârziată, reacția Comisiei Europene, atrage atenția asupra riscurilor inerente ale pașapoartelor de aur, în special, riscuri la adresa securității, inclusiv posibilitatea de infiltrare a grupurilor criminale organizate din afara UE, precum și riscuri de spălare a banilor, de corupție și de evaziune fiscală. Aceste riscuri sunt accentuate de drepturile transfrontaliere asociate cu cetățenia Uniunii Europene sau cu dreptul de ședere într-un stat membru. Există, de asemenea, îngrijorări legate de lipsa de transparență și de guvernanta sistemelor (Raport CE, 2019).

Discuții

Sinteza datelor reflectate în lucrările de specialitate evidențiază multiplele semnificații pe care le poate avea un pașaport. În studiul interdisciplinar „Pașaportul sovietic: istorie, structură, practici” Albert Baiburin notează dubla natură a documentelor oficiale, implicit a pașaportului. Teoretic, acestea sunt concepute pentru a certifica autenticitatea anumitor fenomene ale lumii materiale (această funcție a devenit deosebit de relevantă în timpurile moderne datorită dezvoltării rapide a comunicațiilor și extinderii rapide a rețelelor de comunicare). În practică, documentele creează mai degrabă propria lor realitate paralelă, deoarece, din punct de vedere al birocrăției statului, un lucru „real”, este doar cel confirmat de documente. Despre realitatea paralelă a documentului vorbește și Craig Robertson (2010) în cartea *The Passport in America: The History of a Document*. Robertson analizează tehnologiile de identificare, care treptat au devenit parte din pașaportul american, cum ar fi numele purtătorului, semnătura, descrierea fizică și fotografia, precum și birocrăția din ce în ce mai standardizată care a produs-o. Rezultatul, a afirmat el, a fost o identitate oficială, produsă de stat, care a devenit mai adevărată, într-un sens, decât mărturia proprie a

indivizilor despre cine erau ei.

Adepții libertarianismului consideră că pașapoartele funcționează clar ca un mijloc esențial și eficient prin care un stat poate controla persoana și proprietatea rezidenților săi. Dreptul de a călători este o extensie a dreptului de proprietate, care este baza libertarianismului. Proprietatea de sine înseamnă că toate ființele umane au dreptul la controlul deplin și pașnic asupra lor și asupra proprietăților lor. Călătoria nu este decât o expresie a acestui control, nu numai asupra corpului tău, ci și asupra bunurilor, care ar putea necesita transport. Solicitarea pașaportului ca cheie a libertății de mișcare este asemănătoare cu a interzice cuiva să vorbească, menționând în același timp că i se respectă dreptul la libertatea de exprimare (McElroy, 2011). Întrebarea libertarianilor este dacă pașapoartele încalcă drepturile omului. Răspunsul acestora este formulat în următoarea logică: dacă pașapoartele sunt în întregime voluntare, iar cei care le refuză nu suportă nici o pedeapsă, atunci ele nu încalcă drepturile omului. Ele sunt o formă de identificare, utilă spre exemplu unui om de afaceri care trebuie să se identifice la băncile mai multor țări. Caracterul obligatoriu îl transformă în instrument prin care se încalcă drepturile omului (McElroy, 2011).

Evoluția în timp a adăugat pașaportului noi semnificații, contribuind la apariția diferitor categorii de pașapoarte. Spre exemplu, cetățenii sovietici au avut două pașapoarte: unul „intern”, emis de Ministerul Afacerilor Interne și un „zagranpasport” („pașaport extern”), eliberat de Ministerul Afaceri Externe pentru călătorii în străinătate. Aproape identice, dar în niciun caz interschimbabile, cele două funcționau ca un yin-yang al identității (Idov, 2002). În condițiile liberei circulații a persoanelor la fel funcționează două sau mai multe pașapoarte emise de state diferite pentru aceeași persoană – cetățenie dublă / cetățenie multiplă. Acest lucru nu este în nici un caz un semn al unei identități duale sau loialități divizate. Înseamnă doar că migrația a determinat abordarea cetățeniei din perspective noi.

Una dintre perspectivele noi asupra cetățeniei este recunoașterea acestora prin procurarea unui „pașaport de aur”. Antropologul Ivailo Ditcev, profesor asociat la Universitatea din Regensburg consideră că pașapoartele de aur sunt o invenție periculoasă. Un prim argument invocat este că acestea pot alimenta xenofobia și discriminarea. Chiar dacă conceptul de „Volksdeutsche” (etnici germani) folosit de Hitler drept paravan pentru intervențiile militare în state suverane a fost în unison respins, în practică „sângele” și originea au în multe cazuri un rol juridic aparte. Un alt argument este că în spatele unei fațade legale funcționează o adevărată piață în care se comercializează cetățenia. Statele mai mici oferă posibilitatea cumpărării unui pașaport în schimbul unei sume „mai modeste”. După ce investitorul obține pașaportul dorit, el și-ar putea recupera costurile, vânzând mai departe documentul. Un al treilea argument invocat de Ditcev este că prin cetățenia cumpărată este compromis principiul de bază al

apartenței naționale (Ditcev, 2019). Statele pot să aibă în mod evident dreptul de a admite străini, stabilind propriile condiții, impunând orice condiții de intrare sau orice taxă de tranzit și supunerea acestora la orice restricții sau constrângeri legale pe care le-ar considera oportune (Sidgwick, 2012, p. 248), dar, când separat de orice obligație morală, cetățenia unui stat este degradată la nivel de instrument necesar pentru atingerea unor scopuri politice, ideologice și economice, consecințele pot deveni periculoase. Pașaportul de aur, ca dovadă a cetățeniei, are mai curând o dimensiune instrumentală, decât una afectivă (Jayal 2013, 98).

Cetățenia prin investiții nu rezonază cu niciuna dintre cele două tipuri de teorii privind cetățenia: teorii normative, care încearcă să stabilească drepturile și îndatoririle pe care cetățenii trebuie să le aibă, și teorii empirice, care urmăresc să descrie și să explice modul în care cetățenii dețin aceste drepturi și îndatoriri. Richard Bellamy (2015) susține că invocarea drepturilor ca bază a cetățeniei presupune că cetățenii trebuie să aibă drepturi pozitive sau instituționale, care decurg din drepturile morale sau ale drepturilor universale ale omului. Dacă drepturile sunt universale, atunci apare un conflict între a fi cetățean al unei anumite comunități statale și susținerea drepturilor universale. Este adevărat că exercitarea cetățeniei politice este cel mai bine exercitată la nivel de stat, dar statele ar trebui să mențină o obligație de a permite accesul ne-cetățenilor la statutul de membru în condiții nediscriminatorii. Prin urmare, cetățenia prin investiții contracarează cu principiul nediscriminării (caracterul clasic al cetățeniei).

Concluzii

Reperete istorice ale evoluției pașaportului arată că emiterea unui pașaport servește unei duble necesități: control și dominație exercitate de către stat pentru a certifica autenticitatea anumitor fenomene ale lumii materiale. Sistemele de pașapoarte instituite au și o certă influență socială. Inițial pașaportul era destinat prevenirii imigrației vagabonzilor, cerșetorilor și altor indivizi, care puteau deveni o amenințare publică. Din acest motiv, multe dintre statele europene solicitau prezentarea la frontieră, pe lângă pașaport, a unei sume de bani pentru călătorie.

Identitatea și naționalitatea, dar și alte elemente precum holograme, tipuri speciale de fonturi și/sau un cip electronic, introduse în scopul asigurării securității, au contribuit nu doar la lărgirea ariei semantice a termenului „pașaport”. Fiind un construct birocratic, utilizat în calitate de instrument pentru controlul mobilității persoanelor, pașaportul este utilizat și în calitate de instrument „economic”, pentru a susține dezvoltarea economică a unei țări. Efectele acestei mutații necesită un cadru mai larg de abordare, pentru a anticipa consecințele sociale și politice indezirabile.

Note:

[1] Statele își pot stabili propriile tipuri de pașapoarte, dar toate pașapoartele trebuie să fie conforme cu standardele stabilite în Documentul 9303 emis de Organizația Internațională a Aviației Civile (ICAO). ICAO este o agenție a Organizației Națiunilor Unite, care elaborează principiile și codifică tehnicile de navigație aeriană internațională. ICAO emite, totodată, norme privind planificarea și dezvoltarea transportului aerian internațional în scopul asigurării creșterii siguranței zborului.

[2] Fragment preluat din Cartea lui Neemia (a doua Ezdra), Vechiul Testament.

Referințe bibliografice:

1. Abrahamian, A.A. (2015) *The Cosmopolites: The Coming of the Global Citizen*, New York: Columbia Global Reports), <https://www.amazon.com/Cosmopolites-Coming-Citizen-Columbia-Reports/dp/099097636X>.
2. Abrahamian, A.A. (2018) The New Passport-Poor, *NYR Daily*, <https://www.nybooks.com/daily/2018/05/21/the-new-passport-poor/>.
3. Atanasiu, A.C., Mihailescu, M. (2010) Biometric passports (ePassports), DOI: 10.1109/ICCOMM.2010.5509095, https://www.researchgate.net/publication/224155674_Biometric_passports_ePassports.
4. Байбурин, А. (2018) Зачем нужны паспорт, ФИО, подпись и фото на документы. În: История советского паспорта, курс лекций, <https://arzamas.academy/materials/1564>.
5. Bellamy, R. (2015) Citizenship, Historical Development of. In: Wright, J.D. (ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2nd edition, Vol 3. Oxford: Elsevier. pp. 643–649.
6. Bellamy, R., 2015. Citizenship, Historical Development of. In: James D. Wright
7. Bogari, E., Zavarsky, P. Lindskog, D. Ron, R. (2012). An Analysis of Security Weaknesses in the Evolution of RFID Enabled Passport. *World Congress on Internet Security*, WorldCIS-2012. https://www.researchgate.net/publication/259647269_An_Analysis_of_Security_Weaknesses_in_the_Evolution_of_RFID_Enabled_Passport.
8. Casey, Ch.A. (2015) The Nansen Passport, International Law, and the Legal Imagination, 1921-30, Conference: 129th Annual Meeting American Historical Association. <https://www.researchgate.net/publication/>.
9. Chhotray V. and McConnell F. (2018) Certifications of citizenship: the history, politics and materiality of identity documents in South Asian states and diasporas. *Contemporary South Asia*, 26 (2), pp. 111–126.

- <https://doi.org/10.1080/09584935.2018.1471042>.
10. ***Comisia Europeană (2019), Raport al Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor „Sisteme din Uniunea Europeană de acordare a cetățeniei și a dreptului de ședere pentru investitori” {SWD(2019) 5 final}, p.10, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2019:0012:FIN:RO:PDF>.
 11. Ditcev, I. (2019) Europa mea: Afacerile cu pașapoarte comunitare și populații de dreapta, <https://www.dw.com/ro/europa-mea-afacerile-cu-pa%C5%9Fapoarte-comunitare-%C5%9Fi-populi%C5%9Ftii-de-dreapta/a-47546114>.
 12. Gelin, Ph. (2018) A Brief History of Passports: From Laissez-Passer to Biometric Passports, <https://shorexcapital.com/a-short-history-of-the-passport/>.
 13. *** Government of Canada's National Security Policy (2014) History of the ePassport, <https://www.canada.ca/en/news/archive/2014/05/history-epassport.html>.
 14. Idov, M. (2011) Don't You Know Who I Am?, *The New Republic* <https://newrepublic.com/article/78423/dont-you-know-who-i-am-american-passport>.
 15. *** International Civil Aviation Organization, <http://www.icao.int>.
 16. Jayal, N. G. (2013) *Citizenship and Its Discontents: An Indian History*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
 17. McElroy, W. (2011) Passport to the Total State, Mises Daily Articles, <https://mises.org/library/passport-total-state>.
 18. Kumar Narendira, V.K. & Srinivasan B. (2011) Design and implementation of e-passport scheme using cryptographic algorithm along with multimodal biometrics technology, *International Journal of Advanced Information Technology (IJAIT)* 1 (6), pp. 33-42.
 19. *** Legislația europeană în domeniul securității documentelor de călătorie, <http://sisop.mai.gov.ro/en/pasapoarte>.
 20. Noiriel, G. (1998) Surveiller les déplacements ou identifier les personnes? Contribution à l'histoire du passeport en France de la Ire à la IIIe République, *Genèses*, 30, pp. 77-100
https://www.persee.fr/doc/genes_1155-3219_1998_num_30_1_1497.
 21. Popp, V.L. (2012) Improper Identification Required: Passports, Papers, and Identity Formation in Jackie Kay's *The Adoption Papers*, *Contemporary Literature*, 53 (2), pp. 292-318, <https://doi.org/10.1353/cli.2012.0010>.
 22. Reale, E. (1931) The Passport Question, *Foreign Affairs*, 9 (3), pp. 506-509, <https://www.jstor.org/stable/2003037>.
 23. Robertson, C. (2010) *The Passport in America: The History of a Document*,

Oxford University Press.

24. Salter, M., (2012). Thing-power-politics: the passport as an object of global circulation. <https://millenniumjournal.files.wordpress.com/2012/10/salter-passport-things-power-politics-lse.pdf>.
25. Sidgwick, H. (2012) *The Elements of Politics* (Cambridge Library Collection - Philosophy, pp. I-Iv). Cambridge: Cambridge University Press.
26. Topor, C.-L. (2009) *Relații internaționale în lumea modernă: (secolele XVII-XIX*. Prelegeri universitare, Iași: Editura Universității „Al.I.Cuza”.
27. Torpey, J. (2000) *The invention of the passport. Surveillance, Citizenship and the State*. Cambridge: Cambridge University Press.
28. ***Transparency International and Global Witness (2018) European Getaway. Inside the Murky World of Golden Visas, https://issuu.com/transparencyinternational/docs/european_getaway_-_golden_visas?e=2496456/65719517

**REFLECTAREA ACTIVITĂȚII INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂN DIN
BASARABIA (1934-1940) ÎN EDIȚIILE PERIODICE DE
SPECIALITATE DE LA BUCUREȘTI**

**THE ACTIVITY OF THE ROMANIAN SOCIAL INSTITUTE OF
BESSARABIA (1934-1940) REFLECTED IN THE SPECIALIZED
PERIODICAL JOURNALS FROM BUCHAREST**

DOI: 10.5281/zenodo.3821576

UDC: 316:070.1(498+478)“1934/1940”

Liudmila CHICIUC

Institutul de Istorie, MECC

E-mail: chiciucl@yahoo.com

ORCID iD: 0000-0002-4111-6865

Rezumat: *Studiul abordează problema prezentării activității Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940) în paginile revistelor de specialitate editate de Institutul Social Român din București (1921-1948): Arhiva pentru Știința și Reforma Socială (1919-1943) și Sociologie Românească (1936-1944), care au fost primele reviste în domeniul social din România. Este evocată, în special, contribuția revistelor centrale la popularizarea rezultatelor activității de cercetare științifică desfășurată în Basarabia de Institutul Social regional. Totodată, sunt menționate unele implicări ale intelectualilor basarabeni în viața științifică și culturală românească și prezentate anumite studii ale autorilor locali implicați în cercetările monografice ale instituției regionale.*

Conținutul materialelor publicate în aceste reviste, semnate de autori din Basarabia sau din afara provinciei, prezintă interes pentru cititorii dornici să cunoască în mod obiectiv și documentat nu doar activitatea Institutului Social Român din Basarabia, dar și viața socială, și evoluția generală a provinciei basarabene pe parcursul celor 22 de ani de aflare a acesteia în cadrul statului unitar român.

Cuvinte cheie: *revistă de specialitate, domeniul social, Arhiva pentru Știința și Reforma Socială, Sociologie Românească, Basarabia*

Abstract: *The study addresses the issue of reflecting the activity of the Romanian Social Institute of Bessarabia (1934-1940) on the pages of specialized journals published by the Romanian Social Institute of Bucharest (1921-1948): Archive for Science and Social Reform (1919-1943) and Romanian Sociology (1936-1944), which were the first journals in the social field from Romania. It is mainly emphasized the contribution of the central journals to the dissemination of the scientific research activity results, carried out in Bessarabia by the regional Social Institute. In addition, it includes some implications of the Bessarabian intellectuals in the Romanian scientific and cultural life, and certain studies of the local researchers involved in the monographic researches of the regional institution.*

The content of the materials published in these journals, signed by authors from Bessarabia or outside the province, is of interest to readers, eager to know objectively and documented not only the activity of the Romanian Social Institute of Bessarabia, but also social life and general evolution of the Bessarabian province during its 22 years of being within the Romanian unitary state.

Key words: *specialized journals, social field, Archive for Science and Social Reform, Romanian Sociology, Bessarabia*

Introducere

Activitatea instituționalizată a primei școli sociologice românești de valoare și de recunoaștere internațională, Școala Sociologică de la București sau Școala Gusti ¹, a început „odată cu deplinătatea statului național”, în pragul Marii Uniri, la Iași, unde a luat naștere întâia ei formă organizatorică reprezentativă, Asociația pentru Studiul și Reforma Socială (1918-1921). A doua formă, Seminarul de sociologie, etică și politică din București, inaugurat la 17 decembrie 1919 a constituit cel de-al doilea organism de cercetare științifică pentru domeniul științelor sociale al prestigioasei Școli științifice. Cea de-a treia formă și cea mai longevivă a fost, Institutul Social Român din București (1921-1948), care s-a remarcat prin promovarea sistemului sociologic gustian și prin realizarea cercetărilor realității sociale rurale după metoda monografică. Începând cu anul 1932, Institutul Social Român din București a avut filiale (secții) regionale (până în anul 1939 – 2, între 1939-1940 – 7, în perioada 1941-1948 – 5), primele instituții de cercetări științifice în domeniul social de nivel local. La 18 noiembrie 1934 o secție regională a Institutului de la București, a luat ființă la Chișinău. Instituția a purtat numele de Institutul Social Român din Basarabia².

Activitatea complexă a Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940), de la realizarea chestiunilor organizatorice în cadrul secțiilor, la campaniile monografice în teritoriu, de la diseminarea rezultatelor cercetărilor, prin conferințe, expoziții, rapoarte, adunări, la publicarea studiilor științifice etc., a fost oglindită în edițiile periodice de specialitate, în reviste de cultură generală și în ediții de presă care apăreau, în această perioadă, în România și în provincia sa de est, Basarabia. În perioada interbelică, revistele de specialitate și edițiile de presă constituiau cel mai rapid mijloc de difuzare a informației despre realizările Institutului regional, dar și despre problemele pe care acesta le ridica cu privire la viața socială, economică și culturală a localităților basarabene.

Edițiile periodice de specialitate erau cele mai indicate pentru popularizarea științei și pentru diseminarea rezultatelor activității instituțiilor specializate. Dintre acestea, periodicele Institutului Social Român din București,

¹ După numele fondatorului Școlii, remarcabilul savant sociolog, filozof și estetician român Dimitrie Gusti (1880-1955).

² O scurtă perioadă, din februarie 1939 până în octombrie 1939, a purtat numele Institutul de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, după care a revenit la numele inițial.

revistele „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*” (1919-1943), „*Sociologie Românească*” (1936-1944) și „*Affaires Danubiennes*” (1938-1944), „cele dintâi apărute în România în domeniul științelor sociale” (Institutul..., 1944, p. 7), propuneau valoroase studii științifice din sociologia universală și națională și ample elaborări referitoare la diverse aspecte din realitatea socială românească. Revistele au cuprins, în multiplele lor tomuri, informații, note și reflecții despre activitatea desfășurată de Institutul central și subdiviziunile sale regionale. Publicațiile Institutului de la București „au însemnat un punct luminos în evoluția științelor sociale și politice românești”, adresându-se „atât oamenilor de știință, de la studenți până la profesorii universitari și cercetătorii specialiști, cât și oamenilor politici de toate categoriile, funcționarilor publici de toate gradele precum și oricărui cetățean interesat de cunoașterea realităților... sociale și naționale” (Institutul..., 1944, p. 8).

În paginile prestigioaselor reviste științifice editate de instituția bucureșteană, „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială și Sociologie Românească*”, au fost inserate mai multe studii, materiale, note, informații și rapoarte care vizau în mod direct activitatea filialei acestuia din Chișinău. Totodată, revistele au publicat și unele studii ale autorilor basarabeni sau din afara provinciei, în care au fost evocate diverse probleme din trecutul istoric și din prezentul de atunci al ținutului. Astfel, conținutul materialelor publicate prezenta interes pentru oricine dorea (și dorește) să cunoască în mod obiectiv și documentat nu doar activitatea Institutului Social Român din Basarabia, dar și viața socială, și evoluția generală a provinciei basarabene în trecut și pe parcursul celor 22 de ani de aflare în cadrul statului unitar român.

Însă, interesul pentru acest subiect de cercetare a lipsit cu desăvârșire timp de aproape șase decenii care au urmat după dramaticul an 1940, când teritoriul dintre Nistru și Prut a fost anexat de U.R.S.S. Din motive lesne de înțeles, în acest răstimp, pe ambele maluri ale Prutului, nu s-a permis abordarea subiectelor legate de realități și realizări caracteristice provinciei pe durata aflării ei sub administrație românească. Cercetarea științifică și instituțiile care au practicat acest gen de activitate menită să asigure progresul cultural și științific al ținutului nostru, au fost desconsiderate complet, iar cea mai mare parte din sursele care puteau oferi dovezi pertinente în acest sens, au fost distruse intenționat de către autoritățile comuniste atât în R.S.S. Moldovenească, cât și în România. Din acest punct de vedere, revistele de specialitate, la care ne referim în studiul prezent, constituie surse de neprețuit cu privire la activitatea cultural-științifică a Institutului Social Român din Basarabia. Reliefarea studiilor și materialelor privitoare la Basarabia și acelor care demonstrează în mod direct rezultate ale activității științifice a Institutului Social regional, este importantă și actuală din cel puțin trei considerente:

1. pentru că reprezintă surse prețioase pentru evocarea istoriei organizării și

activității primei și unicei instituții de cercetări științifice pentru domeniul social, care a funcționat în Basarabia până la mijlocul secolului XX;

2. pentru că contribuie la cunoașterea și întregirea istoriei ținutului nostru, suplinind pe anumite segmente, documentele de arhivă și publicațiile de epocă;
3. pentru că aducerea acestor publicații, studii și materiale în atenția cercetătorilor, ca și a oricărei persoane pasionate de trecutul istoric și social al ținutului nostru, creează repere pentru studiul științific și cunoașterea realităților sociale actuale ale localităților din Republica Moldova.

Metodologia cercetării

Suportul metodologic al cercetării temei propuse însumează totalitatea metodelor de studiu a istoriei, care presupun observarea, analizarea, compararea istorică a fenomenelor vieții sociale, prelucrarea materialului documentar și informațional colectat, aprecierea rezultatelor diferitor fenomene și activități.

Au fost utile și a reușit aplicarea *metodei comparative*, *metodei analitice*, *metodei cronologice*, *metodei de cercetare complexă* ș.a., datorită cărora a fost posibilă prezentarea relevanței publicațiilor periodice de specialitate ale instituțiilor Școlii sociologice de la București, pentru evocarea activității Institutului social regional din Basarabia.

S-au întreprins suficiente eforturi pentru găsirea și întregirea colecțiilor celor două reviste ale Institutului științific de la București, „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*” și „*Sociologie Românească*”, care prezintă cel mai mare interes în contextul temei abordate. Cercetarea și identificarea tuturor studiilor și materialelor cuprinse în aceste reviste, care într-un fel sau altul erau legate de activitatea Institutului Social Român din Basarabia, a fost posibilă datorită căutărilor efectuate în secțiile *Carte rară* sau *Carte veche* din prestigioasele biblioteci, precum: Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Biblioteca Națională din Chișinău, Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” a AȘM, în fiecare dintre aceste instituții găsindu-se numere lipsă pentru ambele colecții.

Aplicarea metodologiei adecvate de cercetare a înlesnit eșalonarea corespunzătoare și valorificarea materialelor-sursă, clasificarea și aprecierea lor, identificarea celor mai activi autori basarabeni care au publicat în aceste reviste, legătura lor cu Institutul social regional și evidențierea importanței actuale a rezultatelor cercetărilor efectuate de acest Institut în localitățile basarabene.

Rezultate

1. Evocări basarabene în paginile revistei „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*”

Revista „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*”, „cea mai însemnată publicație periodică apărută sub egida lui Dimitrie Gusti” (Apolzan, 1980, p. 362) a fost editată cu regularitate, din aprilie 1919 până în 1943, inițial ca publicație a Asociației pentru Știința și Reforma Socială, ulterior a Institutului Social Român din București. Ideea fondării revistei științifice trimestriale a fost lansată în contextul discuțiilor din cadrul Comitetului pentru organizarea Asociației, când s-a înaintat „chestiunea organelor de publicație ale Asociației” (*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1929, nr. 4, p. 545). Prevederile Statutului Asociației, art. 3, punctul b) (*Arhiva pentru Studiul și Reforma Socială*, 1919, nr.1, p. 289) și ale Statutului Institutului Social Român, art.2, punctul b) (*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1929, nr. 4, p. 724), care stipulau că unul dintre mijloacele de realizare a scopului Asociației/Institutului este organizarea de publicații, au determinat organizarea nemijlocită a revistei.

De-a lungul celor 17 ani de apariție revista a cunoscut diferite etape de evoluție, cu performanțe dar și cu diferite dificultăți, inclusiv de ordin financiar, însă, a rămas întotdeauna fidelă misiunii asumate de la bun început, și anume de a se ocupa de „studierea și aprecierea amănunțită și documentată a realității sociale românești” (Bucuța E., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1936, anul XIV, p. 578). În acest răstimp „revista a fost îmbogățită și îmbunătățită treptat, atât în cuprins, cât și ca tehnică” („Institutul Social Român 1921-1926”, 1926, p. 8.), izbutind să devină cunoscută „drept cea mai importantă revistă sociologică din țară” (*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1929, anul VIII, nr.4, p. 535). Apariția fără întrerupere și îmbunătățirile care i s-au adus permanent revistei au permis Adunării Generale din 21 ianuarie 1934, la împlinirea a 15 ani de activitate a Institutului Social Român, să constate că deși „fără nici un fond inițial, fără buget”, *Arhiva* a apărut, totuși, „în condiții așa de mulțumitoare”, încât se dorea „ca și numerele viitoare să se prezinte la fel” (*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1934, anul XII, nr.1-2, p. 609).

Prin studiile și articolele inserate, prin modul de abordare a problemelor propuse, prin capacitatea de identificare a problemelor realității românești de atunci, de mare și acută importanță, adresându-se intelectualității din toate sectoarele vieții societății, publicația interesa țara întreagă, „fiind o tribună de dezbatere a multor idei generoase, progresiste, în același timp, oferind celor interesați o informare și documentare în diferite domenii: economic, social, cunoștințe asupra realităților europene și mondiale în care se încadra atunci România” (Apolzan, 1980, p. 362).

Revista a avut o prestație impunătoare în epocă, precum și mai târziu, după scoaterea de sub interdicție a științei sociologice. Prezentând bilanțul publicațiilor Institutului Social Român cu ocazia aniversării a 25 de ani de la apariția revistei, fondatorul acesteia, prof. Dimitrie Gusti, a subliniat că patrimoniul editorial al instituției însuma, la acel moment, 123 tomuri de științe

sociale, cu deosebire studii referitoare la realitățile sociale românești, la care urmau să se adauge încă 37 tomuri, aflate în anul 1944 sub tipar (Institutul..., 1944, p. 8) și a concretizat că o bună parte dintre acestea reprezentau voluminoasele fascicule ale „*Arhivei pentru Știința și Reforma Socială*”. Seriile complete ale acestei publicații aduceau un serviciu real păturii intelectuale românești, dar și specialiștilor în domeniu din străinătate.

„*Arhiva*” a obținut recunoaștere internațională, astfel că putea „sta cu cinste alături de marile reviste de științe sociale din orice țară înaintată” („Institutul Social Român 1921-1926”, 1926, p. 8). După 11 ani de apariție ca organ al Institutului Social Român, în 1934, pe baza unei înțelegeri între instituția bucureșteană și Institutul Internațional de Sociologie, „*Arhiva*” a devenit „și organul Federației Internaționale a Societăților și Institutelor de Sociologie, în al căror nume Institutul Internațional de Sociologie lucra” (*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1934, nr.1-2, p. IX). Avantajul primordial al acestei schimbări a fost posibilitatea de a populariza peste hotarele țării realizările științei și experienței sociologice românești, inclusiv rezultatele primilor pași efectuați în acest domeniu de către intelectualii din Basarabia.

Materialele cu privire la Basarabia și cele care reflectau activitatea Institutului Social Român din Basarabia, publicate în fasciculele revistei „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*”, nu au fost numeroase. Totuși, acestea pot fi clasificate convențional în patru categorii: 1) studii asupra istoriei, culturii și vieții publice a Basarabiei; 2) studii ce reprezintă rezultate ale cercetărilor monografice întreprinse de Institutul central în comuna Cornova din jud. Orhei (1931); 3) studii ale colaboratorilor Institutului social din Basarabia, elaborate în baza rezultatelor cercetărilor monografice efectuate de către filiala chișinăuiană în satele provinciei și 4) reflecții și generalizări asupra activității instituției sociologice regionale.

În primii ani ai apariției „*Arhivei*”, după cum era și firesc, în paginile revistei au fost publicate studii consacrate problemelor generale ale istoriei, demografiei, învățământului Basarabiei (cadru cronologic al acestora cuprindea perioada stăpânirii țariste până în contemporaneitate). Fasciculele 1-4 ale revistei din primul an de ediție (1919) au inserat 3 studii semnate de autorii basarabeni, Gheorghe Năstase și Vasile Harea, și istoricul bucovinean, Ion Nistor. Studiul geografului Gheorghe Năstase, membru al delegației Basarabiei la Conferința de pace de la Paris (1919-1920) și viitor membru al regionalei de la Chișinău, intitulat „*Basarabia la Conferința de pace*” (Năstase Gh., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1919, nr.4, p. 830-841), dezvoltă drepturile istorice, etnice și voința poporului, care, în opinia autorului, formau, alături de stăpânirea de fapt a Basarabiei, temeiurile adevărate ale drepturilor României asupra regiunii. Vasile Harea a abordat chestiunea cadrului normativ rusesc în legătură cu învățământul din Basarabia (Harea V., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma*

Socială, 1919, nr.4, p. 787-802), iar istoricul Ion Nistor s-a referit la aspectul demografic al ținutului în anii stăpânirii țariste, publicând, în două numere consecutive ale revistei, un studiu amplu și detaliat despre populația regiunii în decursul perioadei 1812-1918 (Nistor I., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1919, nr.1, p. 86-96; 1920, nr. 2-3, p. 299-311). Din aceeași categorie a materialelor generale privind istoria și viața provinciei au făcut parte și alte două studii, care au apărut în numerele revistei din următorii ani, aparținând basarabeanului Ștefan Ciobanu și ardeleanului Onisifor Ghibu. Ștefan Ciobanu a prezentat caracteristicile populației atestate în țările române la 1810 (Ciobanu Șt., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1920, nr.1-3, p. 85-97), inclusiv, cu referiri la populația Moldovei de Est, iar Onisifor Ghibu a plasat, la rubrica *Arhiva documentară* a revistei, ediția anului 1932, un amplu studiu statistic care privea studenții basarabeni ai Universității din Iași (Ghibu O., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1932, nr.1-4, p. 633-654). Tot aici merită să fie menționate și două recenzii la lucrările de o valoare istoriografică incontestabilă pentru istoria Basarabiei ale lui Ștefan Ciobanu și Alexandru Boldur: recenzia lui A. Boldur la lucrarea lui Șt. Ciobanu „*Unirea Basarabiei Studiu de documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anul 1917-1918*” (*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1929, nr.4, p. 675-677) și recenzia lui Șt. Ciobanu la lucrarea istoricului A. Boldur „*La Bessarabie et les relation russo-roumaines (la question bessarabienne et le droit international)*” (*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1927, nr.1-2, p. 297-300), apărută la Paris în 1927. În „*Arhiva*” a fost publicată și recenzia lui I. Simionescu (*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1927, nr.1-2, p. 296-297) la lucrarea îngrijită de Ștefan Ciobanu, „*Basarabia*” (Chișinău, 1926).

Categoria studiilor sociologice despre realitățile basarabene, pe care autorii acestora le-au elaborat în baza cercetărilor pe teren, efectuate de Institutul central, însumează 12 lucrări cuprinzătoare, publicate în nr.1-4 ale „*Arhivei*”, ediția anului al X-lea (1932)¹ și în volumul monofascicular al revistei anului al XIII-ea (1936). Prin acestea au fost popularizate caracteristicile definitorii ale comunei Cornova din județul Orhei, cercetată monografic în 1931. Unicul basarabean în echipa cercetătorilor Institutului Social Român din București la Cornova și, respectiv, autor basarabean printre semnatarii respectivelor studii, a fost Petre Ștefănuță care a publicat materialul „*Scrisori de războiu*”.

Pentru aspectul popularizării rezultatelor activității Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940), cea mai semnificativă categorie de materiale

¹ Pentru detalii a se vedea studiile autorilor: Georgescu D.C., Stahl Henri H., Bernea Ernst, Cristescu Ștefania, Ștefănuță Petre, Pop Mihai, Păun Domnica, Zamfirescu Ion, Herseni Traian, Golopenția Anton, în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul X, nr.1-4, 1932, p.74-572 și Cristescu Ștefania, în: *Archives pour la Science et la Reforme Sociales*, XIII-e année, 1936. Bucarest, Edition de l'Institut Social Roumain, p. 119-137.

apărute în „*Arhiva*”, include două studii din nr.1-4, anul al XIV-lea de ediție (1938), și un raport privind activitatea Institutului regional în perioada noiembrie 1934 - mai 1939 (*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1943, nr.1-4, p. 301-302), din anul al XVI-lea de ediție (1943), toate publicate în limba franceză. Dintre lucrări, un studiu aparține autorului Teodosie Știrbu (Știrbu Th., în: *Archives pour la Schience et la Reforme Sociales*, 1938, p. 24-38), în care s-a referit la tipurile de sate caracteristice regiunii Basarabia, utilizând și generalizând informațiile colectate în timpul celor 4 campanii monografice, organizate de Institutul basarabean până la data publicării studiului. Cel de-al doilea, elaborat de Petre Ștefănuță (Ștefănuță P., în: *Archives pour la Schience et la Reforme Sociales*, 1938, p. 283-298), reflectă ritualurile magice practicate în satul Popeștii de Sus, jud. Soroca, legate de chemarea ploii, pe care a avut posibilitate să le cerceteze în timpul campaniei monografice, organizată de filiala regională, în acel sat (1938).

Categoria reflecțiilor și generalizărilor privind activitatea instituției regionale, expuse în fasciculele „*Arhivei*”, însumează o serie de însemnări tangențiale sau de context, care erau integrate în diverse materiale, semnate de colaboratorii Institutului central și în comunicările unor reprezentanți ai Casei Regale sau ai Guvernului. Se adevărea astfel, că în 1934, prin înființarea filialei din Basarabia „tot ce avea Chișinăul mai bun s-a strâns la chemare și a început un lucru plin de făgăduieli” (Bucuță Em., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1936, partea a II-a, p. 590) și că prin asemenea instrumente regionale precum era acest institut „de cercetări și de faptă românească” (Bucuță Em., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1936, partea a II-a, p. 590) se înfăptuiau primele studii științifice în domeniul social, în cuprinsul provinciei de peste Prut. Datorită unor asemenea constatări, „*Arhiva*” populariza aprecierile care se aduceau spiritului de organizare, râvnei de muncă și rezultatelor promițătoare ale activității Institutului Social Român din Basarabia. Materialele autorilor basarabeni, membri activi ai Institutului regional, care au apărut în paginile „*Arhivei*”, demonstrează că intelectualitatea basarabeană a reacționat la oferta anunțată de președintele Institutului Social Român din București, D. Gusti, în timpul adunării generale anuale a filialei de la Chișinău, din 22 martie 1936, când a subliniat că pentru publicarea rezultatelor cercetării problemelor sociale basarabene „pune la dispoziția Institutului „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*”, pentru studii mari, iar pentru studii mai mici și cronici, revista „*Sociologie Românească*” („Vizita D-lui Prof. D.Gusti la Chișinău”, în: *Sociologie Românească*, 1936, nr.4, p. 24).

2. Studii și materiale în paginile revistei „*Sociologie Românească*”

Cea de-a doua revistă periodică de specialitate a Institutului din București, „*Sociologie Românească*”, calificată în epocă drept o „revistă de acțiune monografică”, a început să apară lunar, din ianuarie 1936. Misiunea inițială a

acestei reviste a fost să difuzeze „articole de îndrumare teoretică și de tehnică monografică, cu rostul principal de a ține legătura doctrinară și de acțiune cu instituțiile noi și tinere de cercetare monografică” (Neamțu O., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1936, p. 1025). Prin urmare, de la bun început, ediția nouă de specialitate, se anunța o tribună pentru cele două institute regionale, care funcționau la această etapă: unul în Banat-Crișana și celălalt în Basarabia, urmărind și evocând tot ce se înfăptuia în țară pentru cunoașterea realităților sociale. Revista „*Sociologie Românească*” a realizat „o operă de informare asupra unui sistem de gândire sociologică, a unei metode de cercetări monografice și asupra unei acțiuni culturale” (Neamțu O., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1936, p. 1025), făcând cunoscute aceste valori cercurilor intelectuale, variate ca preocupări, dar care organizându-se puteau să înfăptuiască activitatea științifică de cunoaștere și de edificare culturală a țării.

În această revistă, numărul materialelor și studiilor care reflectau activitatea Institutului Social Român din Basarabia a fost mult mai mare. În cei 5 ani de ediție (1936-1944), revista a oferit cititorului interesat 29 de materiale tipărite (vezi Anexa 1), dintre care 13 reprezentau studii ce evocau diferite manifestări din localitățile basarabene. Dintre acestea, 5 studii puneau în evidență și problemele realității sociale, descoperite de echipele monografice în timpul campaniilor de cercetare în teren. Alte 9 materiale prezentau diverse note, cronici, însemnări, reflecții despre reușitele curente și perspectivele Institutului Social Român din Basarabia, iar 5 materiale constituiau sinteze și generalizări asupra activității instituției regionale, 3 dintre acestea fiind rapoarte întocmite după toate rigorile genului. 13 materiale, din cele 29 amintite, sunt semnate de către trei dintre cei mai activi colaboratori ai filialei chișinăuene a Institutului, Petre Ștefănuță, Teodosie Știrbu și Pantelimon Halippa. Dintre aceștia, Petre Ștefănuță, s-a dovedit cel mai prolific cercetător și autor, reușind să publice în fasciculele „*Sociologiei Românești*” 5 studii științifice, 4 dintre care relatează despre manifestările spirituale observate în satele Iurcenii și Nișcani din județul Lăpușna, 2 rapoarte și 3 cronici privind activitatea generală a Institutului regional. Teodosie Știrbu l-a urmat, plasând în paginile acestei reviste 2 studii și 2 rapoarte, dintre ultimele, unul reflectând activitatea instituției regionale din perioada noiembrie 1934 - februarie 1936, cel de-al doilea raport, semnat împreună cu P. Ștefănuță, prezentând realizările obținute și problemele pe care le-a avut de înfruntat filiala, de la constituire până la începutul anului 1940. Pantelimon Halippa s-a înscris în cuprinsul revistei cu un raport privind activitatea instituției pe care o conducea, întocmit pentru perioada noiembrie 1934 - martie 1936, care a fost prezentat la prima adunare generală anuală a filialei, ținută pe 22 martie 1936.

Prin intermediul revistei de specialitate, „*Sociologie Românească*”, s-a reușit popularizarea, la scara întregii țări, a unor rezultate ale cercetărilor

monografice, întreprinse de echipele filialei basarabene a Institutului. Legat de cercetările din satul Iurcenii, P. Ștefănuță a familiarizat publicul cititor cu arta povestitului și basmele reprezentative din localitate (Ștefănuță P., în: *Sociologie Românească*, 1936, nr.4, p. 30-32), cu dansul popular și hora specifică Iurcenilor (Ștefănuță P., în: *Sociologie Românească*, 1938, nr.10-12, p. 534-537), precum și cu anumite obiceiuri și mijloace de medicină populară întâlnite în acea localitate (Ștefănuță P., în: *Sociologie Românească*, 1936, nr.11, p. 34-39), iar din realitatea socială a satului Nișcani, cercetătorul a cercetat și a prezentat obiceiurile și credințele legate de locuință, împărtășite de locuitorii satului (Ștefănuță P., în: *Sociologie Românească*, 1938, nr.7-9, p. 366-369). Teodosie Știrbu, a reliefat problemele și avantajele economice ale zonei satului Copanca, pe care membrii echipei monografice basarabene, având în vedere particularitățile geografice și economice identificate în timpul cercetărilor de teren (1937), au supranumit-o „California României” (Știrbu Th., în: *Sociologie Românească*, 1938, nr.7-9, p. 307-310).

Cronicle, însemnările și notele referitoare la Institutul social de la Chișinău, semnate de colaboratorii Institutului central, Octavian Neamțu, Anton Golopenția, Dumitru C. Georgescu ș.a., publicate în „*Sociologie Românească*” (Anexa 1), au oferit cititorilor, pe lângă extinse descrieri a activității desfășurate de filială și prezentări a celor mai reușite rezultate ale acesteia, o viziune a experților în domeniu, cu referire la munca colaboratorilor regionali, pe care aceștia o efectuau cu multă dăruire, dar în lipsa specialiștilor sociologi (sau pregătirii de specialitate). Aceste materiale au avut nu doar relevanță informațională publică, ci și însemnată stimulativă pentru activitatea secției regionale de cercetare științifică. Revista „*Sociologie Românească*”, destinată inițial „exclusiv cercetărilor monografice” (Ștefănuță P., în: *Viața Basarabiei*, 1936, nr. 2, p. 127), chiar dacă și-a modernizat ulterior formatul, a reprezentat, prin popularizarea studiilor și materialelor legate de Basarabia, „instrumentul cel mai perfect și mai util de cunoaștere obiectivă a vieții satului românesc” (Ștefănuță P., 1937, *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, 1937, tom I, p. 409).

Discuții

În epocă s-a invocat lipsa în regiune a condițiilor prielnice pentru activitatea unor instituții de cercetări științifice. Părerile îndoielnice în privința posibilităților de organizare a activității de cercetare științifică au persistat mai ales în primii ani de după Unirea Basarabiei cu România (Panaitescu, 1927, p.27), deși râvna intelectualității locale de a contribui la prosperarea provinciei, inclusiv pe dimensiunea cultural-științifică, s-a manifestat permanent. Treptat, în cadrul unor instituții de stat (Comisiunea Monumentelor istorice, Secția din Basarabia (1918), Sucursala din Chișinău a Arhivelor Statului (1918), Secția Pedologică din

Chișinău ca instituție experimentală de cercetări (1922)), precum și a unor instituții și societăți cultural-științifice (Muzeul de Istorie Naturală din Chișinău (1898), Secțiunea Geografică Chișinău a Societății Române Regale de Geografie (1922), Societatea Istorico-Literară „B.P.Hasdeu”(1918), Universitatea Populară din Chișinău (1918) ș.a.), acest gen de activitate a început să prindă rădăcini. Este adevărat că instituțiile și societățile numite nu au fost unele cu profil științific prin esență.

Propaganda și istoriografia sovietică a negat existența și funcționarea unor instituții de cercetări științifice în ținutul dintre Nistru și Prut, până la instaurarea regimului sovietic. S-a considerat eronat că, în acest ținut, sub administrație românească (1918-1940), au lipsit total activități și instituții științifice și, din aceste considerente, problema dezvoltării științei în Basarabia interbelică nici nu merită a fi formulată sau cercetată (Брысякин, 1978, p. 15).

Atât opiniile îndoielnice din epocă, cât și imaginea intenționat denaturată reflectată în istoriografia sovietică, cu privire la cercetarea științifică în Basarabia interbelică, în general și privitoare la rezultatele activității Institutului Social Român din Basarabia, în particular, pot fi înlăturate argumentat și datorită analizei publicațiilor științifice (studii, reviste, ghiduri, rapoarte) și culturale ale timpului.

Astfel, cercetarea/documentarea efectuată asupra materialelor din colecțiile revistelor de profil ale Institutului Social Român din București și succinta prezentare a studiilor, rapoartelor și notelor, care privesc direct sau tangențial activitatea Institutului Social Român din Basarabia, oferă dovada clară a faptului că regionala de la Chișinău a fost o primă instituție de cercetări științifice în domeniul social, din ținutul nostru, care s-a afirmat ca atare pentru că „nu numai a existat, dar a și desfășurat o importantă și rodnică activitate științifică și culturală, având la bază un scop și un program de activitate bine definit” (Enciu, 1996, p. 29). Mai mult, conținutul acestor materiale confirmă că instituția chișinăueană a urmat consecvent scopul preconizat de la bun început „de a cerceta științific viața socială a Basarabiei, pentru a o face cunoscută conducătorilor țării și românilor din celelalte ținuturi” (Buletinul, 1939, p. 607), și „de a îmbrățișa în câmpul cercetărilor sale problemele sociale cele mai însemnate” (Halippa P., 1936, p.24) care necesitau soluționare.

Alături de documentele de arhivă, publicațiile periodice de profil, între care, întâi de toate revistele Institutului Social Român de la București: „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*” și „*Sociologie Românească*”, prezintă modelul de cercetare științifică a realității sociale rurale, bazat pe aplicarea metodei sociologice monografice, utilizat cu succes în România interbelică, model care și-a propus edificarea culturală și atingerea progresului societății românești prin cunoașterea științifică a realităților acesteia.

Acest model nu are doar relevanță istorică ci și o însemnată valoare

aplicativă actuală. Este evident că, unele probleme ale realității sociale interbelice, abordate de către cercetătorii Institutului Social Român din Basarabia, care au efectuat studii în teren, în cel puțin 6 localități din diferite zone ale provinciei, trebuie cercetate și înțelese mai larg, pentru că au o tangență nemijlocită cu actualitatea. Spre exemplu, problema orășenizării satelor, problema pierderii identității, a renunțării la obiceiurile și tradițiile de la sate ș.a., pe care cercetătorii basarabeni din cadrul Institutului regional le-au ridicat în anii 30-40 ai secolului trecut, sunt actuale astăzi pentru întreg spațiul românesc, poate mai acut – pentru cel dintre Nistru și Prut. Din aceste considerente este recomandabilă continuarea cercetării experienței cercetătorilor monografiști din interbelic, urmărind găsirea soluțiilor potrivite pentru păstrarea unicității satelor ca formă a organizării sociale și a culturii naționale prin port, dans, obiceiuri, amenajarea interioarelor etc.

Precum ne conving publicațiile analizate în acest studiu, unele recomandări ale monografiștilor de atunci, pot ajuta la păstrarea identității etnice, culturale, naționale în procesul actual al globalizării. Având în vedere contribuția valoroasă a Institutului Social Român din Basarabia la explorarea realităților rurale interbelice, despre care ne-au convins inclusiv materialele publicate în cele două periodice de specialitate de la București („Arhiva” și „Sociologie Românească”), considerăm necesară în condițiile în care migrația excesivă a populației de la sate conduce la fenomenul părăginirii și dispariției comunităților locale, inițierea unui amplu Program de stat pentru cercetarea și valorificarea istoriei și realității sociale de astăzi a satelor din Republica Moldova, în scopul salvărilor noastre identitare.

Concluzii

Revistele de specialitate „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*” (1919-1943), „*Sociologie Românească*” (1936-1944), ca ediții periodice ale Institutului Social Român din București reprezintă surse istoriografice de mare preț pentru cercetarea și cunoașterea activității instituției centrale și a filialelor regionale ale acesteia. Cu privire la cercetarea și prezentarea istoriei și activității Institutului Social Român din Basarabia, aceste reviste constituie o avere incontestabilă și de neprețuit, alături de revista filialei, *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia* (tom I 1937 și tom II 1939) și puținele documente de arhivă, care vizează direct sau tangențial instituția basarabească. Nu există un fond arhivistic special care să conțină documente privitoare la această instituție, nici în Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, nici în Arhivele Naționale ale României. Din această perspectivă, studiile și materialele, la care ne-am referit mai sus, inserate în paginile celor două reviste de specialitate de la București, pe alocuri sunt singurele surse care oferă informații pertinente pentru restabilirea imaginii adevărate a Institutului Social Român din Basarabia, prima instituție de

cercetări științifice în domeniul social din ținutul nostru.

În epocă, revistele Institutului Social Român de la București la care ne-am referit, au servit drept tribună și mijloc de diseminare, la scara țării, a studiilor științifice din domeniul social, în care erau abordate diverse probleme ale teritoriului dintre Prut și Nistru. Studiile elaborate de cercetătorii basarabeni, antrenați în campaniile monografice ale Institutului regional, popularizate prin intermediul revistelor de specialitate, au reprezentat lucrări de înaltă ținută academică, datorită cărora putea fi cunoscută în profunzime viața reală a satelor basarabene. Prin intermediul publicațiilor de specialitate, factorilor politici și administrativi li s-au livrat informații vaste despre problemele realității sociale rurale, care cereau o rezolvare neamânată.

Valoarea acestor publicații sporește și mai mult în condițiile actuale, cu cât experiența cercetărilor monografice realizate de instituția regională în satele basarabene, este instructivă pentru diverse programe de reabilitare a localităților în degradare, pentru exercițiile de cercetare a satelor în vederea întocmirii monografiilor acestora, precum și pentru diverse campanii de edificare culturală a mediului rural.

Referințe bibliografice:

1. Apolzan, Lucia. (1980) Activitatea editorială a lui D. Gusti. În: *Dimitrie Gusti. Studii critice*. Coordonator Henri H. Stahl. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
2. *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român (1932), anul X, nr.1-4, 1932, p.74-572
3. *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, (1934) anul XII, nr.1-2, p. IX-XII.
4. *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român. Director D. Gusti, (1929), anul VIII, nr.4, p. 675-677.
5. *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român. Director D. Gusti, (1927), anul VII, nr.1-2, p. 297-300.
6. *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, (1934), anul XII, nr.1-2.
7. *Archives pour la Schience et la Reforme Sociales*, (1936), XIII-e annee, Bucarest, Edition de l'Institut Social Roumain, p. 119-137.
8. Bucuța, Emanoil. (1936) Institutul Social Român. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul XIV.
9. Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău, (1939), tomul II, 1938, Chișinău, Tiparul Moldovenesc.
10. Ciobanu, Ștefan. (1920) Contribuții privitoare la numărul populației în țările românești la 1810. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Asociației pentru studiul și reforma socială, anul II, nr.1-3, p. 85-97.

11. Cuvântarea Delegatului Guvernului, dl V.N. Madgearu, ministru al industriei și comerțului. (1929) În: *Institutul Social Român după zece ani de lucru. 1918-1928*. București; același în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, (1929), anul VIII, nr.4, p. 535.
12. Enciu N., (1996), Aspecte din activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: *Revista de istorie*, nr.4, p. 28-33.
13. Extrase din procesele verbale ale ședințelor de Comitet ținute la Iași. (1929) În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul VIII, nr. 4.
14. Ghibu, Onisifor. (1932) Basarabia în statistica Universității din Iași. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român. Director D. Gusti, anul X, nr.1-4, p. 633-654.
15. Halippa P., (1936), Institutul Social Basarabia. Activitatea de la 18 noiembrie 1934 până la 22 martie 1936. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.4, aprilie, p. 21-24.
16. Harea, Vasile. (1919) Legislația școlară rusească în legătură cu învățământul din Basarabia. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Asociației pentru studiul și reforma socială, anul I, nr.4, p. 787-802.
17. Institute de recherches sociales de Roumanie. Regionale Chișinău. (1943) În : *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul XVI, nr. 1-4, p. 301-302.
18. Institutul de Științe Sociale al României, 25 ani de publicații, 1919-1944. (1944), București.
19. Institutul Social Basarabia. Vizita D-lui Prof. D. Gusti la Chișinău. (1936) În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.4, p. 23-24.
20. Institutul Social Român 1921-1926. (1926), București: Cultura Națională.
21. Năstase, Gheorghe. (1919) Basarabia la Conferința de pace. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Asociației pentru studiul și reforma socială, anul I, nr.4, p. 830-841.
22. Nistor, Ion. (1919, 1920) Populația Basarabiei, 1812-1918. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Asociației pentru studiul și reforma socială, anul I, nr.1, p. 86-96; nr.2-3, p. 299-311.
23. Panaitescu Sc., (1927) Aspecte științifice. Lecții de deschideri și conferințe publice (1920-1927) de general Scarlat Panaitescu, vol. III. – Chișinău.
24. Statutele Asociației pentru Studiul și reforma socială. (1919) În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul I, nr.1.
25. Statutele Institutului Social Român (cu ultimele modificări). (1929) În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul VIII, nr.4.
26. Ștefănuță, Petre. (1936) „Sociologie Românească”. În: *Viața Basarabiei*, anul V, nr.2.

27. Ștefănuță, Petre. (1936) Basmul la Iurcenii. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.4, p. 30-32.
28. Ștefănuță, Petre. (1938) Hora în regiunea Iurcenilor. În: *Sociologie Românească*, anul III, nr.10-12, p. 534-537.
29. Ștefănuță, Petre. (1936) Ion Cocul zodierul și vrăciul din Iurcenii. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.11, p. 34-39.
30. Ștefănuță, Petre. (1938) Obiceiuri și credințe de la Nișcanii legate de locuință. În: *Sociologie Românească*, anul III, nr.7-9, p. 366-369.
31. Ștefănuță, Petre. (1938) Rites magiques pour provoquer et arreter la pluie a Popeștii de Sus (department de Soroca - Bessarabie). În: *Archives pour la Schience et la Reforme Sociales*, XIV-e annee, Bucarest, Edition de l'Institut Social Roumain, p.283-298.
32. Ștefănuță, Petre. (1937) Sociologie Românească, anul II, nr.4, aprilie 1937. Director D. Gusti. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, 1937, tomul I, Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”.
33. Știrbu, Teodosie. (1938) Types de villages de Bessarabie. În: *Archives pour la Schience et la Reforme Sociales*, XIV-e annee, Bucarest, Edition de l'Institut Social Roumain, p. 24-38.
34. Știrbu, Teodosie. (1938) California României: Regiunea Copanca. În : *Sociologie Românească*, anul III, nr.7-9, p. 307-310.
35. Брысякин, Сергей. (1978) Культура Бессарабии. 1918-1940. Кишинев.

Anexa 1. Studii privind realitatea socială a Basarabiei și informații/rapoarte privind activitatea ISR din Basarabia publicate în revista *Sociologie Românească* (1936-1942)

Nr.	Autorul	Instituția reprezentată	Titlul studiului	Date bibliografice
1.	O. Neamțu	ISR București	Institutele Sociale regionale	anul I, nr.1, ianuarie 1936, p. 32-34
2.	T. Al. Știrbu	ISR din Basarabia	Activitatea Institutului Social Român din Basarabia	anul I, nr.2, februarie 1936, p. 32-33
3.	Pan Halippa	ISR din Basarabia	Institutul Social Basarabia	anul I, nr.4, aprilie 1936, p. 21-24
4.	P. Ștefănuță	ISR din Basarabia	Basmul la Iurcenii	anul I, nr.4, aprilie 1936, p. 30-32
5.	—	—	Însemnări: Comunicările Institutului Social Român din Basarabia	anul I, nr.11, noiembrie 1936, p. 18
6.	P. Ștefănuță	ISR din Basarabia	Ion Cocul, zodiacul și vrăciul din Iurcenii	anul I, nr.11, noiembrie 1936, p. 34-39
7.	W. Schmiedt	ISR București	Un sat „fabrică de căruțe” – Toplița, Cetatea-Albă	anul II, nr.4, aprilie 1937, p. 179-183
8.	D. Dogaru	ISR București	Năpădenii, un sat de mazili din Codru	anul II, nr.7-8, iulie-august 1937, p. 288-299
9.	A.Golopențiu	ISR București	Două centre regionale de organizare românească și de documentare: Institutele Sociale din Banat și Basarabia	anul II, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1937, p. 529-532

10.	P. Ștefănuță	ISR din Basarabia	Institutul Social din Basarabia	anul III, nr.1-3, ianuarie-martie 1938 p. 97-98
11.	Ș. Popescu	ISR București	La bivolarii basarabeni de la marginea Bucureștilor	anul III, nr.1-3, ianuarie-martie 1938 p.50-51
12.	P. Ștefănuță	ISR din Basarabia	Institutul Social din Basarabia	anul III, nr.4-6, aprilie-iunie 1938, p. 281-282
13.	Șt. Popescu	ISR București	Nisiparii Basarabeni de la Dudești-Pulberărie	anul III, nr.4-6, aprilie-iunie 1938, p. 221-223
14.	D.C. Georgescu	ISR București	Institutele Sociale Regionale	anul III, nr.7-9, iulie-septembrie 1938, p.391-392
15.	P. Ștefănuță	ISR din Basarabia	Institutul Social Român Basarabia	anul III, nr.7-9, iulie-septembrie 1938, p.411-419
16.	P. Ștefănuță	ISR din Basarabia	Obiceiuri și credințe de la Nișcani în legătură cu locuința	anul III, nr.7-9, iulie-septembrie 1938, p.366-369
17.	T.Al. Știrbu	ISR din Basarabia	California României: Regiunea Copanca	anul III, nr.7-9, iulie-septembrie 1938, p.307-310
18.	P. Ștefănuță	ISR din Basarabia	Hora în regiunea Iurcenilor	anul III, nr.10-12, octombrie-decembrie 1938, p. 534-537
19.	T.Al. Știrbu	ISR din Basarabia	Vălenii de lângă Prut	Anul III, nr.10-12, octombrie-decembrie 1938, p. 518-521
20.	—	—	Institutul de Cercetări Sociale al României. Activitatea Regionalelor	anul IV, nr.1-3, ianuarie-martie 1939, p.134-136

21.	M. Tiriung	ISR București	Un basarabean în căutare de lucru	anul IV, nr.1-3, ianuarie-martie 1939, p.81-82
22.	–	–	Institutul de Cercetări Sociale al României. Activitatea Regionalelor	anul IV, nr.4-6, aprilie-iunie 1939, p.332-336
23.	P. Ștefănuță	ISR din Basarabia	Muncitori agricoli basarabeni în Dobrogea	anul IV, nr.4-6, aprilie-iunie 1939, p.178-186
24.	M. Tiriung	ISR București	Basarabeni muncitori la periferia Bucureștilor	anul IV, nr. 7- 12, iulie- decembrie 1942, p.496-497
25.	G. Meniuc	–	Delacheul, sat de foști clăcași din Tighina	anul IV, nr. 7- 12, iulie- decembrie 1942, p. 505-506
26.	Șt. Ciobanu	–	Petre Ștefănuță	anul IV, nr. 7- 12, iulie- decembrie 1942, p. 565-566
27.	N.P. Ștefănuță	–	Memoriu asupra situației soțului meu	anul IV, nr. 7- 12, iulie- decembrie 1942, p. 566-567
28.	N.P. Ștefănuță	–	Activitatea științifică a prof. Petre Ștefănuță	anul IV, nr. 7- 12, iulie- decembrie 1942, p. 567-568
29.	T. Al. Știrbu, P. Ștefănuță	ISR din Basarabia	Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate	anul IV, nr. 7- 12, iulie- decembrie 1942, p. 606-608

Sursa: alcătuită de autor.

**RĂSPUNDEREA CONTRAVENȚIONALĂ A CONSILIERILOR
LOCALI CONFORM REGLEMENTĂRIILOR CODULUI
CONTRAVENȚIONAL AL REPUBLICII MOLDOVA**

**THE CONTRAVENTION LIABILITY OF THE LOCAL COUNCILORS
ACCORDING TO THE REGULATIONS OF THE CONTRAVENTION
CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

DOI: 10.5281/zenodo.3821746

UDC: 342.92:352(478)

Natalia SAITARLI

Universitatea de Stat „B. P. Hasdeu” din Cahul

E-mail: saitarli.natalia@usch.md

ORCID iD: 0000-0002-1147-4477

Rezumat: *Statutul juridic al alesului local din administrația locală, care este bine definit, oferă acestor autorități publice o guvernare eficientă. Scopul prezentului articol este studierea actelor normative referitoare la unul dintre elementele statutului juridic al consilierului local, și anume răspunderea juridică a acestor persoane (contravențională).*

Au fost analizate reglementările Codului Contravențional al Republicii Moldova cu privire la răspundere a fiecărui membru din organul colegial în cazul adoptării actului administrativ ilicit. Suplimentar au fost studiate explicațiile Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova.

Cuvinte cheie: *autorități publice locale, consiliu local, consilier local, răspundere contravențională*

Abstract: *The legal status of the local elected person from local government, which is well defined, provides these public authorities efficient governance. Purpose of the present article is to study the normative acts concerning the one of the elements of the legal status of the local councilor, namely the legal liability of these persons (contravention).*

Were analyzed the regulations of the Contravention Code of the Republic of Moldova regarding the responsibility of each member of the collegiate body in case of adoption of the illicit administrative act. In addition, were studied the explanations of the Plenum of the Supreme Court of Justice of the Republic of Moldova.

Key words: *local public authorities, local council, local councilor, contravention liability*

Introducere

În literatura de specialitate se menționează că aleșilor locali, ca reprezentanți ai puterii, ar trebui să le fie stabilite și aplicate măsuri clare de răspundere pentru

neexecutarea sau executarea defectuoasă a competențelor. Desigur, aceștia pot fi trași la răspundere juridică numai conform actelor juridice concrete și în temeiul unei hotărâri definitive a instanței de judecată prin care să fie demonstrată vinovăția alesului local în săvârșirea unor fapte ilicite (Furdui, 2004, p. 52).

Scopul studiului este analiza lucrărilor științifice și a actelor normative referitoare la una din forme ale răspunderii juridice la care consilierului local poate fi tras în timpul executării mandatului, și anume la răspunderea juridică contravențională.

Metodologia cercetării

Urmărind atingerea scopului enunțat, în procesul elaborării studiului de față a fost selectat materialul doctrinar, normativ, cel al concepțiilor privind studierea unor aspecte ale particularităților răspunderii contravenționale în cazul consilierilor locali.

Astfel, fundamentul metodologic l-am reperat pe un complex de metode științifice particulare de cunoaștere, din categoria cărora fac parte:

- metoda analizei logice (analiza deductivă, inductivă, generalizare, specificare etc.) utilizată constant pe tot parcursul lucrării și, în special, la efectuarea sintezei opiniilor diferiților autori privind aspectele anumitor noțiuni ca: abuz de putere, exces de putere;

- metoda analizei comparative, folosită cu incidență maximă în vederea stabilirii trăsăturilor caracteristice ale anumitor contravenții, pentru aplicare corectă a sancțiunilor față de consilierul local în cazul răspunderii contravenționale.

Rezultate

În doctrina juridică deja s-a consolidat opinia potrivit căreia formele răspunderii juridice a aleșilor locali sunt: administrativ-disciplinară, administrativ-patrimonială, contravențională și penală (Iorgovan, 1994, p. 261, p. 268; Guțuleac, 2013, p. 215; 127, p. 245). Astfel, formele de răspundere juridică, la care poate fi tras alesul local, conform doctrinei actuale, sunt următoarele: *răspunderea administrativ-disciplinară*, care constă în aplicarea sancțiunilor prevăzute de Regulamentul de funcționare a consiliului local respectiv; *răspunderea administrativ-patrimonială*, consacrată în Legea contenciosului administrativ; *răspunderea contravențională*, prevăzută de Codul Contravențional și *răspunderea penală*, prevăzută de Codul Penal (Guțuleac, 2013, p. 215, 245).

Legea privind administrația publică locală nr. 436-XVI din 2006, conține, în art. 83 doar unele prevederi foarte generale ce vizează răspunderea juridică a aleșilor locali. Spre exemplu: „*Fiecare consilier poartă răspundere juridică, conform legislației în vigoare, pentru propria activitate desfășurată în exercitarea mandatului*” (alin. (2) art. 23).

Prin urmare, legiuitorul trebuie să se inspire din elaborările științifice în activitatea sa de creație legislativă. Spre exemplu, ar fi oportună concretizarea fiecărei forme de răspundere a consilierilor locali, în felul următor: în cazul abaterilor disciplinare, consilierul local va fi tras la răspundere administrativ-disciplinară, în baza regulamentului intern al consiliului respectiv; în cazul vătămării drepturilor persoanei printr-un act administrativ sau prin refuzul de a soluționa o cerere, consilierul local va fi tras la răspundere administrativ-patrimonială, în baza Codului Administrativ al Republicii Moldova nr. 16 din 19.07.2018; în cazul săvârșirii contravenției consilierul local va fi tras la răspundere contravențională, potrivit prevederilor Codului contravențional nr. 218/2008; în cazul săvârșirii infracțiunii, consilierul local va fi tras la răspundere penală, conform Codului penal al Republicii Moldova nr. 985/2002.

Pornind de la această clasificare, în continuare vom supune analizei una din aceste forme de răspundere juridică raportată la aleșii locali – răspunderea contravențională.

Astfel, răspunderea contravențională a consilierului local din Republica Moldova este consacrată în Codul contravențional nr. 218-XVI din 24.10.08 (CC în continuare).

Conform CC, art. 16 alin. (6), consilierul local este persoana cu funcție de răspundere:

Persoana cu funcție de răspundere (persoană căreia, într-o întreprindere, instituție, organizație de stat, autoritate publică centrală sau locală, i se acordă, permanent sau provizoriu, prin lege, prin numire, alegere sau în virtutea unei însărcinări, anumite drepturi și obligații în vederea exercitării funcțiilor autorității publice sau a acțiunilor administrative de dispoziție, organizatorice ori economice) este pasibilă de răspundere contravențională pentru săvârșirea unei fapte prevăzute de prezentul cod în cazul: folosirii intenționate a atribuțiilor sale contrar obligațiilor de serviciu; depășirii vădite a drepturilor și atribuțiilor acordate prin lege; neîndeplinirii sau îndeplinirii necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu.

De asemenea, conform CC, consilierul local poate fi tras la răspundere contravențională pentru săvârșirea contravențiilor prevăzute în art. 264 și în Capitolul XVI „Contravenții ce afectează activitatea autorităților publice”, care nemijlocit este legată de consilierii locali din cadrul acestor autorități.

În anul 2018 articolul 16 din CC a fost completat cu noi alineate care, în prezent, prevăd răspunderea juridică personală a membrilor organelor colegiale de decizie în cazul adoptării actelor prin care vor fi comise contravenții.

Astfel, art. 16 alin. (6¹) din CC prevede că, în cazul în care fapta contravențională este comisă prin adoptarea sau neadoptarea unui act de către un organ colegial, răspunde fiecare dintre membrii organului colegial.

Conform art. 16 alin. (6²) din CC membrul organului colegial nu va fi tras la răspundere pentru adoptarea unui act dacă există probe care demonstrează că:

- a) nu a fost prezent la ședință și nu și-a exercitat votul în contumacie;
- b) nu a participat la vot;
- c) a votat împotriva.

Membrul organului colegial nu va fi tras la răspundere pentru neadoptarea unui act dacă există probe care demonstrează că:

1) nu a știut și nici nu trebuia să știe că este necesară adoptarea actului;

2) în cazul în care are dreptul legal, contractual sau statutar, a făcut demersurile necesare pentru a convoca ședința sau de a include pe agenda organului colegial chestiunea adoptării actului respectiv, precum și a exercitat corect obligațiile sale privind organizarea, desfășurarea ședinței organului colegial sau, după caz, semnarea, avizarea, contrasemnarea, raportarea cererilor, demersurilor, dosarelor și documentației necesare pentru pregătirea ordinei de zi și examinarea proiectelor deciziilor;

3) a lipsit de la ședința pe a cărei ordine de zi era sau la care s-a examinat problema respectivă din următoarele motive:

- a) nu a știut și nici nu putea să cunoască despre convocarea ședinței;
 - b) a participat într-o cauză în instanța de judecată, instituția arbitrală sau într-o ședință de mediere;
 - c) s-a aflat într-o deplasare în interes de serviciu într-o altă localitate decât cea în care s-a convocat ședința;
 - d) s-a aflat în concediu;
 - e) ședința a avut loc anterior expirării termenului de 9 zile de la decesul soțului/soției, concubinului/concubinei sau al unei rude apropiate;
 - f) accidentul, calamitatea naturală sau altă cauză a făcut imposibilă participarea la ședință;
- 4) a votat anterior pentru adoptarea actului.

Este foarte important ca secretarul consiliului local, în timpul ședinței, să noteze în procesul-verbal opiniile consilierilor, care votează împotriva adoptării unui anumit act.

Prin urmare, potrivit reglementărilor din Codul Contravențional al Republicii Moldova sus-menționate, în cazul în care fapta contravențională este comisă prin adoptarea sau neadoptarea unui act de către un organ colegial, răspunde fiecare dintre membrii organului colegial.

Numai, în situația sus analizată, nu este clară fapta contravențională comisă de consilierii locali prin adoptarea actului administrativ ilicit. De exemplu, ori, abuzul de putere sau abuzul de serviciu, art. 312 din CC:

Folosirea intenționată a situației de serviciu într-un mod care contravine intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice și juridice, dacă fapta nu întrunește elementele constitutive ale infracțiunii.

Ori, excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu, art. 313 din același Cod:

Săvârșirea unei acțiuni care depășește în mod vădit limitele drepturilor și atribuțiilor acordate prin lege și care contravine intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice, dacă fapta nu întrunește elementele constitutive ale infracțiunii.

Cu alte cuvinte art. 16 alin. (6) din CC nu face referire la unul din articole sus-menționate. Nici nu există o delimitare clară între acestea două contravenții.

Principiul răspunderii contravenționale personale presupune că, în dreptul contravențional, răspunderea trebuie să fie diferențiată în funcție de gravitatea contravenției, pericolozitatea contravenientului și împrejurările în care fapta a fost comisă, pentru a se realize prevenirea contravențiilor și reeducarea celor care le-au comis. Evaluarea corectă a datelor cauzei va conduce la aplicarea unei sancțiuni corespunzătoare. și, dimpotrivă, o evaluare incompletă sau incorectă a realității speței va conduce la aplicarea unei sancțiuni neconforme nevoilor apărării sociale, constituind un eșec lamentabil pe planul scopului dreptului contravențional și scopului sancțiunilor contravenționale (Guțuleac, 2013, p. 563).

Prin urmare, considerăm că este necesar de a analiza contravențiile prevăzute la art. 312 și la art. 313 din CC din punct de vedere teoretico-normativ, pentru a clarifica conform cărui articol consilierul local trebuie să fie tras la răspundere (abuz de putere ori exces de putere), respectiv și sancțiunea va fi determinată corect.

Discuții

Astfel, în literatura de specialitate este menționat că, obiectul generic al contravențiilor sus-menționate îl constituie relațiile sociale ce țin de desfășurarea normală a activității autorităților publice, de interesele publice.

Obiectul nemijlocit al fiecărei contravenții concretizează valorile sociale la care se atentează. De exemplu, prin folosirea intenționată a situației de serviciu într-un mod care contravine intereselor publice (art. 312), persoana publică atentează la interesele publice sau drepturile și interesele ocrotite de lege ale persoanelor fizice și juridice (obiect nemijlocit) și, ca urmare, el atentează la relațiile sociale ce țin de funcționarea mecanismului statal de administrare, afectează activitatea autorităților publice (obiect generic) (Guțuleac, 2009, p. 193-194).

Prin săvârșirea unei acțiuni care depășește în mod vădit limitele drepturilor și atribuțiilor acordate prin lege și care contravine intereselor publice (art. 313), persoana publică atentează la interesele publice sau drepturile și interesele ocrotite de lege ale persoanelor fizice și juridice (obiect nemijlocit) și, ca urmare, el atentează la relațiile sociale ce țin de funcționarea mecanismului statal de

administrare, afectează activitatea autorităților publice (obiect generic).

Cum putem observa contravențiile respective, după obiectul nemijlocit și după obiectul generic, sunt asemănătoare.

Subiectul este același, și în art. 312, și în 313, persoana cu funcție de răspundere.

Latura obiectivă a acestor contravenții se manifestă prin aceeași acțiune: săvârșirea unei acțiuni care depășește în mod vădit limitele drepturilor și atribuțiilor acordate prin lege.

Latura subiectivă, și în art. 312, și în 313, la fel, coincide: se exprimă prin intenție (Guțuleac, 2009, p. 194).

Pentru soluționarea situației respective, de asemenea în scopul aplicării corecte și uniforme a legislației, considerăm că, poate servi Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a RM *Cu privire la aplicarea legislației, referitoare la răspunderea penală pentru abuzul de putere sau abuzul de serviciu, excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu, precum și neglijența în serviciu* în care sunt date următoarele explicații:

1. Pentru existența infracțiunii de abuz de putere sau abuz de serviciu este necesară existența prealabilă a unui serviciu, în care persoana publică, își desfășoară activitatea și în competențele căreia intră efectuarea actelor de natura celor care ocazionează săvârșirea abuzului împotriva intereselor publice ori private.

În corespundere cu art. 327 CP, folosirea situației de serviciu presupune comiterea de către persoana publică a unor acțiuni sau inacțiuni prejudiciabile, care derivă din atribuțiile sale de serviciu, fiind în limitele competenței sale funcționale. Astfel, la modalitățile faptice ale abuzului de putere sau abuzului de serviciu (art. 327 CP), printre altele, se referă:

- refuzul de a angaja o persoană, care a promovat concursul pentru ocuparea postului;

- participarea cu drept de vot sau de decizie, la examinarea și soluționarea problemelor ce vizează un interes personal, inclusiv cel al persoanelor cu care persoana publică se află în raporturi de rudenie, afinitate ori în relații ostile;

- acordarea, fără just temei, a preferinței unor persoane fizice sau juridice, la elaborarea și emiterea deciziei;

- beneficierea de privilegii, pentru a obține credite și împrumuturi, procurarea hârtiilor de valoare, a bunurilor imobile și a altor bunuri, profitând de situația de serviciu;

- depunerea acordării, fără just temei, de ajutoare materiale, prime salariale etc.;

- folosirea ilicită, în lipsa scopului de cupiditate, a bunurilor puse la dispoziție, pentru exercitarea funcției;

- folosirea informației recepționate în exercitarea funcției, în interes

personal sau în favoarea unui terț, în cazul în care această informație este confidențială;

- refuzul sau tergiversarea de a acorda persoanelor fizice sau juridice informația permisă, prin acte normative;

- gestionarea resurselor materiale și financiare publice contrar destinației lor;

- neasigurarea egalității de șanse, în ceea ce privește cariera funcționarilor publici din subordine;

- acordarea de stimulente materiale sau morale, protejarea unor persoane în bază de favoritism sau discriminare;

- examinarea și aplicarea subiectivă a criteriilor de evaluare a competenței profesionale pentru personalul din subordine, în cazul în care se propune sau se aprobă promovări, transferuri, numiri sau eliberări din funcții;

- propagarea, în exercitarea atribuțiilor funcționale, a doctrinei și ideologiei partidului sau organizației social-politice, al cărei exponent este;

- refuzul neîntemeiat de a primi sau de a înregistra un act, un document, un dosar etc.

2. Spre deosebire de infracțiunea de abuz de putere sau abuz de serviciu (art. 327 CP), în cazul excesului de putere sau depășirii atribuțiilor de serviciu (art. 328 CP), persoana publică, comite unele acțiuni, în competențele căreia sau în competența exclusivă a căreia nu intră efectuarea actelor de natura celor care ocazionează depășirea limitelor drepturilor și atribuțiilor, acordate de lege, împotriva intereselor publice ori private. Astfel, instanțele de judecată vor reține că linia de demarcație dintre infracțiunile, prevăzute la art. 327 și 328 CP rezidă tocmai în fapta prejudiciabilă. Datorită acestui fapt, mecanismul de cauzare de daune interesului public sau privat (individual) este diferit: în baza alin. (1) art. 327 CP, daunele considerabile se produc, ca efect al abuzului de împuterniciri, fără a-și întrece competența funcției, iar în cazul alin. (1) art. 328 CP, daunele considerabile se produc, ca efect al excesului/depășirii competenței funcției.

Deoarece actele de executare ale celor două infracțiuni nu reprezintă o omogenitate materială, acestea nu sunt susceptibile de reunire într-o acțiune unică, motiv din care se exclude concursul ideal dintre art. 327 și 328 CP.

Pe baza celor menționate, putem constata că, pentru determinarea faptei contravenționale care poate fi săvârșită de consilierii locali la adoptarea actului ilicit (art. 312, ori art. 313) este necesar de a determina fapta prejudiciabilă (scopul și/sau motivele). Mecanismul de cauzare de daune interesului public sau privat (individual) este diferit: în baza alin. 312 CC, daunele considerabile se produc, ca efect al abuzului de împuterniciri, fără a-și întrece competența funcției, iar în cazul art. 313 CC, daunele considerabile se produc, ca efect al excesului/depășirii competenței funcției.

Constatarea (determinarea) faptei contravenționale este faza inițială a

procesului contravențional reprezentând activitatea agentului constatatator de colectare și de administrare a probelor privind existența contravenției, încheierea procesului-verbal cu privire la contravenție și la aplicarea sancțiunii contravenționale sau de trimitere, după caz, a dosarului în instanța de judecată (Cobăneniu, Bobeica, & Rusu, 2012, p. 253).

Procedura de constatare, contestare și aplicare a contravenției față de consilierii locali, este prevăzută în art. 440-464 din Codul Contravențional al RM.

Astfel, organul responsabil să constate fapta contravențională, prevăzută la art. 312, ori la art. 313 din Codul Contravențional al Republicii Moldova este, în temeiul art. 401 alin. (1^a) din același Cod, Centrul Național Anticorupție (agentul constatatator).

Centrul Național Anticorupție (agentul constatatator) este sesizat prin plângere sau denunț ori din oficiu când se află că a fost săvârșită o faptă ilicită sau când o astfel de faptă a fost depistată în urma controlului conform atribuțiilor de serviciu prevăzute de lege.

În temeiul art. 442, 443 din Codul Contravențional al Republicii Moldova, Centrul Național Anticorupție (agent constatatator) întocmește procesul-verbal cu privire la contravenția și cu materialele acumulate/probe îl remite spre examinare în fond instanței de judecată competentă.

În caz dacă instanța de judecată, după examinarea cauzei contravenționale în fond, recunoaște vina consilierului local, atunci față de el va fi aplicată o sancțiune, iar dacă instanța constată că nu există fapta contravențională, încetează procesul contravențional în temeiul art. 441 alin. (1) lit. a), art. 442, art. 460, art. 461-462 din Codul Contravențional al Republicii Moldova.

Concluzii

Pentru funcționalitatea instituției dreptului contravențional și aplicabilitatea mai eficientă a răspunderii contravenționale asupra consilierilor locali, în cazul emiterii actelor administrative ilicite este necesar ca instanța de judecată, în procesul cercetării judecătorești:

1. să stabilească caracterul și cercul atribuțiilor de serviciu ale consilierului local (invinuitului), circumstanțele obiective, care evidențiază faptele consilierului local, în raport cu atribuțiile de serviciu, scopul și/sau motivele conduitei acestuia, având în vedere că linia de demarcație dintre contravențiile, prevăzute la art. 312 și 313 din CC rezidă tocmai în fapta prejudiciabilă;

2. cu alte cuvinte, să țină cont că: în baza alin. 312 CC, daunele considerabile se produc, ca efect al abuzului de împuterniciri, fără a-și întrece competența funcției, iar în cazul art. 313 CC, daunele considerabile se produc, ca efect al excesului/depășirii competenței funcției;

3. să aibă în vedere că calificarea juridică corectă a faptei ilicite comise este o condiție de determinare a sancțiunii aplicabile.

Referințe bibliografice:

1. Codul Contravențional al Republicii Moldova Nr. 218-XVI din 24.10.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 16.01.2009, nr. 3-6.
2. Codul Penal al Republicii Moldova Nr. 985-XVI din 18.04.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 14.04.2009, nr. 72-74.
3. Cobăneanu S., Bobeica E., Rusu V. (2012). *Drept administrativ*. Chișinău: Tipografia Centrală.
4. Furdui, V. (2004). *Ghidul juridic al alesului local*. Chișinău: TISH.
5. Guțuleac, V. (2009). *Tratat de drept contravențional*. Chișinău: S. n. (E. F. – P. „Tipogr. Centrală”).
6. Guțuleac, V. (2013). *Drept administrativ*. Chișinău: S. n. (Î.S. F.E.-P. „Tipografia Centrală”).
7. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova *Cu privire la aplicarea legislației, referitoare la răspunderea penală pentru abuzul de putere sau abuzul de serviciu, excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu, precum și neglijența în serviciu*.
8. Iorgovan, A. (1994). *Drept administrativ*. București: Actami.
9. Legea Republicii Moldova cu privire la administrația publică locală. Nr. 436-XVI din 28.12.2006. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 09.03.2007, nr. 32-35.

ROLUL PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA ÎN REALIZAREA SUVERANITĂȚII POPORULUI

THE ROLE OF THE PARLIAMENT IN ACHIEVING THE SOVEREIGNTY OF THE PEOPLE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

DOI: 10.5281/zenodo.3821928

UDC: 328(478)

Ilie GÎRNET

Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul

E-mail: iliegirnet@gmail.com

ORCID iD: 0000-0001-5133-9571

Rezumat: *Articolul dat tratează aspecte importante ale rolului Parlamentului Republicii Moldova ca organ suprem reprezentativ al poporului. Se face o enumerare a principalelor etape și momente din istoria apariției și evoluției instituției reprezentative supreme precum și interconexiunea dintre suveranitate, independență și reprezentativitate. Totodată se demonstrează că Parlamentul este un produs al voinței poporului, constituit în urma sufragiului universal, liber, direct și secret, acesta acționează în realizarea funcțiilor și sarcinilor care-i sunt atribuite ca autoritate reprezentativă supremă. Odată format, Parlamentul se etalează ca exponent al celor care l-au delegat, iar mandatarii își exercită atribuțiile ca reprezentanți ai celor care i-au desemnat, și a căror interese trebuie să le apere, nefiind îndreptățiți să-și protejeze interesul personal sau de grup.*

Parlamentul este instituția supremă ce reprezintă poporul, iar deputații sunt delegații săi, care în aceste condiții nu mai pot delega atribuțiile lor altor funcționari ai statului. Astfel, caracterul reprezentativ al Parlamentului se asigură prin votul dat deputaților în urma alegerilor parlamentare, care constituie momentul transmiterii sau delegării dreptului de a exercita suveranitatea în numele poporului.

Cuvinte cheie: *Parlament, suveranitate, popor, mandat, organ reprezentativ*

Abstract: *The article makes known important aspects of the Parliament of the Republic of Moldova, as the supreme representative institution of the people. A list of the main stages and events of the historical birth and evolution of the Moldovan Parliament is put on. As well, the paper presents the associations of sovereignty, independence, and rerepresentativeness. It comes with evidence that the Parliament is a result of the will of the people due to free, direct, secret, and equal elections; thus performing the assigned functions and tasks becomes essential. The Members of the Parliament act as representatives of the voters firstly, whose interests become central.*

In conclusion it can be stated that the Parliament is the foremost institution to represent people, and MPs are not able to pass on their duties to other state officials. Thus, the deputies are employed to exercise sovereignty on behalf of the people.

Key words: *Parliament, sovereignty, people, mandate, representative Body*

Introducere

Actualitatea temei cercetate este condiționată de transformările care au loc în Republica Moldova de la formarea sa ca stat. Proclamându-se ca stat suveran și independent la începutul anilor 90 ai secolului XX-lea, Republica Moldova tinde spre a se transforma într-o țară cu o democrație veritabilă, în care puterea emană de la popor, și trebuie exercitată în numele acestuia de organele sale reprezentative. Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului, deoarece acesta își are o componență izvorâtă din manifestarea suveranității naționale dând expresie puterii poporului, ca unic deținător al puterii politice, încât componența Parlamentului nu poate fi alta, decât cea izvorâtă din voința corpului electoral, manifestată în urma sufragiului.

Astăzi, datorită realității care în care se află societatea moldovenească – pierderea încrederii populației în instituțiile de stat, slaba conexiune între putere și societate, atitudinea negativă a populației față de delegații săi în Organul Reprezentativ Suprem al poporului, convingerea că deputații urmăresc doar să promoveze interesul personal și al partidului evidențiază actualitatea temei cercetată de noi.

Acest fapt este confirmat și de numeroasele studii consacrate Organului Reprezentativ al poporului. Nu putem aici să nu menționăm pe dl. profesor Victor Popa, Ion Guceag, Costache Gheorghe, Igor Bantuș, Mihai Platon, Ion Deleanu, Ioan Muraru, Genoveva Vrabie etc. Dintre cercetătorii recentii care au consacrat studii Parlamentului și evoluției sale îl putem menționa pe Serghei Mișin, Gabriela Nemțoi, Liliana Bordei, Tudor Pînzaru, Petru Hlipcă, Victor Rusu etc..

Metodologia cercetării

În lucrare am utilizat ca metode de cercetare: metoda deductivă, metoda inductivă și metoda comparativă, în procesul analizei actelor normative în vigoare a fost utilizată metoda analizei documentelor.

În procesul cercetării rolului Parlamentului în realizarea suveranității poporului în Republica Moldova, a fost luată în considerație experiența altor state, s-a apelat la analiza juridico-istorică, sistemo-structurală și juridico-comparativă a aplicării normelor Constituției Republicii. În lucrare este reflectată modalitatea de constituire a organului suprem reprezentativ din Republica Moldova. Lucrarea se bazează pe studiile științifice atât ale specialiștilor autohtoni din domeniu, cât și pe cele ale celor străini. Luându-se în considerație caracteristicile constituționale ale Parlamentului din Republica Moldova, precum și esența și funcțiile parlamentelor din mai multe state ale lumii, este argumentat rolul Parlamentului Republicii Moldova în sistemul reprezentativ al țării.

Rezultate și discuții

Dacă inițial, apariția parlamentelor a fost ca o reacție firească împotriva despotismului și tiraniei specifice absolutismului feudal. Astăzi aceste instituții

politico-juridice sunt justificate prin necesitatea respectării principiului de suveranitate a poporului, aceasta confirmând că puterea este generată și emană de la popor, aparține poporului și se realizează pentru popor. Prin urmare, Parlamentul constituie o instituție publică al cărei rol este de a reprezenta populația unui stat și de a exercita prerogativele prevăzute de Constituție. Astfel, delegarea puterii de către popor unor reprezentanți aleși de el a apărut ca o necesitate inevitabilă a societății contemporane, susținută și de imposibilitatea de a exercita o democrație directă.

Popa V. (2004) afirmă că este știut faptul că pentru a fi exercitată, puterea politică trebuie să aibă un caracter organizat și instituționalizat. Instituții ale puterii sunt, în primul rând, organele reprezentative desemnate de popor și care, în ansamblul lor, constituie *regimul reprezentativ*. *Regimul reprezentativ* poate fi definit după același autor în sens larg, ca formă de exercitare indirectă a suveranității naționale de către popor prin intermediul reprezentanților săi, iar în sens restrâns, ca ansamblu de autorități publice desemnate de popor, pentru a exercita suveranitatea în numele lui. Din ansamblul de instituții care exercită suveranitatea națională în numele poporului, și care constituie regimul reprezentativ este necesar să evidențiem Parlamentul, Șeful statului și Organele de administrație publică locală alese prin vot universal.

Autorități indirecte reprezentative, după Genoveva Vrabie (1999), sunt cele care au obținut alegerea sau numirea de către Parlament, acesta fiind autoritate reprezentativă aleasă în mod direct de popor.

Legea supremă a Republicii Moldova stabilește prin art. 60 alin. 1 că Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova, prevedere care își găsește izvor de drept în alin. 1 al art. 2 din Constituție (1994), care spune că: „Suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative”.

La momentul actual Parlamentul Republicii Moldova desemnat de către electorat în urma alegerilor, este unica formă posibilă de exercitare a puterii poporului. Poporul la rândul său este suveran. Suveranitatea fiind acea calitate a puterii de stat în temeiul căreia această putere are capacitatea de a lua decizii, fără amestecul unei părți din exterior (Bantuș, 2003, p. 356).

Prin urmare, putem afirma că și organul ales de popor și înzestrat cu împuterniciri de a-l reprezenta și de a realiza puterea în numele lui deține calitatea de a fi autonom ca și poporul. Totuși, este necesar să specificăm că mai presus ca Parlamentul se află poporul, deținătorul legitim al puterii, care s-ar părea că poate dizolva Parlamentul în orice moment.

Nimeni în ziua de astăzi nu pune la îndoială că suveranitatea națională aparține poporului. Însă modul în care poporul exercită această suveranitate stârnește discuții.

Bineînțeles, ar fi fost ideal, după cum afirmă I. Morei (2003) dacă întreg

poporul ar participa direct la procesul de conducere a societății, la aprobarea legilor, precum și la organizarea executării lor (așa cum se făcea în polisurile grecești în antichitate). În zilele noastre ar fi practic imposibil ca întreg poporul să se constituie într-o adunare populară permanentă, care să decidă soluționarea unor probleme, apărute în activitatea de zi cu zi a unui stat. Soluția care a fost găsită prevedea ca poporul să delege în mare parte atribuțiile sale unor reprezentanți ai săi, care să poată exprima voința acestuia și să dispună de dreptul de a soluționa problemele în numele celor ce i-au delegat.

Art. 60 din Constituția Republicii Moldova califică Parlamentul drept un organ reprezentativ suprem al poporului și unica autoritate legislativă a statului, stabilindu-i totodată și locul de frunte în ierarhia autorităților publice. De aici rezultă că Parlamentul Republicii Moldova are un rol dublu: a) de a fi organ reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova și b) de a fi autoritatea legislativă a statului.

Dacă Parlamentul este autoritate publică, trebuie să înțelegem că acest organ reprezentativ al poporului are dreptul să exercite suveranitatea în locul lui, ceea ce-i conferă o autoritate și prestigiu deosebit menționează Popa V. (1998).

Referindu-ne, însă, la rolul Parlamentului ca organ reprezentativ suprem al poporului, vom constata că are mai multe semnificații:

1) Aceasta înseamnă că Parlamentul își exercită competențele sale bazându-se pe principiile suveranității naționale. Prin urmare, Parlamentul reprezintă întreaga societate și nu o parte a ei.

2) Odată constituit, Parlamentul trebuie să se manifeste ca exponent al întregului popor. Astfel, deputatul, din momentul delegării în Parlament, urmează să activeze nu din interes propriu sau în numele forțelor politice care l-au promovat, ci în numele întregului popor și pentru popor.

3) Parlamentul nu este un simplu organ reprezentativ al poporului, dar este organul lui reprezentativ suprem (Popa, 2004).

În ceea ce privește calitatea de unică autoritate legislativă a statului este necesar de făcut unele concretizări. Dreptul de a exercita funcția legislativă aparține într-adevăr doar Parlamentului. Doar Legislativul e în drept să reglementeze relațiile sociale prin legi. Legea supremă a țării, stabilește totodată prin art. 72, lista de competențe, care prin natura lor sunt reglementate prin lege.

Dacă ne referim la funcția legislativă a statului, vom constata că nu numai Parlamentul o exercită. Art. 2 din Constituție stabilește că suveranitatea națională aparține poporului care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative. În mod direct, trebuie înțeles că poporul exercită suveranitatea, participând la procesul de legiferare, prin intermediul referendumului legislativ. Din câte observăm însăși Legea supremă a Republicii Moldova nu fixează astfel de referendumuri. Constituția stabilește (art. 75) că cele mai importante probleme ale societății și ale statului sunt supuse referendumului (Popa, 1998, p. 329).

Parlamentul are un rol deosebit în sistemul reprezentativ al Republicii Moldova. De aceea și competențele ce țin de Legislativ trebuie să răspundă necesității de a putea crea condiții necesare pentru exprimarea voinței poporului care l-a ales, și pe care-l reprezintă direct și nemijlocit. Rolul deosebit al Parlamentului constă nu doar în exercitarea puterii legislative supreme din stat, dar totodată stabilește direcțiile prioritare de dezvoltare și activitate a statului, formează organe de stat, și exercită controlul parlamentar. Pornind de la faptul că Parlamentul reprezintă poporul, el are datoria să vegheze asupra modului de implementare de către guvern a politicilor de stat. Parlamentul poate realiza controlul asupra executivului pe mai multe căi:

- 1) La numirea Guvernului (într-un regim parlamentar, Guvernul și membrii săi sunt responsabili în fața Parlamentului, asigurându-se, astfel un control eficient, care poate fi individual sau colectiv).
- 2) O altă formă a controlului este *interpelarea*. Ea poate fi adresată de către un deputat unui ministru sau Prim-ministru, în funcție de caracterul întrebării. Interpelarea poate fi făcută de o singură persoană s-au de mai multe persoane, deoarece ea poate genera dezbateri generale în Parlament. În urma dezbaterilor poate urma o sancțiune confirmată prin vot. Interpelarea este considerată un instrument politic puternic, folosit de Parlament pentru a obține informații cu o explicație amplă din partea miniștrilor. Dezbaterea se poate finaliza prin exprimarea votului de încredere sau neîncredere (Morei, 2003, p. 52-55).
- 3) Prin instituirea unei comisii de anchetă care va efectua o investigație asupra activității Guvernului. Acest drept al Parlamentului constituie o pârghie constituțională puternică de exercitare a controlului, care se folosește numai în cazuri excepționale, când nu se poate obține informația prin alte metode.
- 4) Moțiunea de cenzură este procedura prin care Parlamentul pune în discuție în timpul ședințelor răspunderea politică a Guvernului. Consecința admitterii moțiunii constituie încetarea forțată a mandatului Guvernului. Procedura de investire unui nou Guvern este inițiată de Președintele Republicii Moldova.
- 5) Suspendarea Președintelui Republicii Moldova din funcție, nu este o procedură de sancționare, ci una de control parlamentar (Cârnaț, 2010, p. 393-394).

Rolul Parlamentului ca organ reprezentativ al suveranității naționale reiese și din atribuțiile pe care le exercită în conformitate cu art. 66 din Constituția Republicii Moldova.

Principiul autonomiei Parlamentului garantează adunării legislative libertatea în acțiune și decizie în orice domeniu. Parlamentul este, în unele state, singurul capabil să tragă la răspundere proprii săi membri. Puterea excepțională ce revine parlamentelor și calitatea cu totul aparte a celor care le alcătuiesc au determinat elaborarea unor statute speciale, garantând existența unui regim de

imunități și inviolabilități, chemat să asigure exercitarea mandatului parlamentar în condiții cât mai bune, acesta devenind tot mai mult un mandat reprezentativ. Parlamentul, reprezentând nu „o părțică” din suveranitatea națiunii, ci însăși această suveranitate (Bantuș, 2002).

Viziunea modernă a rolului și funcțiilor Parlamentului aduce în vizor importante nuanțări principiului de „suveranitate a Parlamentului”. Desigur, Parlamentul rămâne cel mai prestigios forum deliberativ și reprezentativ al națiunii capabil să destituie organe ale statului și chiar Președintele țării în unele state, desigur în dependență de forma de guvernământ și norma constituțională, să efectueze verificări asupra modului în care sunt îndeplinite atribuțiile diferitelor puteri să adreseze diferite sugestii sau interpelări organelor din structura statală, și fără îndoială, să exercite din plin una dintre atribuțiile sale fundamentale de a legifera.

Cu toate acestea Parlamentul nu poate substitui în nici un caz prerogativele puterii executive, sau celei judecătorești, consfințite prin sistemul separației puterilor în stat.

Nu trebuie scăpat din vedere și faptul că Parlamentul în toate țările lumii desfășoară o remarcabilă activitate internațională, ratificând tratate, adoptând moțiuni care înseamnă, de cele mai multe ori, luări de poziție a întregului spectru politic față de o problemă internațională. Prin intermediul diplomației parlamentare, reprezentanții unei adunări naționale contribuie direct și nemijlocit la aplanarea unor probleme litigioase existente între diferiți subiecți ai relațiilor internaționale, la găsirea unor soluții înțelepte în problemele colaborării dintre țări, la promovarea unui autentic spirit de încredere între diferite țări și popoare, având culturi, civilizații, sisteme și orânduirii dintre cele mai diverse.

Fără îndoială atribuțiile și ponderea parlamentelor nu sunt aceleași peste tot, ele fiind în strânsă legătură cu regimul și forma de guvernare dintr-o țară sau alta. În regimurile parlamentare, Parlamentul însuși alege șeful statului, dar în toate sistemele – cu excepția unor țări cu regimuri totalitare - există procedura destituirii șefului statului, și a trimerii lui în judecată de către Parlament, evidențiindu-se astfel calitățile Parlamentului de exponent al poporului.

În Republica Moldova Legea Supremă stabilește prin art. 89 alin. 1, în cazul săvârșirii unor fapte prin care încalcă prevederile Constituției, Președintele Republicii Moldova poate fi suspendat din funcție de către Parlament cu votul a două treimi din numărul deputaților aleși; alin. 2. Propunerea de suspendare din funcție poate fi inițiată de cel puțin o treime din deputați și se aduce, neîntârziat, la cunoștința Președintelui Republicii Moldova. Președintele poate da Parlamentului explicații cu privire la faptele ce i se impută.

Este cunoscut faptul că teoria separației puterilor în stat stabilește mai mult un echilibru al puterilor, decât separarea lor, care nu poate avea loc în virtutea unicității puterii. Organele de stat care exercită anumite funcții (legislative,

executive, judecătorești) sunt investite cu anumite elemente ale puterii, toate exercitând în ansamblu puterea de stat. Situația dată creează faptul că ele nu sunt independente total în exercitarea atribuțiilor lor, ci se află într-o strânsă interacțiune (Bantuș, 2003, p. 357-359).

Parlamentul, în virtutea funcției de stabilire a cadrului legislativ și a modului de organizare și funcționare a celorlalte autorități publice, capătă o independență cu mult mai substanțială (Popa, 1999, p. 50-51).

Din perspectiva dreptului parlamentar, principiul autonomiei parlamentare se caracterizează printr-o triplă autonomie: regulamentară, instituțională (organizatorică) și financiară.

Principiul autonomiei reglementare îi asigură Parlamentului supremația în stabilirea regulilor proprii de organizare și funcționare, însă doar cu respectarea normelor juridice și asigurarea legii. Menționăm că datorită funcției de elaborare a cadrului legislativ-normativ, s-ar crea impresia că Parlamentul comandă și toți ceilalți se supun voinței sale. În realitate toți trebuie să se supună Constituției, până și Parlamentul.

Astfel, aspectul autonomiei reglementare este sancționat prin controlul constituționalității legilor și hotărârilor conform art. 135 lit. „a” din Constituție de către Curtea Constituțională, care se poate pronunța asupra caracterului neconstituțional al legilor sau hotărârilor, deoarece orice lege, fie adoptată chiar și în unanimitate de către Legislativ, nu poate încălca norma constituțională. Decizia prin care s-a constatat că a fost încălcată norma constituțională este obligatorie pentru Parlament. În cazul dat nu se poate vorbi de supremația Parlamentului ci de supremația legii, pe care și organul suprem reprezentativ al poporului este obligat să o respecte chiar dacă controlul constituționalității legii nu este sistematic ci la solicitare.

Cel de-al doilea aspect al autonomiei parlamentare se referă la stabilirea structurii lui instituționale. Principalele momente în constituirea acestor structuri sunt reglementate de art. 64 din Constituția Republicii Moldova și Titlul I din Legea pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului, care stipulează structura organizatorică a Parlamentului: Președintele și Vicepreședinții Parlamentului, Biroul permanent, Comisiile Parlamentare, Comisiile speciale, Comisiile de anchetă, fracțiuni parlamentare. Însă, datorită autonomiei sale, Parlamentul poate constitui și alte structuri (Bantuș, 2002).

Atât autonomia regulamentară, cât și instituțională, sunt dublate de autonomia financiară a Parlamentului. În temeiul art. 64 din Constituție și de art. 13 din Regulamentul Parlamentului, legislativul își aprobă resurse financiare necesare în cadrul unui buget propriu, parte componentă a bugetului de Stat, ceea ce nu înseamnă că parlamentul poate să-și stabilească un buget exorbitant în comparație cu alte instituții politice din stat.

Concluzii

În concluzie putem menționa ca Parlamentul, în virtutea autonomiei sale organizatorice, este singurul care își formează organele sale de lucru și nimeni nu poate interveni sub aspect juridic în formarea lor.

Primindu-și mandatul din partea poporului Parlamentul dispune de dreptul de a-l reprezenta, de a decide în numele lui, de a promova interesul general, ceea ce vine să confirme poziția Parlamentului ca organ reprezentativ suprem al poporului. Astfel, odată constituit, Parlamentul se manifestă ca exponent al intereselor întregului popor, iar deputații își exercită mandatul ca reprezentanți ai celor care i-au desemnat, și a căror interese trebuie să le apere, nefiind îndreptățiți să-și protejeze interesul personal sau de grup.

Prin urmare, putem afirma că Parlamentul reprezintă poporul, iar deputații deputații sunt delegații săi, care în aceste condiții nu mai pot delega atribuțiile lor altor funcționari ai statului. Astfel, caracterul reprezentativ al Parlamentului se asigură prin votul dat deputaților în urma alegerilor parlamentare, care constituie momentul transmiterii sau delegării dreptului de a exercita suveranitatea în numele poporului.

Referințe bibliografice:

1. Bantuș, I. (2002). *Protecția mandatului parlamentar – mecanism inerent în realizarea suveranității naționale*. Chișinău: Editura Reclama.
2. Bantuș, I. (2003). Autonomia Parlamentului – element important în consolidarea și edificarea statului de drept. În: *Funcționarea instituțiilor democratice în statul de drept*. (p. 356-361). Chișinău: Editura Tipografia Centrală.
3. Cârnaț, T. (2010). *Drept constituțional*. Chișinău: Editura SRL „Print-Caro”.
4. *Constituția Republicii Moldova*. (1994). Disponibilă la: <http://www.parlament.md/CadrulLegal/Constitution/tabid/151/Default.aspx> (accesat 24.04.2020).
5. Vrabie G. (1999). *Organizarea politico-etatică a României*. Iași: vol. II, Editura Cugetarea.
6. Morei, I. (2003) Funcționarea instituțiilor democratice în Republica Moldova. În *Funcționarea instituțiilor democratice în statul de drept*. (p. 26-34.). Chișinău: Editura Tipografia Centrală.
7. Popa, V. (1998). *Dreptul Public*. Chișinău.
8. Popa, V. (1999). *Drept parlamentar al Republicii Moldova*, Chișinău: ULIM
9. Popa, V. (2004). *Autoritățile publice ale Republicii Moldova*. Chișinău: Editura TISH.
10. Regulamentul Parlamentului. Disponibil la: <http://www.parlament.md/CadrulLegal/RegulamentulParlamentului/tabid/154/Default.aspx> (accesat 24.04.2020).

**DREPTUL LOCAL AL BASARABIEI ÎN TIMPUL
ADMINISTRĂRII ȚARISTE REFLECTAT ÎN OPERA LUI
ALEXANDRU BOLDUR**

**THE BESSARABIAN LOCAL LAW DURING THE CZAR'S
ADMINISTRATION REFLECTED IN THE WORKS OF
ALEXANDRU BOLDUR**

DOI: 10.5281/zenodo.3821936

UDC: 94:342.9(478)"1812/1828"

Polina LUNGU

Universitatea de Stat „B. P. Hasdeu” din Cahul

E-mail: lungu.polina@usch.md

ORCID iD: 0000-0001-8581-2523

„Legile locale basarabene sub ruși sunt un prețios diamant istoric, o dovadă excelentă a provenienței naționale românești și a caracterului etnic al provinciei” (Boldur, 1992, p. 485).

Rezumat: Fiind istoric și jurist în aceeași măsură, Alexandru Boldur tratează problema Basarabiei sub toate aspectele, inclusiv administrativ și juridic. Opera sa denotă acel suflu al justetei față de acest ținut pentru care marele savant a optat în permanență. În tematica cercetărilor sale se cuprinde și studierea dreptului local basarabean în intervalul anilor 1812-1828. Această perioadă a fost cercetată de istoricul Alexandru Boldur cu precădere în contextul în care, la acel moment, Basarabia se afla în componența Imperiului Țarist.

În acest context, culegerile sale oferă o viziune amplă asupra evoluției autonomiei administrative a Basarabiei către o administrare de tip gubernial, făcând referire la actele normative în baza cărora se realiza guvernarea provinciei dintre Prut și Nistru în perioada menționată. Astfel, Alexandru Boldur susține opinia precum că anterior anexării Basarabiei, la nivel local, existau norme administrative. Totodată, sunt elucidate multiple aspecte care denotă suprimarea legilor și cutumelor locale de administrare și substituirea intensă a acestora cu cele străine băștinașilor.

Se constată că discreditarea sistemului administrativ din Basarabia s-a produs cu implicarea funcționarilor străini. Efortul acestora s-a consolidat prin procesul de deznaționalizare. Potrivit surselor de informare, prin actul de guvernare al Basarabiei s-a urmărit scopul de a transforma spațiul Pruto-Nistrean într-o gubernie lipsită de entitate.

Istoria dreptului local basarabean reprezintă pentru Alexandru Boldur una dintre direcțiile sale de cercetare realizată în baza colecțiilor de legi, a documentelor de arhivă, a literaturii de specialitate în care, de altfel, se prezintă și opinia autorilor ruși.

Istoricul Alexandru Boldur, prin opera sa, demonstrează faptul că sistemul administrativ al Basarabiei în timpul ocupației țariste și aplicarea normelor de drept

local au avut de suferit, iar consecințele acestui fapt au fost vizibile în timp.

În ideea de a aborda subiectul propus din perspectiva cercetătorului Alexandru Boldur, am utilizat metoda comparativ-istorică, metoda retrospectivă, analiza și sinteza cantitativă. Rezultatele obținute pot servi drept pistă de cercetare mult mai aprofundată a modelului de administrare al Basarabiei în perioada enunțată, valorificând în continuare opera lui Alexandru Boldur.

Cuvinte cheie: Alexandru Boldur, Basarabia, dreptul local basarabean, administrare

The bessarabian local laws during the russian lead are a precious historical diamond, an excellent proof of the national romanian provenance and of the ethnic character of this province (Boldur, 1992, p. 485).

Abstract: *Being a historic and a lawyer at the same time, Alexandru Boldur treats the Bessarabian issue in all aspects, including both the administrative and the legal ones. His work denotes a sense of justice towards this land, which the great scientist has always fought for. The themes of his research also include the studying of the bessarabian local law between 1812-1828. This period of time was studied by the historic Alexandru Boldur mostly in the context in which, at that moment, Bessarabia had already become a part of the Czar's Empire.*

In this context, his works offer an ample vision on the evolution of the administrative autonomy of Bessarabia to a Russian provincial one, referring to the normative acts that were then providing the governance of the province between Prut and Dniester in the mentioned period. So, Alexandru Boldur claims that there have been administrative local laws before the annexation of Bessarabia. Also, there are multiple elucidated aspects which denote the intense suppression of the local laws and the administrative customs into those foreign to the natives.

It's stated that the discreditation of the administrative system in Bessarabia has been achieved because of the involvement of the foreign officials. Their effort has strengthened through the process of denationalization. According to the information sources, the governing process of Bessarabia aimed to transform the Prut-Dniester space into a province that lacks entity.

The history of the bessarabian local law is for Alexandru Boldur one of his main research directions, based on collections of laws, archive documents, specialty literature, in which, by the way, the opinion of Russian authors is presented as well.

The historic Alexandru Boldur, through his works, shows that the Bessarabian administrative system during the tsarist occupation and the fulfillment of the local law had both to suffer, and the consequences of this fact became noticeable in time.

In order to approach the proposed subject in the perspective of the researcher Alexandru Boldur, we used the comparative-historical method, the retrospective method, quantitative analysis and synthesis. The obtained results may serve as a way more profound research direction of the administrative model of Bessarabia in the mentioned period, continuously valorizing Alexandru Boldur's works.

Key words: Alexandru Boldur, Bessarabia, bessarabian local law, administration

Introducere

Ideea de bază a studiului de față este de a prezenta unele aspecte din vasta operă a lui Alexandru Boldur care elucidează evoluția structurii administrative a Basarabiei în perioada anilor 1812-1828 și efectele administrării imperiale asupra exersării dreptului local basarabean; de a identifica regimul de funcționare al instituțiilor și sistemelor administrative de proveniență rusească pe teritoriul Basarabiei în perioada examinată.

Limita inferioară a perioadei menționate anterior marchează începutul administrării provizorii a Basarabiei în cadrul Imperiului Țarist, iar limita superioară semnifică suprimarea autonomiei administrative.

Pentru a evidenția aceste aspecte am consultat scrierile cercetătorului basarabean Alexandru Boldur.

Autorul însuși consemnează: „Istoria dreptului local basarabean sub ruși începe chiar de la primul act de administrare al Basarabiei – *Regulamentul provizoriu din 1812*, în care se declară: Populația Basarabiei își păstrează legile ei” (Boldur, 1932, p. 4).

Metodologia cercetării

În scopul de a întreprinde o perspectivă comparată cu privire la legile în baza cărora se administra Basarabia în perioada ocupării țariste și schimbările survenite în teritoriu, am recurs la metoda comparativ-istorică.

Pentru a înțelege mai bine cauzele care au condus către anexarea Basarabiei și, ulterior, consecințele politico-juridice, transformarea acesteia într-un stat lipsit de entitate proprie, am studiat evenimentele antecedente anexării – războiul ruso-turc din 1806-1812. În acest sens am utilizat metoda retrospectivă.

Cercetând preponderent opera lui Alexandru Boldur, dar și a altor autori care au abordat subiectul studiat, și examinând specificul fiecărui act normativ de administrare introdus în Basarabia în perioada 1812-1828, am apelat la analiza și sinteza cantitativă.

Rezultatele cercetării

Problema privind dreptul local al Basarabiei în perioada enunțată este destul de complexă, fiind studiată atât de autorii secolului XIX, cum ar fi P. Kunițki, A. Zașciuc, cât și de către contemporani, spre exemplu, Șt. Ciobanu, S. Cornea, D. Poștarencu și alții.

În acest context, opera lui Alexandru Boldur denotă preocupările autorului în raport cu destinul provinciei dintre Prut și Nistru, și, totodată, înleșnește înțelegerea evenimentelor petrecute.

În studiul de față nu am insistat asupra unei prezentări exhaustive a subiectului, dar cu toate acestea susținem ferm că merită să aprofundăm cercetarea din perspectiva istoricului basarabean Alexandru Boldur.

În literatura de specialitate se menționează faptul, că până la anexare, spațiul dintre Prut și Nistru, numit ulterior Basarabia, avea un sistem administrativ eficient înființat în baza legilor și a cutumelor administrative moldovenești (Cornea, 2011, p. 67).

Având în vedere situația devastatoare a ținutului Basarabiei și a populației disperate din cauza dărilor covârșitoare, a secetei, a lipsei vitelor după războiul ruso-turc din 1806-1812, era necesară stabilirea urgentă a echilibrului. În circumstanțele create, potrivit opiniei istoricului Alexandru Boldur, „se cerea din partea guvernului rusesc o mare abilitate politică și administrativă, pentru ca populația provinciei să-și revină în fire și să poată respira mai ușor” (Boldur, 1940, p. 91). Astfel, amiralul Ciceagov a împuternicit pe contele Capodistria să întocmească proiectul normelor privind administrarea provizorie a Basarabiei. La 2 august 1812 împăratul adoptă prima lege intitulată *Înființarea administrației provizorii în oblastea Basarabiei* (Boldur, 1929, pp. 11-12).

În lucrările lui Alexandru Boldur se menționează recunoașterea inițială a „caracterului juridic specific moldovenesc al provinciei dintre Prut și Nistru, respectându-l în primele sale legi cu privire la ea” (Boldur, 1943, p. 105). Din acest considerent în funcția de guvernator civil a fost numit moldoveanul Scarlat Sturdza, căruia i se înaintează o serie de instrucțiuni potrivit cărora se va realiza administrarea Basarabiei (Boldur, 1940, p. 93). Una dintre recomandări suna în felul următor: „Tot ce ar putea uimi vederea și închipuirea supușilor acestei provincii, trebuie să fie pus în mișcare, pentru a sădi printre ei iubirea către patrie și guvern” (Boldur, 1932, p. 4). De aici reiese sarcina de bază a acestuia de a transforma Basarabia într-o „provincie înfloritoare și un punct de atracție” pentru cei care urmau să se stabilească cu traiul aici. Conform relatărilor cercetătorului Alexandru Boldur, în conținutul primei legi rusești implementate în Basarabia se observa că guvernul rus menține similitudine cu ceea ce a fost anterior: departamentele guvernului provinciei ce aminteau de divanul moldovenesc și ispravnicii cu funcții anterioare celor din Moldova (Boldur, 1940, p. 93).

Regulamentul provizoriu din 1812 fiind unul cu caracter temporar a generat diferite interpretări și abordări a situației create, care au indus o anumită instabilitate a sistemului. Funcționarul rus Baicov care a vizitat Basarabia în acea perioadă menționa în raportul său următoarele: „Conducerea internă este în sarcina exclusivă a ispravnicilor moldoveni, aleși după arbitriul guvernului, care n-au în regulament nici o călăuză și, prin urmare, datori să conducă după obiceiurile lor. În ambele Principate nu există alte legi decât voința guvernului și câteva porunci ale împăratului Iustinian, de care se călăuzesc numai în cazuri importante la judecățile civile și corecționale (...). Iar obiceiurile constau în dreptul celui mai tare și în lozinca cine dă mai mult”. Autorul raportului atribuie o caracteristică sumbră administrației de atunci a Basarabiei și oferă drept exemplu de conducere administrarea Tauridei și a Georgiei corespunzător

instituțiilor rusești.

Este important de menționat faptul că primul guvernator civil al Basarabiei, boierul moldovean Scarlat Sturdza și-a exercitat efectiv atribuțiile de serviciu circa șapte luni de zile (Cornea, 2019, p. 34). Chiar dacă acestuia i s-a invocat faptul că nu și-a onorat obligațiunile din cauza vârstei înaintate, potrivit surselor, s-a păstrat un număr mare de diverse documente elaborate de către boierul moldovean în timpul guvernării sale care dovedesc faptul că la demisionarea sa administrarea provinciei, în general, era funcțională.

Succesorul moldoveanului Scarlat Sturdza devine generalul maior Harting, care, conform literaturii de specialitate, în acel moment îndeplinea deja activitatea administrativă în calitate de guvernator civil al Basarabiei (Cornea, 2019, p. 47). Astfel, acesta și-a extins autoritatea atât sub aspect militar, cât și civil, raportând centrului lacunele administrației basarabene și insistând asupra instituirii legislației ruse (Boldur, 1940, p. 94). Harting motiva absența legilor moldovenești. „Povestesc – scria el – numai boierii moldoveni și funcționarii în mod verbal că în Moldova există obiceiuri care se întrebuintează de la caz la caz”. Potrivit relatărilor istoricului Alexandru Boldur, viața juridică rusă se fundamenta pe dreptul scris, iar cea moldovenească – pe obiceiuri, ceea ce crea discrepanță pe această dimensiune.

Potrivit opiniei lui Alexandru Boldur, acțiunile întreprinse de Harting au alertat populația, în special nobilimea, care, îngrijorată fiind pentru drepturile și privilegiile neglijate, a solicitat ajutor Mitropolitului G. Bănulescu-Bodoni. „Se poate oare crede – întrebau petiționarii – că Moldova nu a avut și nu are legi și regulamente? Oare nu există toate obiceiurile vechi moldovenești și reguli obligatorii? Nu există oare pravile tipărite ale lui Vasile Voievod? Nu există oare legiurile gospodarilor, porunci și diate? Nu se instruiesc oare treburile după legile lui Justian și alți împărați? Oare se poate să fim atât de calomniați ca acum în situația noastră actuală?” (Boldur, 1932, pp. 4-5). Alarmantă era și propunerea de a aplica boierilor moldoveni pentru încălcări pedepse dintre cele mai drastice, conform legilor vechi implemetate în Imperiul Țarist (Boldur, 1929, p. 24).

Mitropolitul G. Bănulescu-Bodoni a intervenit în favoarea boierilor moldoveni, înaintând revendicările acestora, atașat și o scrisoare a sa, principelui Golițîn în care scria: „Moldova ca o colonie română se cârmuia din timpurile străvechi de legiurile române; în cursul timpului ea a devenit o provincie a imperiului Constantinopolului și atât domnii creștini cât și musulmani nu-i răpeau drepturile. Divanul moldovenesc și azi are pentru călăuzire legiurile lui Justinian și afară de aceasta câteva reguli, alcătuite de Principii moldoveni dimpreună cu clasa clericală și a boierilor; și că dacă au fost uneori abuzuri, și unii din boieri, după situația timpului, ieșeau din granițele legilor, aceasta nu poate face dovadă, că Moldova nu avea deloc legi” (Boldur, 1929, p. 25).

Drept urmare a acțiunilor întreprinse de Harting și a intervenției

Mitropolitului G. Bănulescu-Bodoni, ulterior, în 1815, în Basarabia este delegat alt funcționar și anume P. P. Svinin pentru a evalua situația, iar raportul acestuia dădea câștig de cauză boierilor moldoveni. Potrivit sursei „el lămurește izvoarele dreptului moldovenesc, fiind de acord în această chestiune cu boierii și mitropolitul” și afirmă că „moldovenii sunt de un caracter liniștit, blând și bun” (Boldur, 1940, pp. 94-95). Aflat în Basarabia din septembrie 1815 până în martie 1816 (Cornea, 2003, pp. 46-47), P. P. Svinin, analizând sistemul legislativ moldovenesc, a ajuns la concluzia că atât în Moldova, cât și în Basarabia este aplicat nu numai dreptul consuetudinar, dar și legile scrise: legile lui Iustinian, Basilicalele, Exabibluul lui Armenopol, Pravila lui Vasile Lupu și diferite hrisoave emise de Domnitorii Moldovei (Svinin, 1867, pp. 223-234).

În urma analizei guvernării Basarabiei de către Harting, Alexandru Boldur formulează anumite concluzii: nu existau motive întemeiate pentru ca moldovenii să accepte legile rusești în defavoarea celor locale, mai ales că nici nu le cunoșteau; funcționarii ruși susțineau că doar legile rusești sunt importante pentru asigurarea ordinii legale în provincie, acest lucru vociferându-se de către Harting; lipsa comunicării și amplificarea conflictului cauzat de disensiunile apărute favorizau funcționarii străini și legile imperiale; administrația perioadei date era una defectuoasă. În acest context, remarcăm în continuare încercarea organizării administrative după modelul rusesc, acest fapt accentuându-se și mai mult începând cu anul 1816 (Boldur, 1929, pp. 29-30).

În anul 1816 guvernul rusesc îl destituie din funcție pe amiralul Ciceagov și îl numește „namesnic” pe Bahmetiev, iar în 1818 este promulgată legea despre autonomie cu titlul *Așezământul organizării oblastei Basarabiei*. Alexandru Boldur atestă faptul că potrivit legii date „provincia basarabeană își păstrează compunerea sa națională și de aceea capătă un mod de administrare special” (Boldur, 1940, p. 95). *Așezământul* din 1818, prin conținutul său, susține viabilitatea legilor și obiceiurilor locale. Acest fapt este precizat prin următoarele: „În procedura civilă, întrebuintarea limbii moldovenești, se confirmă pentru asigurarea dreptului, privilegiilor și legilor locale, acordate cu înalta milă pentru totdeauna oblastei Basarabia. Din această cauză, Tribunalul regional civil în afaceri litigioase a persoanelor particulare se va conduce de drepturile și obiceiurile moldovenești. În afacerile unde în calitate de reclamant sau pârât figurează statul (hazna), se aplică dreptul rusesc” (Boldur, 1932, p. 5). În legile respective se cuprind obiceiurile Moldovei, iar în lipsa acestora se admite ghidarea după Basilicale (Boldur, 1943, p. 110).

În realitate, însă, potrivit cercetărilor lui Alexandru Boldur, *Așezământul* din 1818 îngloba Basarabia în „angrenajul instituțiilor rusești”. Dacă prin *Regulamentul provizoriu din 1812* în provincia dintre Prut și Nistru se concretizează aplicarea dreptului public și privat al Moldovei, atunci prin *Așezământul* din 1818 se creează condiții de substituire a acestuia și de aplicare

în provincie a dreptului public rusesc. Înființarea în regiune a Sfatului Suprem era unica excepție și deosebire pentru Basarabia față de alte gubernii interne, în rest celelalte instituții implementau modelul administrării țariste (Boldur, 1929, p. 61). Printre prerogativele de bază ale Sfatului Suprem sunt cele care se referă la aplicarea dreptului public, constituind 93%, și doar 7% – litigii civile. Treptat, însă, din mai multe considerente, Sfatul Suprem pierde din entitatea sa și nu reușește să devină o „instituție integră” (Boldur, 1929, pp. 71-72). Autogovernarea judiciară a Basarabiei a fost înlăturată, iar dreptul administrativ a fost limitat substanțial. Astfel s-a deschis calea către suprimarea autonomiei Basarabiei. În raport cu circumstanțele create, Alexandru Boldur relevă faptul că s-a accentuat: eliminarea dreptului nobililor de a alege în funcții administrative; suprimarea votului consultativ în legiferarea organului suprem al provinciei și, de asemenea, limitarea întrebuințării limbii băștinașilor, dar și aplicării legilor locale în litigii (Boldur, 1929, p. 87).

Înlocuirea generalului Bahmetiev în funcția de guvernator plenipotențiar cu contele M. Voronțov (Boldur, 1929, p. 81) și aprobarea noii legi din 29 februarie 1828 au rezultat desființarea autonomiei Basarabiei. În cancelarii limba întrebuințată obligatoriu este cea rusă. „Toate afacerile, se spune în lege, se lucrează în limba rusă, iar în caz de necesitate, cu traducere în limba moldovenească” (Boldur, 1940, pp. 102-103). Instituția Sfatul Suprem este substituită cu instituția Sfatul Oblastei. Cu toate eforturile depuse în direcția înlăturării specificului local, noua lege nu a exclus în totalitate dreptul civil. Legea din 1828 stabilește: „În afacerile litigioase se ia la bază legile provinciei, iar în cazuri când ele vor fi insuficiente, se iau și legile ruse, dar afacerile litigioase din județele Ismail și Acherman, deoarece în acestea nu sunt moldoveni, trebuie să fie judecate și rezolvate pe baza legilor ruse” (Boldur, 1932, pp. 7-8).

În ceea ce ține de sistemul juridic s-au atestat modificări și anume izvoarele de bază ale Basarabiei *obiceiul pământului, dreptul bizantin și hrisovul*, valabile până la 1812, treptat au fost înlocuite cu *Codurile lui Armenopol și Donici, Hrisovul lui Mavrocordat și Dreptul rusesc* (Boldur, 1932, p. 11).

Discuții

Confruntarea în istoria Basarabiei la începutul secolului al XIX-lea a două sisteme politice distincte a decis destinul autonomiei basarabene. „De aceea – scria Alexandru Boldur – soarta autonomiei Basarabiei trebuie considerată predestinată încă de la editarea *Așezământului* din 1818, chiar atunci când acest act a deschis în Basarabia drumul dreptului public rusesc. Din punctul de vedere politico-național, actul din 1818, în comparație cu legea provizorie din 1812, n-a fost lărgirea drepturilor și prerogativelor locale, după cum s-ar părea. Din contra, limitarea lor” (Boldur, 1929, p. 102).

Perioada anilor 1812-1828 servește drept etapă premergătoare pentru consolidarea puterii țariste pe teritoriul provinciei dintre Prut și Nistru.

Inițial, în perioada anilor 1812-1813 prin instituirea sistemului administrativ provizoriu s-au menținut legile și cutumele locale de administrare. Potrivit surselor, „*guvernul provizoriu* – a fost o ciornă scrisă în grabă, deoarece nu era timp de gândit. Dar acest *provizorat* a durat patru ani și ar fi durat și mai departe, dacă certurile moldo-ruse din acele timpuri n-ar fi luat proporții” (Boldur, 1929, p. 27).

Începând cu anul 1818 prin *Așezământul obrazovaniei oblastei Basarabiei* s-a amplificat procesul de aplicare a instituțiilor administrative țariste, care a fost inițiat de Bahmetiev în anul 1816.

Normele de drept rusești între timp au obținut poziție dominantă, iar noua lege din 29 februarie 1828 a fost momentul de anulare totală a autonomiei Basarabiei și debutul următoarei etape de administrare a ținutului – administrația de tip gubernial.

Perioada semnalată anterior a avut repercusiuni ulterioare greu de evitat. Lipsa comunicării și lupta avară după putere au provocat divizarea societății și totodată au minimalizat acel sentiment de apărare al dreptului local basarabeian.

Referitor la legile locale ale Basarabiei menționăm că la începutul secolului al XIX-lea în Moldova se constituise și funcționa un sistem juridic destul de bine structurat și care se ghida în activitatea sa de normele dreptului scris și a celui consuetudinar. Afirmările despre inexistența legilor moldovenești sunt lipsite de orice suport logic. Ulterior, funcționarii și oamenii de știință ruși, care au vizitat Basarabia, s-au convins de existența și viabilitatea normelor dreptului local. La sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX au fost tipărite mai multe lucrări consacrate legilor locale ale Basarabiei, fapt care, în opinia lui S. Cornea (2003, p. 44) este o dovadă în plus a inconsistenței afirmațiilor funcționarilor ruși despre legile moldovenești. Aducem drept exemplu câțiva autori: K. Armenopulo (1908), A. Donich (1831), A. Egunov (1881, 1882), L. Kasso (1907), V. Linovskij (1842), O. Pergament (1905, 1911), M. Shimanovskij (1887-1888).

Concluzii

Consultând opera lui Alexandru Boldur am constatat descrierea minuțioasă a suportului juridic administrativ aplicat în Basarabia în primii ani ai ocupației țariste; sintetizarea modificărilor intervenite în Basarabia în urma implementării politicii administrative de către autoritățile ruse; expunerea adevăratelor motive în anularea regulamentului de autonomie al Basarabiei și efectele înregistrate în urma acestei acțiuni; reliefaarea consecințelor organizării administrative țariste pe teritoriul Basarabiei în perioada examinată.

Reieșind din cele expuse anterior, stabilim că anul 1812 în istoria Basarabiei poartă un caracter regresiv. Începând cu acest an, în provincia dintre

Prut și Nistru, prevalează interesele imperiale, creându-se, totuși, impresia continuității modelului de administrare basarabean. Menținerea inițială a particularităților naționale, sub aspect juridic și administrativ, n-a fost decât un început care a condus ulterior, în anul 1828, către anularea autonomiei locale și nicidecum la instituirea unui sistem legislativ pe deplin organizat. Dimpotrivă, s-au accentuat conflictele dintre reprezentanții autorităților țariste și nobilimea locală căreia, între timp, i s-au redus prerogativele. Acest fapt, fiind completat cu efectele deznăționalizării, într-un final, a contribuit la anihilarea entității Basarabiei.

Cercetătorul Alexandru Boldur, detaliind în opera sa istoria Basarabiei sub influența și dominația străină, se bazează pe studiul izvoarelor și documentelor inedite, inclusiv cele rusești și franceze. Rămâne a fi impresionant atașamentul său față de provincia natală, trecutul căreia l-a relatat cu o mare justețe în lucrările sale, care, la rândul lor, servesc drept piatră de temelie a istoriografiei române.

Referințe bibliografice:

1. Armenopulo, K. (1908). *Mestny`e zakony` Bessarabii*. Odessa. (Арменопуло, К. (1908). Местные законы Бессарабии. Одесса.)
2. Boldur, A. (1929). *Autonomia Basarabiei sub stăpânire rusească în 1812-1828. Studiu*. Chișinău: Tipografia Eparhială „Cartea Românească”.
3. Boldur, A. (1932). *Dreptul local al Basarabiei. Schiță de istorie*. Chișinău: Tipografia Băncii Centrale Cooperative.
4. Boldur, A. (1940). *Contribuții la studiul Istoriei Românilor. Istoria Basarabiei. Sub dominațiunea rusească (1812-1828). Politica. Ideologia. Administrația. Vol. III*. Chișinău: Tipografia „Tiparul Moldovenesc”.
5. Boldur, A. (1943). *Basarabia românească. București, Tipografia „Carpați”*.
6. Boldur, A. (1992). *Istoria Basarabiei*. București: Editura „Victor Frunză”.
7. Cornea, S. (2003). *Organizarea administrativă a Basarabiei (1812-1917)*. Cahul: US Cahul.
8. Cornea, S. (2011). *Politica administrativă a țarismului în Basarabia. In honorem Ion Țișcanu. Studii de istorie a românilor*. Cahul: Universitatea de Stat „B. P. Hasdeu”.
9. Cornea, S. (2019). *Organizarea administrativă a Basarabiei sub ocupația țaristă (1812-1917)*. Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”.
10. Donich, A. (1831). *Kratkoe soderzhanie zakonov, izvlechenny`x iz czarskix knig*. Odessa. (Донич, А. (1831). Краткое содержание законов, извлеченных из царских книг. Одесса.)
11. Egunov, A. (1881). *Mestny`e i grazhdanskie zakony` Bessarabii*. Sp-b. (Егунов, А. (1881). Местные и гражданские законы Бессарабии. Сп-б.)

12. Egunov, A. (1882). *Sbornik mestny`x v Bessarabii uzakonenij po predmetam grazhdanskogo prava*. Sp-b. (Егунов, А. (1882). Сборник местных в Бессарабии узаконений по предметам гражданского права. Сп-б.)
13. Kasso, L. (1907). *Vizantijskoe pravo v Bessarabii*. Moskva. (Кассо, Л. (1907). Византийское право в Бессарабии. Москва.)
14. Linovskij, V. (1842). *O mestny`x Bessarabskix zakonax*. Odessa. (Линовский, В. (1842). О местных Бессарабских законах. Одесса.)
15. Pergament, O. (1905). *Sporny`e voprosy` Bessarabskogo prava*. Sp-b. (Пергамент, О. (1905). Спорные вопросы Бессарабского права. Сп-б.)
16. Pergament, O. (1911). *O primenenii mestny`x zakonov Armenopula i Donicha*. Sp-b. (Пергамент, О. (1911). О применении местных законов Арменопула и Доница. Сп-б.)
17. Poștarencu, D. (2006). *Scarlat Sturza*. Revista de Istorie a Moldovei, nr. 1.
18. Poștarencu, D. (2007). *Documente referitoare la administrarea Basarabiei de catre guvernatorul civil Scarlat Sturza*. Revista de Istorie a Moldovei, nr. 3.
19. Shimanovskij M. (1887-1888). *O mestny`x zakonax Bessarabii*. Odessa. (Шимановский М. (1887-1888). О местных законах Бессарабии. Одесса.)

ISSN 2345-1858

E-ISSN 2345-1890

<http://jss.usch.md/>

**Buletinul Științific al Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din
Cahul: Seria „Științe Sociale”**
Ediție semestrială

**The Scientific Journal of Cahul State University "B. P. Hasdeu": Social
Sciences**
Semestrial edition

№. 1 (11), 2020

Piața Independenței 1,
Cahul, MD-3909
Republica Moldova

tel: 0299 2 54 85
e-mail: journal.ss@usch.md

Bun de tipar: 11.05.2020
Format: 17,6 cm x 25 cm
Coli de tipar: 8,51
Tirajul 120 ex.

Tipografia „CentroGrafic” SRL, Cahul
Tel. 0299 25949

**Buletinul Științific al Universității de Stat
„Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul: Științe Sociale
The Scientific Journal of Cahul State University
“B.P. Hasdeu”: Social Sciences
ISSN 2345-1858**

**Buletinul Științific al Universității de Stat
„Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul: Științe Sociale
The Scientific Journal of Cahul State University
“B.P. Hasdeu”: Social Sciences
<http://jss.usch.md/> E-ISSN 2345-1890**

